

زوانی هۆرامی و دنیای مۆدێرن

هورگێڵنەی ، سەروستەی و پێوەرە وستە

محەمەد مستەفا زادە

هەولێر - ٢٠١١

بسم الله الرحمن الرحیم

زوانی هۆرامی

و

دنیای مودێڕن

هورگێڵنەی،سەروستەی و پێوەرەوستەی:

محەمەد مستەفازادە

١٣٨٧

وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان

بەڕێوەبەرایەتی گشتیی رۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوکردنەوە

بەڕێوەبەرایەتی بڵاوکردنەوەی هەولێر

ناوی کتێب: زوانی هۆرامی و دنیای مۆدێرن

نووسینی: محەمەد مستەفا زادە

نەخشەسازی بەرگ: نادر خەیاتی

چاپی یەکەم

چاپخانەی رۆشنبیری/ هەولێر - ٢٠١١

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان

ژمارەی سپاردنی (٢٤٥٦) ساڵی(٢٠١١)ی پێی دراوە

دلێگر

لێژەو یەری: دەروونشناسی

لێژەو چواری: ویەرین

لێژەو پەنجی: فیزیک

وەربەرە

پارێزنەی زوانی ئەرک و مەرامیوی بەرزی ئینسانی و نەتەوەیین؛ چوون هەر زوانێو پەی وێش وەرچەم و دنیایوی تایبەتیش هەن، کە بە لاشیەی ئا زوانیە،ئا وەرچەم و دنیایچە لا مشو. وێنەش کەردێ ئینەیدێ یانێوەنە کە جە هەر چوار سەوەرەنە پەنجەرێش هەنێ،ئەگەر گردوو پەنجەرەکاش هورچندێ یا لاشا بەردێ و تەنیا جە یەک سەوەرەنە پەنجەرێو بازدێوە، ئایا وەرچەم و روشنایی ئا یانەیە کەم مەبۆوە؟ئەگەر نەختێو وردتەر و قووڵتەر تەماشەو زوانی کەردێ،ویندێ کە جوراوجور بیەی زوانا پسنەنە جوراوجور بیەی گیواوا،حەیوانا،درەختا،رەنگا و هەر جورە بیەینەوەریوی سروشتی.پا ئەندازە کە جە بەین شیەی جورێوی تایبەتی جە حەیوانا یا درەختا و... پەی ژیوگای و ئینسانا زەرەرش هەن،چێر-وستەی و پاشێل کەردەی یا جە بەین شیەی هەر زوانیویچ زەرەری گۆرەتەرش هەن.سا بەیدێ با وەروو ئا زەرەرەیە گێرمێ، ئی هەرمانێچە بە ئەنجام مەیاوۆ مەگەر بە گلێرەوە کەردەی و تازەوە کەردەی واژەکا و شێوەو نویستەی. ئینەیچە بە ناکام مەیاوۆ مەگەر بە نویستەی بەردەوام و هەمیشەگی.پەی نموونەی با sms، یادنویس، نامە و... بە زوانوو وێما بنویسمێ پەی هەنترینی،یان کەرمێش عادەت هەر یاگێوە هەنمێ بە زوانوو وێما چنی دەورووبەریاما قسێ کەرمێ.

بە هەر حاڵ ئی بەرویرە پەی ئا مەرامە گۆرەیە پاش نیانەنە مەیدان، و بێ گومان دوور جە لێژ لوای و قەرەتی نیا.پەوکی جە شمەی ویرمەندی داوا کەرمێ تا بە ئاوەزیوی گەش و چەمیوی راستوین بواندێشەوە و هەڵەکاش وزدێوە سارا.

ئەچێگەنە لازما ئینەیچە واچمێ کە ئێمە تەنیا وەروو ئانەیە کە مەیدانوو زوانی هورامی برمانمێ پی قەوارە ئی کتێبما نویستەن. دیارا کە نویستەی دەفتەرێو شیعرێ یا داستانێوە، هەرمانێوە ئاسانتەرەنە بەڵام شێعر واتەی یا داستان نویستەی هەمیشە گردوو دیمەنەکاو زوانیوی ئاشکرا مەکەرونە.

بە گردوو ئا وەشەسیاوا کە یاردەیشا دانا پەی نویستەی ئی بەرویریە،دەست وەشی ماچوونە.

پاییزوو۱۳۸۷ ی کوچی روجیای

محەمەد مستەفازادە

مەریوان

پەی چێشی بنویسمێ؟

برێو جارێ پسنەو ئانەیە وەرم وینوونە ملوونە پەی مەینەریوی (آیندە) دووری. مەینەرێو کە بەداخۆم هەر کەسێو دلێ دەروونیشەنە وینۆ ش،بەڵام وەروودیار کە[1] جوراوجورا مەپەرمۆ وێشەرە دوشا بەر و یام بنویسۆ شا. کەڕەتێوشا وەرمەنە لوانێ پەی سەرزەمینیوی دووری. یا گێوە پاکو پۆختێ کە فەرمانڕەواییوی حەزیەنە کریا (ایدەآل) مەرزیابێرە. دلێ وەرمە کەیمەنە سەردەم سڕ مەنەبێرە! چنی وێم واچێنێ داخۆم کریۆ دلێ زەمینیچەنە چێویوی چامنە هور گنو؟! نەزانێنێ چەنی کێ قسێ کەروو. بەس ئێندە مزانوو ئا کەسە ماچوم پەنە لوە پەی گۆرەتڵانو[2] وەزارەتخانە کا.واتم مەگەر چێگەیچە وەزیرو وەزارەتخانێ هەنێ؟! کابرا مەنەرە! ماچو: چی گوا شمە چێوێ چێمنێتا نیەنێ؟واتم بەڵێ وەڵا. وەلێم ئەجێم چێگەنە نیازێ نیەنێ. ماچو چێگە تەنها ئەرمانیوی تایبەش[3] و تەرسناک ئانەنە کە هیچ کەس نادیار نیا،هیچ ویریوی ئەرەپوژیا و هیچ هەرمانێوی نەپیویا نیەنە!! واتم راستی کریۆ چەند دانە وەزیرێ نامێ بەری و واچی چێش کەرا؟ نەختێو مدرارە، ئەجێ دڵش نیا پوە. کەمێو داش پێودرە ماچو

۱.دلیل

۲.ساحە، میدان، مکان بزرگ

۳ویژە، مخصوص

تەنها چواردانێشا نامێ بەروونە. واتم هەرچی تو فەرماوی. دەستش پەنە کەرد:
١- وەزیروو وەرگێرتەی جە ئەرە مدرای؛ هەرمانێچش هاگادار کەردەی و یاردەی بە ئانیشانە کە مەتاوا چەنی ڕەتوو زانستی بلا وەرەوە.٢- وەزیروو رەوشن ویری؛ کارش ئانەنە کە چاپ کریای کونترولێ کەرۆ و نازۆ ویرێ کۆنێ بێ سوودێ و جەنگ بەرپا کەرێ زور گێرا.٣- وزیروو ڕیکپولتی[1]؛ کارش سەرکێشتەی و چێرهوردای و وشکنەی یانەو باخوئا کەسانە کە بێ بەرنامێنێ ٤-وەزیروو ئایین داری؛ کارش یەکسان کەردەی ئیمکاناتوو رابەرە دینیە کان. کەمێو مدراو ماچو چێگەنە دەستووریوی بنەڕەتی هەن کە ئەپێسنەنە:« هیچ کەس حەقش نیا زوان، دین، قەوم، نژاد و...وێش گەورەتەر بزانۆ و هەر کەسیویچ ئا کارەیە کەرو داد گایی کریۆ و مشیۆم تاوان پەس دۆوە» واتم تووڕە مەبی ئەگەر داپەرسێوەت[2] چەنە پەرسوو؟! ماچو نا، پەرسە. واتم شمە بە چە زوانێو قسێ کەردێ و منویسدێ؟ مەنەبێرە! هەرجە نووکوو پایامەوە هەتا توقو سەرەیم تەماشێوش کەردا! سەرەش شوکناوەو ماچو ئی پرسیارە بێ سەمەرێ چێشێنێ کەریشا ئەو من!! گوش گێرە غەریبلەی گێل! ئێمە چی وەلاتمانە دەستوورێ بنەڕەتییما هەنێ کە هەر کەس ئندەو موێوی لادو چنەشا سەزا(سزا) مدریۆ. ئەچی بارەوە دەستوورەکە ئینەنە: «هەر کەس مشیۆم دلێ سەرزەمینوو وێشەنە بە زوانوو وێش بنویسۆ، قسێ کەرو یام ویر کەرۆوە». کەمێو سەرەش کلاشا ماچو:مەزانوو تو چکۆوە ئامانی؟!مە گەرچا گەنە سەروو بنەڕەتووحەتمبەشە(حق) ئینسانیە کاوە

١.اقتصاد

٢.سؤال

مەژیودێ؟!! واتم وەڵاهی مەزانوونە تەنها ئینەیە مزانوو کە ئێمە نە مزانمێ و نە متاومێ و حەزیچ مە کەرمێ پی زوانەیە قسێ کەرمێ یا بنویسمێ!واق بیەبێ پورەم عال تەماشەو دلێ چەماش کەردا مەزانوو پەی چێشی گێڵێ؟ دەنگش بەرز کەردەوە: «ئای سەرەم! خودا بڕوتا پەی ئاوەزی وژیریتا! خۆ شمە هەڵای مەزانێدێ ئینسان یانێو چێش؟ ژیوای یانێو چێش؟سەربەشێ بنەڕەتیێ کامێنێ؟با چینەیە زیادتەر نەمدروەرە،مەژ گم هور مە گێرو! ئاخر ئەگەر چێوێ ناحەقێ بژنەوو سە کتە کەروونە!»ئاستاش جگا.زرمێو ئاما چڵە کیانێرە.کە هایم بیەوە تەوەنێوە گۆرێ کەوتەنە دلێ هەیوانە کێما.چەمێم پڕەی توقو سەرەیم!واتم دەخۆ ئەگەر کەوتەیا ملوو سەرەیمەرە پلتش کەرێوە.هورئێستاوە وەرماشتە ڕەمانێ دەلاقەکەنە سەرەم کێشتەرە وار،دیم زارۆڵێنێ پێوەرە گژیەینێ. نەزانێنێ وەروو چێشیا؟وەلیم هەر ئندە دەستوو کابراکەو وەرمە کەیمەوە بەر شیەبێنێ، وەشحاڵ بێنێ.چنی وڕێم واتم:«راستی وەختارێو کە بە زوانیوی نەنویسی پەی چێشی قسێش پەنە کەری؟» دەنگێو دڵمەنە جوابش دانێوە: «ئەگەر زانات چی نانە مودرینە؟ چی هەناسە کێشینە؟ چی مووسینە؟ ئا وەختە مزانی چی مشیۆم بنویسی!ئەگەر نەزانات پەس بزانە کە تو فرەت مەنەن تا بزانینە ئینسان یانێو چێش؟ ».

لێژەو یەکی: کێبیە و زوان

- کێبیە
- فاروجمەو زوانا
- دەستوور نویستەی وەرنیشتەنە
- زوانوو ئارویما
- تکنولوژی و ئایەندەو زوانی

کێبیه

بنەڕا

بە ڤەرەپان بیەی ئاژاوۆ بەینوو قەومە جیاسەرەکا و زیاد بیەی زوریش دلێ سیاسەتی بەین نەتەوەیینە جە ساڵەکاو١٩٨٠ی تا١٩٩٠ی زایینیەنە ، ئێمە وینەرێ دیوردی[1] گردینی بیێنمێ ڕێتە بەباپەرسو"قەومیەت"و"ناسیونالیسمی قەومی "دلێ لەقە جوراوجورەکاوزانستی فیسپەیینە[2].سەمەرەو ئی دیوردیە دلێ کومە ئاکادیمیەکایاحکوومەتەکاو دنیایەنە؛نویستەی ووەلاوە کەردەی سەدها کتێب و واتار دەربارەو بەگڕێورە لوای تاقمێ جیایێ زوانییێ،نژادیێ و ئاییینیێ دەروونوو جموجوڵە سیاسیەجەنگیەکانە بیەن چنی دەوڵەتە گلێرگایەکا[3].

تایبەکارێ ئی لەقیە- قەومچەمی وناسیونالیسمی قەومی- پەی پاکلیر کەردەی هورکارەکا و ئەوەیوستەی ڕێنخێ ناسیونالیسمی قەومی چوار چێوێ راوینییێشا[4] نیەیرە.هەژ گێوە گەورێ وەرووبە کاربەردەی ئا چوارچێوا ئینەنە کە ڕاوینارێ[5] وتایبەکارێ بەڕەوتیوی گردین جە ئا چوارچێوا سوود گیری کەرا!

---

[1] .دیورد: دیەی ورد،توجە،دقت

۲. اجتماعی

۳. مرکزی

٤. چهار چوبهای نظری

۵. راوینار (راوین ئار): نظریە پرداز، آورندە نظریە

یانێو بێ وەرچەم گێرتەی ویا دیورد کەردەی بە دید گا چڤەختە. گەرانە کا[1] دلێ چێرهور دمیە جیایە کانە عەینوو پوازی بە کارشا بەرا واژە هایێو پسنەو «تیرە»، «قەومیت»، «گرۆی قەومی» و ناسیونالیزمی قەومی؛ کە بنەڕاو پەیدا بیەیشاوە گرد پەی یا گەهایێوی تایبەشی بە کاربریەی، دماتەر بەشێوێوی گردین سوود گیریشا چەنە کریاو هەر ئەپی رەوتە رایێ جیایێشا گێرتێنە وەر.

وەر هوررزی[2] دلێڕاسین مەیدانوو وەڵاوەبیەی جوراوجوری ئایینی، زوانی و دلێ ئاستیوی نزمتەرەنە نژادین. ئی یەرە پوازە بیێنی بە هورکاروو ئەرە کێشتەی دیوردوو وشکنەراو قەومیەتی و ناسیونالیزمی قەومی.

قەومیەت و گرۆی قەومیە

گرفتێ و باپەرسێ بنەرەتییێ پەی یاوینک[3] رێز کەردەی قەومیەتی؛ نەبیەی شناسنامێوی پیویا و یا ئەژناسەیوی هام شانا. ئەگەر نەختێو چێرتەرەورە تەماشەش کەرمێ، وینمێ کە (پەیمانە) کێما پەی ئەژناسە کەردەیش جوراو جورێنێ. نزیک بە ویست(۲۰) ساڵا وەڵتەر "عیساجیو"ی (w.Isajiw) ئاشکرا کەرد کە: «بڕیوی فرە کەم جە وشکنەرەکاو ناسیونالیزمی واژەو قەومیەتیشا ئەژناسە کەردێنە» ئاد دلێ ڕاوشکنەیەکاشەنە پەی ئانەیە بزانو زانستمەندێ زانستوو فیسپەگای تاچە ئەندازە دلێ بەرویرەکاو یام هەرمانە

---

۱. نقادانە (چڤەختە: نقد چڤەختەگەر: نقاد)

۲. خاورمیانە

۳. مفهوم

زمنەیەکاشانە[1] ئەژناسیوی روشن و رووپیویاشا کردەن، نویستش:« جە ٦٥ هوروشکنەی فیسپەشناسانە و ئینسان شناسانە دەربارەو سەوەرەکاو قەومیەتیەرە تەنیا ۱۳ نویسەرێ ئی واچێشا بە جورێو ئەژناسە کەردێنە،٥۲ کەسێ تەرێ هیچ جورە ئەژناسێوشا نەرمانان».راوینەکێ عیساجیوی دەربارەو بەرویرووچێرهوردەیەکاو فرێو جە زانستمەنداو زانستی فیسپەشناسی راست بەر ئامان،بە تایبەت ئانیشا کە دلێ جەهانی یەرومیەنە هوروشکنەی کەرا.

هور کاری سەرینی سەخت بیەی ئەژناسە کەردەی ئی واژێ ئانەنە کە (قەومیەت) دلێ زانستوو فیسپە شناسیەنە واژێوە تازێنە.مانا ویاوینکوو ئادی هـام وەخـت چنـی وەڵا وە کریـەی مەیـدان و فارِوجمـەو زانسـتا چەرخیەینـە. ئەژناسیوی ئەرمانیا پەی واژەو قەومیـەتی چا دمـا ساڵاو سەدەو ۱۹یەنە پەیما روشن کەرۆوە کە بە راستی مانا و پەیمانێ ئی واچێ چنی پەیمانەکاو نیمەو دوەمـووسـەدەو ۲۰ی جیایـەتی تانپەڕشـا هـەن.دیـارا کـە مانـاوواچـەکا پـەی ئەژناسەی ویرا ڕێتەی رووپیویاشا هەن.

ئێلی کێدووری(Elie kedourie)ماچو:«دلێ یو جە چاپەکاو فەرهەنگوو ئینگلیسی ئاکسفوردیەنە(Oxsford English Dictionary)کە چا دمـا ساڵاو سەدەو ۲۰یەنە گلێر کریانەوە، فەرهەنگ نویسەکێ واچەو(قەومیەت) یشا «کفر»یا«ئەلەکیاتی کفراوی» مانا کەردێنە.

واچـەو«قـەومی»دلـێ فەرهـەنگوو بـەین نەتـەوەیی زوانـی ئینگلیسـی وێبێستێریەنە (webester international English Dictionary) دوێ

۱.آزمودنی

مانایش هەنێ:١- نامەسیحیێ و ناکەلیمیێ؛ئا کەسێ کە بە مەسیحیەتی ئیمانشا ناوردەن،پسنە: کا فرا،بت پەرەستا و ئانیشا کە دژیەتیشا هەن چەنی یەهوودیەتی و مەسیحیەتی ٢- ڕێتەبەست چنی تایبەشێ بەدەنیێ و وینونیێ[1] نژادەکا یا بە پەیوەز چنی جیاوە کەردەی گروپە نژادیەکا سەروو بنجزی دەستووریانە و ئەرمانێ هام بەشیەنە.

ئارو مزانمێ کە ئەژناسەی ئەوەڵ ئێتر هیچ یا گێوەنە مەپیویۆ و مەردەن،بەڵام ئەژناسەی دوەم هەڵای مەندەن و بە کار بریۆنە. یانێو بە جوریوی تایبەتی بە «نژادەکا»، «گروپێ نژادیێ» و «ئەرمانێ تایبەشێ بەدنیێ و وینونیێ دلێ نژادەکانە »ئانارە کەرونە.بە واتەیوی تەر ئەژناسەو ئەوەڵی یانێو؛«مللەتێ ئیمان ناوردێ بە مەسیحیەتی» بە سوودوو ئەژناسەو دوەمی یانێو؛«نژادێ ئینسانیێ» مانا و هەرمانبەری وێش جە دەست دان.

یاگەنیشت بیەی پەیمانێوی نژادی بە یاگو پەیمانێوی ئایینی تەنیا فارپەیوی بنەڕەتی نەبیەن. زانستمەندێ زانستوو فیسپەشناسی دلێراسەو سەدەو ٢٠یەنە بە پەیمانا تەری پسنەو « فەرهەنگی » دیوردشا کەرد.لوئیس ئەشنایدێر(Louis L.snyder)ماچو: وەڵا وە بیەی مانای فەرهەنگی واچەو قەومی ئندە فرێ بیێنە کە گلێرەوە کەرێ یەرومین فەرهەنگو بەین نەتەوەیی وێبێستێری (Webester's Third International Dictionary) دوێ مانایێ تازێشا وستێ سەروو ئەژناسە وەڵینەکا:«١- بەر ئامەی جە دڵخواستە نژادیە، زوانیە، فەرهەنگیەکاو گروپیوی تایبەشێ، پسنەو سیاو پوستەکا،ئیرلەندیەکا،

١.ذهنی (وینون: ذهن)

ئاڵمانیە کا، ئیتالیایە کا، لەهێستانیە کا و ئەو گروپە کا تەری. ٢- بەر ئامەی جە فەرهەنگیوی بنەڕایی بێگانەی.»ئەچی ئەژناسەیچەنە ئەرمانەو تایبەشو ماناو نژادی مەندێنەوە،ئینە جە حاڵێوەن کە ئیرلەندی یائاڵمانی یا...بە سەردیاروو «نژادی» چین بەست[1] مە کریا.

ئا خاڵێ کە دەردو دیوردی موەرونە ئانەنە کە: ئەنە لوای واچەو قەومی دلێ ئەو لەقە کا تەری زانستی، پسنە فیسپەشناسی و سیاسەتی؛ بیەن بە هور کاروو ئینەیە کە مانایێ بنەڕەتییێ (ئایینی-نژادی) واچەو قەومیەتی تا ئەندازیوی فرە لابشاو یاوینکێ فەرهەنگییێ بەیانە یا گێشا.

سەروو ئا بنەمایە تێئودورسون(George A.theodorson)دلێ فەرهەنگوو تازەو کوماڵە شناسی وێشەنە گروپی قەومی ئەپی جورە ئەژناسە کەرونە:

... گروپێوە بە دەستورێ فەرهەنگییێ هامبەشێ و هەستێو جە کێبیەی کە وێش بە سەردیاروو گرۆی چێردەستێ جە یەک فیسپەگای گەورەتەر جیا کەرۆوە. ئەندامێ هەر گروپیوی قەومی وەروو بڕێو ئەرمانێ تایبەشێ فەرهەنگییێ جە ئەندامە کا تەری جیایێنێ.

پاسنە مەی وەروو چەما کە شمارە و جورووئەرمانە پیویایە کا پەی ئەژناسە کەردەی قەومیەتی یا گرۆی قەومی ڕیتەش هەن بە چەنیەتی یاو گەووشکنەری.

بە راستی کە تا نارو هیچ جورە هامدەستی و هامچەمی نەبیەن دلێ زانستمەندانە پەی ئەژناسە کەردەی واچەو قەومی یا گروپی قەومی؟!

ئەشلی مونتاگو (Ashly Montague) ماچو: ئایین، زوان و کوماڵێ

١.طبقه بندی

جیاسەریٚ بیٚ وەرچەم گێرتەی نژادی با بە قەوم.مونتاگو گەرەکش بیٚ واچو نژاد هورکاریوی تانپەڕ نیا پەی ئەژناسە کەردەی و یام گروپ وەش کەردەی ئێنسانەکا.

میلتون گوردون(Milton Gordon)دلیٚ ئەژناسە کەو ویٚشەنە:نژاد، ئایین و ریٚخیٚ نەتەوەییٚش بە کار بەردیٚ.ئادیچ گەرەکش بیٚ ئینەیە سەلەمنو کە: گرویٚ ئایینییٚ ونژادییٚ دلیٚ فیسپەگاوئامریکایەنە کومالٚیٚ لا ریٚخییٚ[1] بە بیەی مارا.

ئوسکار هەندلین (Oscar Handlin)تەنیا بە پەیمانەو فەرهەنگی باورش کەرد؛چوون یاو گەوئادی بەیان کەردەی ئەوە مەندەی گروپە قەومیەکا بە دریٚژەو پرزا جە ڕاو فارتەی فەرهەنگیەوە بیٚ.

بەلاٚم پەیمانەو فەرهەنگی هەلاٚی پەی ئەژناسە کەردەی قەومیەتی بە کەلاوە نەسەلەمیەینە.برٚیو جە دیورد کەردەی بە ئەرمانیٚ بنەڕاییٚ نژادییٚ و بیەیشناسانیٚ (بیولوژیک) یاوینکووقەومیەتی چانەیە کەتایبەشیٚ فەرهەنگییٚ کریا بە پەیمانە پەی ئەژناسە کەردەی چڤەختەشا کەردەن. بە واتەوئی چڤەختەگەرا[2] وەرچەم گێرتەی پەیمانەوئادیارو فەرهەنگی،پەی ئەژناسە کەردەی واچیٚویٚ کە ماناش ئیناسەروو ئەرمانیٚ بە بنجز بیولوژیکیەوە، کاریوی نادروستا.مەسەلەن ئەشنایدێر پاش کوان سەروو ئا نەیەرە کە:ئەژناسەی بنەڕەتی واچەو«قەومی»بە جوریوی تایبەش بە ئەرمانیٚ بەدەنییٚ و وینونییٚ دلیٚ نژادەکانە یام گروپە نژادیەکانە ئانارەش هەن. ئەپی رەوتە ئەژناسەو واچەو

---

١. فرعی

٢.نقاد،منتقد

قەومی چنی ئەژناسەوواچەو نژادیهام شانێنیۆ.باپەرسە کیۆ وەختێو پیچیایەتەرە بیە کە ئەژناسەو واچەو قەومی، ئەرمانیۆ فەرهەنگییۆ و نژادیێش گێرتێنە وەر. ئەشنایدێر منویسو:«کومالّە شناسیۆ و ئینسان شناسیۆ واچەو قەومیشاجە مانا و یاوینکی ئەوەلّیەیش دوورە کەردەوە، و ماناو فەرهەنگیچشا وستە سەر، بەلاّم ئی کارە سەروو بنەماو زانستوو مانا شناسیەوە کاریوی نادروستا.»

بە گردەوە، فرە بیەی ئەژناسە کا و ئەرمانە کاو قەومیەتی یا نەبیەی ئەژناسەی دلیۆ فرێو جە بەرویرە کانە بی بە هور کاروو شیویایی ماناو قەومیەتی و یاوینکیۆ پابەستە بە ئادی.

وەروو ئینەیە بیۆ کە تالّکوت پارسونز(Talcott Parsons) کومالّە شناسی سەرشناس تەلاّشش کەرد تا ئی واچیۆ ئەژناسە کەرونە،بەلاّم نەتاواش و ماچو: «بیۆ ئەندازە پا دزەنە».

هارولّد رابیرت (Harold Robert) شونو پا کوەی سەروو نادیار بیەی ماناو قەومیەتیرە ماچو: «دلیۆ فەرهەنگێویەنە کە پەڕا جە سەر وەنە شیویایی،واچەو (قەومی) جە گرد چێوی سەروەنە شێون تەرنە.»

وەروو ئی پەنگ واردا بیۆ کە ئەشنایدێر تأکید کەرو؛روە ئاوردەی بە سەوەروو وەرپان کەردەی واچەو قەومی پەشوکنە سازا،و سەرەنجام:«ئی واچیۆ ئندە ماناییۆ فرێ و فەراوانێش گێرتێنیۆنە وەر خاستەر ئانەنە کە هەرگیز بە کارش نەبەرمیۆ!»

هورزگاو واچەو قەومیەتی

هەرپاسنە کە وەڵتەر ئانارە کریا هورزگاو واچەو قەومیەتی یا گێوە تایبەتیە بیۆ. ئی واچیۆ رێخەنە پەی هوروشکنەی،چێرهوردەی وهاگاوە بیەیە کاو فیسپە گاو ئامریکای سەرەش بەر ئاورد. چا وەختەنە گروپیۆ جوراوجوریۆ نژادییۆ، ئایینییۆ و زوانییۆ بە نەتەویۆ جیاسەریۆ دلیۆ ئەمریکاینە پێوەرە ژیوێنیۆ. عیسا جیو (w.Isajiw)٢٧بەر ویرێش دەی چێرەورە و بە وردی وێچنەش کەردیۆ،شونیشەرە پاش کوا سەروو ئانەیەرە کە(٩٠%)ئا بەر ویرا بە گروپە قەومیە کاو ئامریکای سەرنیشتی ئانارە کەرا. بە چەم وین فرەتەروو ئەژناسە بنەڕایە کا رێتە بە قەومیەت و گروپە قەومیە کا دلیۆ وەرکەشوو ئامریکای سەرنیشتیەنە بە بیەی ئامەی.ئی بەرویریۆ هور گێلاوە پەی چەرخوو واشگێرتەی راوینو کورو تاونەیوەی.سەروو بنجزووئی راوینیۆ سەرەنجام گردوو گروپە قەومیە کا دلیۆ فەرهەنگ و شێوەو ژیوای ئامریکایەنە تاویاوە!!

خاڵیۆ بنەڕەتیە وسەرپیویا ئەچێگەنە ئانەنە کە:وەڵاوە بیەی واچەو«قەومیەتی» و بە کار ئاوردەیش دلیۆ زانستە جوراوجورەکانە وەختێوەنە بیۆ کە ناتان گلیزر و دانییێل مورنیهان(Nathan Glazer and Daniel p.Moynihan) سەمەرەو ئەرەتەکنەی و چێرهوردایە کەیشا،رێتە بە گروپە قەومیە کاو ئامریکای،ساڵو ١٩٧٥یەنە دا بەر. دماو ئانەیەنە بیۆ کە ئی واچیۆ کوچش کەرد پەی گردوو جیهانی.

ئەشنایدێر منویسو:«...تا ئا وەختە واچەو قەومیەتی دلیۆ هیچ فەرهەنگێویەنە

نەبیٚ و حەتا دلیٚ هیچ هەمارێوو زانایییچەنە[1] نەیۆزیێوە. بە چەم وین بە واچاو «قەومی»، «گروپی قەومی»، «کێبیەی قەومی» و کومالآنی قەومی ئانارە کریابیٚ.بەڵام بە واچەو قەومیەتی هیچ ئانارێو نە کریابیٚ. ئی واچیٚ بە کرژیوی بیٚ وێنە کەوتە ڕا لوانە دلیٚ گردوو فەرهەنگەکا. بە تایبەت ناسیۆ- نالیسم کەوت وەروو لا فاویش. شونو ئانەیەرە بیٚ کە دلیٚ کشوەرە جوراوجورەکانە وێش دا دیاری و بەرویریٚ فریٚ دلیٚ زەمینیشەنە بە سەمەر یاوەی. کێدووری (Kedourie,"Ethnicity")بە وردیوی یەکجار پەڕەوە بە ئی خالیٚ ئانارە کەرونە: واژەکاو قەومیەت و (قەوم)ی بە رواڵەت بە یاوگەو ئانارە کەردەی بە ئەرمانیٚ گروپە یا گەنیشتەکاو کومەڵگا فرە نەتەوەکابە کار بریا،یانێو ئا گروپیٚ کە جە باری فەرهەنگی، زوانی یا ئەرمانیٚ بەدەنیێنە چنی گروپوو فرەسەری یا دەسەڵات داری جیایەتیشا هەن.

فیسپەگاو ئامریکەی کومالێوە فرەچەمەنە[2] و شونو بە دەسەلآت یاوەی قودرەتوو سیاوا و ئیدئولوژی فرەچەمی کە دلیٚ دەهەو ١٩٦٠ ی زایینیەنە بیٚ، نویسەریٚ روەشا کەردەنە ئۆ هاگاوەبیەی جە باپەرسو قەومیەتی و دماتەر پەشوکنیٚ و پەکداریٚ کەوتیٚ وەردەمشا.لایەنگێرتەی راوینەو کورو تاونەیوەی بی بە هورکاروو دەها هوروشکنەی ریٚتە بە گروپە قەومیەکاو ئامریکای و هەر پاسنە ئەوەیوستەی ڕاو تاونەیوەیشا دلیٚ ئا فیسپەگایەنە!

هورئەوەگێلآی چا راوینیٚ بی بە جمنەروو دەست پەنە کەردەی شەپولێوە تازیٚ

١.گنجینه دانایی

٢.کثرت گرا

جە هاگاوە بیەی قەومی،بە تایبەت شونو ئانەیرەکە، گلیزر و موینیهان بنەڕاو دەهەو۱۹٦۰یەنە بەرویروو وێشا بە نامو «پەشتو کورو تاونەیوەی » دا بەر. ئا بەرویرە وشکنەیوا دەربارەو ئەوەمەندەی کێبیەی قەومی گروپە جوراوجورەکا، پسنە: سیاوەکا،یەهوودیەکا،ئیرلەندیەکا و ... هام وەخت چنی ئی ڕاوینیۍ، گریمانەو[1] (مارکوس لی هانسن)ی دەربارەو«پرزەی یەروم» یا ئەوە مەندەی کێبیەی قەومی دلیۍ ئامریکایەنە فرێو جە ئاکادێمیستەکاشمەیلجمن کەردیۍ تا ئی رووددریاییۍ چا وەرکەشەنە داچێرەورە.شونو ئی جمینەیەرە،باپەرسو کێبیەی قەومی تێموو سەدها کتێب و واتاری بیە دلیۍ وەڵاوەبیەکاو زانستگاکانە.دلیۍ قەڵەم ڕەوو سەوەرە راوینیەکاو قەومیەتیەنە فرێو جە راوینەکا بە لاساییۍ کەردەی ووەرچەم گێرتەی زمنەیەکاوئامریکای سەرنیشتی گلێریۍ کریەیوە.

بەکار بەردەیواچەو قەومیەتیدلیۍ ئامریکای سەرنیشتیەنە پەی ئا گروپە ئاوارا کە جە ئاسیا ویا ئوروپاوە و... لوەی بێنیۍ واگە،بی بە هورکاروو ئالۆزی ئەژناسەکەردەی قەومیەتی.دەهەو۱۹۷۰یەنە پرزێوی تازە جە زانستمەنداو زانستی فیسپەیی روەشا کەردەنە نۆ سەوەریۍ سیاسییۍ باپەرسو قەومیەتیوتەڵاش کەرێنیۍ تا ئەژناسیوی هام شان جە گروپی قەومی و مللەتی برمانا.

«ناسیۆنالیسمی قەومی »و«سیاسەتی قەومی »بە ڕێزتە بە دەستوو دویۍ دانە زانستمەنداو زانستی سیاسی بە ناما: واکێر کونور (Walker Connor) و جوزێف روتشیڵدی (Joseph Rotschild) دروستیۍ کریەی و بنەڕەتەنە

۱.گریمانە: فرضیە

باپەرسو دەوڵەتی مللی (دلێ هاڵیگاو بەین نەتەوەیینە)و دەولەت(دلێ سیاسەتی دەروونیەنە) خلوگاو هاگاوە کەردەیە کاشا بێ.

یەکسان بیەی ماناو قەومیەتی چنی مللەتی وەڵێ وەڵاوە کەردەی بەرویروو کونوری دلێ برێو جە هاگاوە بیەیەکانە وارەم کریابێ.بەڵام وەش کەردەی واچەو ناسیونالیسمی قەومی و پژگنەی پەلەکاش سەمەرەو کەرەکاو ئادیا.

بە راوینو کونوری کەسایەتییێوی تاک وتایبەت بە نامو(دەوڵەتی مللی) بیەیش پەی نیا،و مللەتی هەرەقەتین هەرئا گروپە قەومیێنە.ئاد جە کەسانێوی پسنە:(گلیزر موینیهان،تێئودورسن و موریس)ی کە گروپە قەومیە کا گروپی کەم سەر زانێنێ چڤەختەش کەرد،یانێو ئا کەسێ کە باورشا سەروو ئانەیەوە بێ کە گروپێ قەومیێ:«گروپێوەنێ بە هەستی کێبیەی هامبەش و دەستوورو فەرهەنگی هامبەش بە سەر دیاروو گروپیوی لارێخی جە فیسپە گاییێوی گەورەتەرەنە.»

کونور سەروو ئانەیچەرە کە ئاناره کەرو بە رێخێ یونانیێ واچەو قەومیەتی بە پاڵپەشتی ماکس وێبێری(Max Weber)کە مللەتی چنی قەومی هامشان مزانو واتش:«گروپی قەومی باسێوی بنەڕەتی ئێنسانین(نە پسنەو گروپیوی لارێخی) کە جە یۆوە بیەی نژادی و فەرهەنگی ئاوی موەرۆوە.»ئاد دیسان ماچو: «تەنیا هور کارێو کە بە گروپیوی قەومی سەردیاروو مللەتی مدۆ "هاگاویر بیەیا".»یانێو هەر گروپیوی قەومی کە هاگاش بیەبۆوە جە ویش و بتاوۆ پەرمو وێشەرە کریۆ واچەو (مللەت)یش چسپنی پورە.

بەڵام چڤەختە گەرێ ئی راوینێ فرێنێ.بە چەمویـن هەستوو بیەی چنی نژادیوی پسنە هەستوو بیەی چنی قەومیوی نیا؟!

هەر پا جورە کە ئانتونی ئسمیت(Anthony D.smith) ئانارەش کەردەن، ئەژناسە کەردەی قەومیەتی و شونیشەرە مللەتی سەروو بنجزی یەک نژادی «گروپەقەومیەکا پسنەو تاکێ بیولوژیکییێ»مدو وەروو چەما.ئی دیدگابیەن هورکاروو شیویایی وئالۆزی.ئەپی رەوتە ئەشنایدێر موچیاری کەرو:«عالتەرین شێوەی دەردوارد پەی زانستمەنداو زانستی فیسپەشناسی ئانەن کە جە بە کار بەردەی واچەو نژادی ویەراو بازاشەوە پەی بیەیشناسەکا(بیولوژیست).»

فەرهادی کازمی واتارێوش نویستەن بە نامو«قەومیەت و دەگا نشینەکێ ئێرانی» کە چاگەنە هورکاروو قەومیەتی دلێ فیسپەگاو دەگانشینەکانە مدۆ چێرهورەو میاوۆ بە ئی بەرویریە کە:« جیایەتییێ بەرنامەی جە پەیمانەو قەومی، ئایینی یا زوانی یۆن جە ئەرمانە بنەڕەتیەکا فیسپەگاکاوەرهورزی دلێراسینی، و ئێرانیچ چادیشا جیا نیا.»بەڵام ئەچێگەنە ئی پرسیارێ پەی وانەری وێش مرمانو کە پەیمانەو قەومیەتی دلێ ئێرانیەنە چێشا؟چوون بێجگەم ئا دوە هور کاریە یانێو«زوان»و«مەزهەب»هورکارێ تەرێ پسنەو نژاد،رەنگ،ویەردەی هامبەش، فەرهەنگ و...نیەنێ؟!پەس ئا هورکارەچێشا کە گروپە قەومیەکا جیاییێ کەرۆوە؟پاسنە مەی وەروو چەما کە پەیمانەی بنەڕەتی پەی ئانەیە گروپێوە کەم سەرە فاریۆ و بونە بە گروپێوە قەومیە جموجوڵی سیاسی و خواستوو گروپیا پەی وێ گێڵنەی و وێ پا بیەی.بەڵام ئی پەیمانە دلێ ئا تەندینانە کە هورزگاو قەومیەتیشا پاکوینت کەردێنە و یام پەی هەڵمسەڕتەی واچەو قەومیەتی هوروشکنەی و چێرهوردایشا کەردەن؛ پەیمانێوی بنەڕەتی نیا.

ئەژناسەی رووپیویا جە واچەو قەومیەتی بڕێوجارێ باپەرسێ مارونە وەرەوە.

پەی نموونەی دلێ بەرویروو "ئیزمەن و رابینوویچ" ی (Milton J.Esman and I.Rabinovich) دەربارەو قەومیەتی دلێ وەرهورزی دلێراسینیەنە واچیان: «کێبیه ویۆوەبیەی بە کومالێ بە پاڵپەشتی چێوانێو پسنەو؛جەدی هام بەش،دەستووریێ هام بەشیێ،زوان،باوەریێ و ئایینی هام بەش و برێو جاریێ نژاد یا رەنگ.»ئی ئەژناسەیچەنندەوەرپانووەلاوە کریان کە هەر چی سەوەریێ چەم وینییێ و وینونییێ هەنێ گردی گێرۆرە. پەکێ گەوریێ ئەچێگەنە ئانەنە کە: بیەی پەیمانێ جوراوجوریێ با بە هور کاروو گەورەوە کەردەی جیایەتیەگولالەکا و گولالەوە کەردەی کوڵەکە هام بەشە گەورەکا!

فاروجمەو زوانا

زوان

هیچ کەس ئینەیە رەد مە کەرۆوە کە دارا بیەی زوانی یۆن جە گەورەتەرین ئەرمانە کاو فەرهەنگوو ئینسانا کە دلێ گردوو فەرهەنگە کانە مێژیۆوە.حەیوانێ متاوا پێوەرە بە دەستینەو ئانارە کەردەی پەیوەندی کەرا،بەڵام هیچ حەیوانێو داراو زوانیوی پیشرەفتەی نیا. بە برێو جە بە ئاوەزتەرین جوراو حەیوانا کریۆ زوانیوی فرە بنەڕایی نیشانە دریۆ.نموونێو چی حەیوانە بەئاوەزا واشون(washoe) کە پەی کۆمەڵ شناسا ئەژناسیان.کۆمەڵ شناسێ ئامەی بە یاردەی واستەی جە زوانوو کەڕو لاڵاو ئامریکای شمارێو واچێشا نیشانو واشۆی دەی-فرەتەر جە ١٠٠ واچا-(gardner and gardner،١٩٧٥-١٩٠٩). واشو تەنها تاواش چەند بنجکێ[1] بنەڕایێ ئاپا واچا وزو ورێو پسنە:عە فوە کەردێ،عاشقتەنا،بورێ وەشەسیاوە کەم و...هەڵبەت یا گو بە کار بەردەی بن جو کە کاچ دروستە بێ.(شونو رەفتاریوی ناشیرینیەرە واچی عە فوە کەرە). ئا زمنەیێ کە سەروو واشویەرە ئەنجام دریای فرە هورووەستەتەرێ بێنێ جە ئانیشا کە سەروو شامپانزەیەرە بە ئەنجام یاوەی و دیارکەو نامدار بیەی واشوی دلێ کومەڵ شناسە کانە هەر ئی ئەرمانە بێ. بەڵام واشو نەتاواش سەروو هیچ پایەیوی دەستووریەرە زاڵ بو و یا ئا چێوەیە کە

١.بنجکە:جملە

زانیٚ نیشانو یوتەریش بدو.حەتا شونو چەندها ساڵا فێرکەردمیەرە ئێدنەو زاروڵە گولالێوی ٢ ساڵەی نەزانیٚ.

هەر کۆمەڵگاییێو کە ئینا سەروو زەمینەوە کەرەستەو پەیوەندیش زوانا. بەڵام ئینە بە ماناو ئانەیە نیەنە کە ئێمە ئەو شێوەکاتەری پەیوەندی رەدیٚ کەرمێوە. یو جە قەویتەرینو ئادیشا نویستەیا.پەیدا بیەی خەتی نیشانێوە بیٚ جە گۆزەریوی ویەرینی پەی بەشەری.ئی هور کارە هەر جە بنەڕانە بە ئەوە یۆستەی و پەسارنەی ڕێزتێمە کاوە دەستش پەنە کەرد.سەروو چواوە،هەرێوە، توەنارە پەی هۆر گێرتەی (پارێزنەی) ڕاپورتا کە دەربارەو کەسایەتیارە یام روەدریایە نامدارە کارە نیشانیٚ نریەیرە. پەی نموونەی برێوجار نیشانێوە یا وێنێو پەی نیشان دای باخێوو کەسێو تەری وەشە کەرێنیٚ (نییٚ نێرە).خەت هەر جە بنەڕانە دەستینێو بیٚ پەی هەمار کەردەی هەواڵا.خەت تەنها ئەوە فاڕای واتەی پەی سەروو کاغەزی یام چیویوی با دەوامی تەری نیا.ڕێخەنە خەت دیاردێوی سەرسڕئاوە را. بەڵگیٚ یام تەندینیٚ نویسیاییٚ برێو ئەرمانێشا هەنیٚ کە زوانی بەیانی (دەمی) نیەنێش.کاریگەری بەیانی هەمیشە ئینا دلیٚ زەمینێوی تایبەتیەنە کە چاوەختەنە قسیٚ کریا.ویریٚ و ڕاوینیٚ و زمنە کریاییٚ بیٚ خەت و نویستەی تەنها حاڵەتێوەنە مدریا بە پرزەی دماینی کە بە جورێوی ڕێزتەوەرو ڕێکینەمەند و بەدیکەرد واچیا تا نە فۆتیاو بدریا بە دماینیا.

لەقیٚ سەرینییٚ زوانشناسیی

الف) زوانشناسیی هام وەخت (ئیستەیی)

ب) زوانشناسیی دلیٚ وەختی (ویەرینی)

فەردینان دوسووسوور(Ferdinand de saussure) زوان شناسوو خەڵکوو ژێنێڤ(ی)یە کوم کەسێوا کە بە ویرە زوان شناسیە تازەکا قەوارەش دان.ئا کەسایەتیە بەینوو ساڵەکاو ١٩٠٦ هەتا ١٩١١ی زوان شناسیش بەرد سەروو سەکو زانستی.هەر ئەچێگەنە بیێ کە فرێو جە زوان شناسەکا ئادشا "تاتەو زوان شناسیی تازەی "نامیێ نیان.کتێبوو نامداروو ئادی(بە نامو دەورەو زوان شناسیی گردینی)شونو مەرگیشەرە چاپ و پەخش بیەوە.

ویریێ سووسووری پەی هور چنیەی ویەڕو زوان شناسیی تازەی فرە شونوماشا بیێ.پەوکەتی دماو ئادیەرە ویرچەمیێ[1] جوراوجوریێ بەر ئامەی، کە جە گردی قەویتەریێ ویرچەمیێ زوان شناسیی پراگ کوپنهاک و ئامریکاییێنیێ.ئی ویرچەمیێ جە ڕاویناو سووسووری سەرچەمەشا گێرت، بەڵام دماتەر ویەڕیێ بەڕێتە[2] جیاییێشا گێرتێنە وەر.سووسوور بەینوو زوان شناسیی هام وەختی چەنی زوان شناسیی ویەرینی تەیمانێوەش نیارەو پاش کوا سەروو ئانەیەرە کە مەبۆ ئی دوە لەقە تێکەڵیێ کریا.

زوان شناسیی ویەرینی،سەروو ئینەیەرە باس کەرو کە زوانیوی تایبەت چەنی فارِیان و چەرخیان تا یاوان بە قەوارەو ئاروی.بەڵام زوان شناسیی هام وەختی ئاژەو[3] ئارو زوانی بیێ وەرچەم گێرتەی ویەرینی[4] و فارِو جمەی ویەرینی وشکنونە. پەس مشیۆم دیارکیێ ویەرینییێ نەکەرمیێ پەیمانە پەی ئەژناسنای

١.مکاتب

٢.بە نسبت

٣.وضع

٤.تاریخ

ئاژەو هام وەختی.ئی شێوە چێرهوردایە[1] یو جە چاڵە گەورەکاو دەستوورە سونەتیەکان. یانێو تێکەڵ کەردەی ئا دوە ویەرڕیە.پەی نموونەی باس دەربارەو ئینەیە کە واچەو(من)ی ویەردەنە ئەزبیەن یا مانگە مۆنگە بیێنە یام شەیدا ویەردەنە بە مانا شێت و بێ ئاوەزی بیێنە و یا ئانەیە کە واچەو فیشتەری، گیۆن، تەو...باوشا بیەن و پەشوکنانیوی ئەچێمنێ گرد بە دەستوور زوانی ویەرینی پەیوەندشا هەن و دلێ دەستوور زوانوو ئارویەنە یا گێوەشا نیەنە. هەر ئەپی ڕەوتە دلێ زوانوو نویستەی یام قسە کەردەینە هەرواچێوەیام هەر کردێوەو... کە دەردوەرو ئاروی نەبو یا ڕێتە بەستە نەبو چنی فاڕوجمەو زوانی خاستەرا لابشو.

دیالێکتێ و زوانە هام خانەوادەکێ

چەرخیەی یام فاڕیەی بەشێوا جە چەنیەتی زوانی،بەڵام هورچەرخیەی تایبەت هەر جە وەڵێوە دیاری مەکریۆ.روەدای یام روەنەدای هەرجورە هورچەرخیەی دلێ زوانێویەنە یاگەڕاش هەنە. ئەگەر برێو جە قسەکەرەکا بە زوانیوی (واچەرێ) چنی دەستێوتەریشا جیایەتی گنونە بەینشا چەرخیەی و فاڕیەی جیابەش روە مدو. هەر چەند دورێوەنە بە دیالێکتیوی هام شان (یکسان) قسێشا کەردێبا بەڵام شونو بە ئەوپەڕ یاوەی ژیوای چەند پرزارە (نسل) ئێتر قسەکەردەیشا هام شان مەمەنۆ.ئەپی جۆرە دیالێکتێ وزوانێ تازێ دلێ یانێویەنە بەر مەیا (مزیارە).

هورکار و هورزگاو پەیدا بیەی دیالێکتا و زوانا یون،«هوروێڵیای زوانی[2]».

جیایەتی گەورە ئەچێگەنە ئینا دلێ پلێکانەو دوورەوە بیەیەنە. ئەگەر هور

١.بررسی

٢.تحول زبانی

وێڵێەی پا ئەندازە وەرەپان و وەڵاوە کریابو،کە قسە کەرێ دوێ یا چەند بەشە جیاوەبیەکا نەیاوانە هەنترینی ماچمێ زوانیوی تازە وەش بیەن(دروست بیەن). ئەگەر بەرپڕای و دوورەوە بیەی پا ئەندازە روەش دەی بۆ کە ئا بەشە جیاوە بیێ،. هەر پسنەو وەڵتەری دوێ یا چەند بەشێ. بیاوانە هەنترینی ئا وەختە ماچمێ دیالێکتێوی تازە وەش بیەن.

ئارۆ هەر زوانێو کە قسە کەرێ فرێش با و فرەیچ وەڵا کریابۆوە، بێ گۆمان دیالێکتێ فرێچێش هەنێ.بێجگەم چەند زوانێ کە داراو چەند دانە واچەرانێ (پسنە سوور پوستە کاو ئامریکای) ئێتر گردوو زواناداراو لەهجانێ و هەمیشەیچ دیالێکتێشا بیێنێ.بە چەم وین[1] ئەگەر ویەرینوو هەر زوانیوی تەماشە کەرمێ، میاومێ بە وەختیوی کە ئا زوانە وێش تەنها دیالێکتێو بیەن جەزوانێوتەری. پەی نموونەی ئینگلیسی دێرین تەنها سەردیارێوا (عنوان) پەی یو جە دیالێکتە کاو زوانی "ژرمەنی". ئینگلیسی دێرین فرە شیەنەوە ئۆ دیالێکتە کاتەری زوانی ژرمەنی، کە شونو ئانەیەرە بەرپڕاینێ و هوروێلیاینێ، زوانێ تازێشا چەنە بەر ئامەینێ، پسنەو ئاڵمانی، سوئێدی، نروژی، رۆمانیایی و ...

فاڕوجمەی زوانی ئا چەرخەیە وردەوردەو پلەوەر(پلێکانی) بیەن پەو کەتی مەتاومێ واچمێ:« فلان وەخت بێ کە دیالێکتی ئینگلیسی جیا بیەوە جە زوانی ژرمەنی و ئێتر چا یانەنە بەر ئاما و فاڕیاو بی بە زوانی تازە.»

بە ئا زوانە جیایا کە کریۆ هورزگایوی هامبەش بنیەیمێرە پەیشا ماچا زوانێ هام خانەوادێ. بە جۆریوی تایبەت بە لچ واچو (تلفظ) زوانیوی دیالێکت ماچا.فام کەردەی ئی تێمیە فرە سوودمەندا کە: هەر زوانێو داراو دیالێکتانیوی

١.بە واقع

جوراوجوریا. بەڵگێ ویەرینییێ نیشانە مدا کە زوانی ئاڵمانی، نروژی، سوئێدی و ئینگلیسی تازەوئەو زوانە کاتەری ئی دەستەیە گرد جە ژرمەنی (یۆ جە دیالێکتە کا ژرمەنی) جیایێ بییێ نێوە!! نموونەی هەرەقەتین و بێ قسە قەبووڵ کریا جە بەرپرای زوانی کە ویش هور کاروو پەیدا بیەی زوانە تازان - کە زەمانێو دیالێکتێ بییێنێ - ئینا دلێ زوانی (ئیسپانیۆلی، فەرانسەوی، ئیتالیایی، پرتەقاڵی، رومانیایی و کاتالی) یەنە.

ئێمپراتووری رومی چا ساڵانە کە قورەتش فرە(نوو کەنە)بێ - دوە سەدەو ئەوەڵوو (و.پ)[1] - جە جەزیرەکاو بریتانیای هەتا ئا فریقای سەرنیشتی[2] وجە قەراخەکاو ئوقیانووسی ئەتڵەسی دلێ پرتەقاڵی تازەیەنە روەوەوەرهورزی هەتا دەریاو خەزەریش گێرتەرە. کارمەندێ و کاربەدەستێ رومییێ، کەسانێ چەک بە دەستێ و بە گردەوە ئانیشا کە خەریکێ راوەبەردەی ئیمپراتووریەکەی بێنێ، زوانی لاتینیشا بەرد پەی سەرتاسەروو ئا سەرزەمینەیە. ئی زوانە جە لایەنوو فرێو چا قومە چێردەستاوە قەبووڵ کریا. زوانی لاتینی ئا دەورەیە (سەدەو دوەم، یەرەوەمو چواروم)تا ئا وەختە جە لاتینی قەدیمی تەریانێو لاتینی کلاسیک - کە هەڵای ئیستەیچ دلێ برێو جەوانگایانە موانیۆ - بەرپرابێ. لاتینی کلاسیک، زوانوو زانستمەندا، واتو واچوو با فەرهەنگا و کەشیشا مەنەوە، بەڵام خەڵکی عادی قسێش پەنە نەکەرێنێ. بە یاگۆ ئادی جوریوی تازەتەر کە ئەژناسیان بە زوانی لاتینی عامیانە (دلێ خەڵکی) بەکار بەرێنێ. چا یاگانە کە پەیوەندوو بەینوو

---

۱. وەڵ جە پەیدا بیەی عیسای مەسێحی

۲. شمالی

خەڵکی و رومیەکا قەوی بیٚ زوانی لاتینی دلیٚ خەڵکی نیشتەرە یا گو زوانە بوومیەکا. وردە وردە فاڕوجمەی تایبەتش گێرتەنەوەر.- بە واتەیوی تەر دلیٚ ئا سەرزەمینانە کە چێردەستو دەستەباری رومیەنە بێنیٚ، دیالێکتیٚ جیاوازیٚ جە زوانی لاتینی «دلیٚ خەڵکی» باوشا پەیدا کەرد- بە ئەرەوڕای ئیمپراتووریەتی ڕومی،سەرزەمینە چێردەستە کیٚ چەنی وێشا و چەنی رومی جیایٚ بییٚوە. سەمەرەش ئانە بیٚ کە هەر دیالێکتێو جیا جە ئەو دیالێکتەکا پەی وێش بەرڕڕا و لوا وەرەوە.تا ئەوپەڕو سەدەو پەنجی (٥) دیالێکتەکیٚ زوانی لاتینی «دلیٚ خەڵکی» بە پەڕ دیاریٚ بێنیٚ و تا سەدەو نۆی (٩) تەندینیٚ بە پەیوەند چەنی ئی زوانەیە(لاتینی دلیٚ خەڵکی) ئێدنە جوراو جوریٚ بێنیٚ و پاسنە بەرڕڕای بێنیٚ؛ کە زانستمەندیٚ بە ئی دیالێکتا سەردیارانێوی تازە پسنەو ئەسپانیۆلی دێرین، فەڕانسەوی دێرین و... دێنیٚ. بەڵگیٚ و دیارکیٚ فریٚ هەنیٚ کە نیشانە مدا زوانیٚ رومییٚ تازیٚ چەنی هەنترینی پەیوەندشا هەن،چوونکە گردیٚ جە سەرچەمێوی هام بەش یانێو زوانی «لاتینی دلیٚ خەڵکی» بەر ئامەینیٚ. حەتا ئەگەر بەڵگەی چامنەیچما نەبیەیا ئێمە تاوێنمیٚ بە پێوەرەگێرتەی هام پوژنی[1] ئا راستیەیە بێزمێوەو سەلەمنمێش.نیشان دریایەکاو ئەرمینەروو واری تەماشە کەردیٚ، دلیٚ چوار زوانیٚ رومیانە ئا واچیٚ کە ماناو دوستی مدۆنە نزیکایەتی فرە هەن.هەڵبەت پەی نیشان دای ئەوەشیەیەکا[2] هەزارها نموونیٚ هەنیٚ.وەختێو چەند زوانیٚ جە فورمێوی زوانی هام شان- هەڵبەت

١.مقایسه تطبیقی

٢.شباهت ها

بە جیایەتیوی گولالەی. سوود گێرا یەریٚ (۳) دیارکیٚ داخومووئەرمانەیشا هەن:

۱. بەر ئامەی یا بیەی ئا دیمە[1] هام شانا پسنەنە هورکەوتەی یارێک کەوتەی (شانس یا تصادف).

۲. ئا زوانیٚ ئا فورمشا جە سەرچەمیوی تاق قەرز کەردەن یام ئا فورمە وەڵینە دلیٚ یویشانە بیەن و ئەویشا تەری جە ئادیشا قەرز کەردەن.

۳. ئا فۆرمیٚ هینیٚ دەورانێویەنیٚ کە ئاوەختە گردیٚ تەنها زوانێو بیێنیٚ.

مانا	فەرانسەوی	ئەسپانیولی	ئیتالیایی	رومانیایی
«دۆستی مەیلیٚ»	amie	amiga	amica	Amica
«گۆڵیٚ»	fleurs	flores	flori	Flori
«ئادی هەنیٚ»	sont	son	sono	Sint
«دوە شەممە»	lundi	lunes	lunedi	Luni

دەربارەوئا زوانا کە چا ئەرمینەرەنە ئاوردێنێما ئەوەشیەی رێک کەوتی مەتاوۆ باپەرسەکیٚ پەڕۆ کەرۆ.یانێو ئێدنە فۆرمە شەبیەکیٚ فرێنیٚ کە هیچ ئاوەزیوی سالم مەتاوۆ سەلەمیۆ و دیمەن دایوی[2] چامنە بە گردەوە هەڵەو پامرِیان.داخوموو راستبیەی دیارکاو(۲)ی بە رێتەو(۱)ی فرەتەرا.(دماتەر ئانارە کەریٚ کە فەرانسە و ئینگلیسی تازە دلیٚ واچەکاشانە وەروو قەرزگیری

۱.صورت

۲.توجیە

ئینگلیسی میانەی و دێرین جە زوانی لاتینی و فەرانسەوی، ئەوشیەی فرەشا هەن).پەی بە هەرەقەتین بەرشیەی پروسەو قەرز گێرتەی بەینوو دوێ زوانانە، مشیۆم پەیوەندیوی درێژەدار بینیۆ.ئەگەر قەرز گێرتەی دلێ ئاستیوی وەرە پانیەنە روە دونە ئی پەیوەندیە ئەشو فرە درێژو فرە وەڵا کریابۆئی مەرجێچە چا نموونەنە کە ئاوردەنما مەگونجیۆ.هەر چەند کە زوانی فەرانسەوی یا ئێسپانیۆلی ویام ئیتالیایی جە باری جیوگرافیەرە بە هەنترینی نزیکێنێ،بەڵام زوانی رومانیایی جە ئادیشا فرە دوورا.ئەپی رەوتە داخومو ئانەیە نیا کە زوانی رومانیایی بە هەر کاناڵێوەرە کە تاوابیەبۆش زوانەکێ وەرنیشتی دوورتەریش بەردێبانە چێرو کاریگەری وێش یام بە پێچەوانە واچێ فرێش چادیشا قەرز کەردێ بیێ با. ساپەس مەتاومێ ئەوەشیەیەکا بە هورکەوت یا ڕێک کەوت پەیوەند دەیمێ.پەرپیویان کە هیچ دیارکێوە مەمەنۆوە پەی ئانەیە کە واچمێ: گردوو ئا زوانا «بەر ئامەی تازێ جە زوانیوی سەرچەمە تاقیەنێ».ئینە تەنها دیمەن داییوی یاگەڕا دارا.

حەتا بێ وەرچەم گێرتەی بەڵگە ویەرینیەکا، چێرهوردەر یا هورروشکنوو ویەرینوو زوانی مشیۆم ئاپاسنە سەمەر گیری کەرو کە گردوو زوانە رومیەکا جە زوانیوی‌تاقیەوە سەرچەمەشا گێرتەن.هەڵبەت نیشکێ ویەرینیێ هەنێ چوونکە مزانمێ گردوو ئا زوانا سەرچەمەی هام بەشَشا زوانی لاتینی عامیانە(دلێ خەڵکی) بیەن.

دوبارە سازی ویەردەی

وەختارێو چەند دانە فورمێ زوانییێ دلێ چەند دانە زوانانە گێرمێ پێوەرە تا

پەیما روشن کریۆوه که ئا زوانیٚ جه سەرچەمیوی تاقەوه بەرنامەینیٚ یام نا، جه یەک شێوه چێرهوردای بەنامو شێوەو «پیوەره پوژنای[1]» سوود گێرمیٚ.ئی شیوه دلیٚ سەدەو(١٩)یەنه یانێو دەورانێو کە دڵکێشتەی فرەبە بەرپرای زوانی نیشانه دریێ،بە دەستوو زوان شناسا نریارە.ئەوەڵەوه زانستمەندیٚ باوەرشا کەردە بیەبیٚ که هورچەرخیای زوانی بە هورکەوت یام بە رێک کەوتا.وەلیم هەرچی نموونیٚ فره تەرێشا وشکنەی پەیشا کەوت سارا کە بەرپرای زوانی بە گردەوە رێکین دار و رێکینه وەرا.ئی راستیه بی بە هورکاروو ئینەیە کە زوان شناسیٚ باوەر کەرا: نەتەنها داخموو ئانەیە هەن کە دویٚ زوانیٚ سەرچەمێوی هام بەش‌شا بۆ بەڵکوو بە چەنیەتی زوانی بنەرەتی و شێوەو بەرنامەی زوانی بەرپرای پەی بەرا.

قەرز گێرتەی

چەرخیەی و بەرپرای زوانی فرەو جارا ئیدنه یەواش و پلێکانی روەمدۆ کە قسەکەریٚ ئا زوانیه وێچشا تا سەدان ساڵ دیوردیٚ مەبا.چەرخیەی زوانی بە داخوم دلیٚ گردوو ویەرەکاو بارەکانه روە مدۆ (لچ واچ- واچیٚ- دەستوور).دلیٚ ئی یەره مەیدانیەنه چەرخیەی واچەکا جه گردی پیویاتەرا. هاکا واچمیٚ ئێمە وێما گرد روێو بە چەموو وێما وینمێش!!

یۆ جه جورەکاو چەرخیەی دلیٚ زوانی ئینگلیسی یەنە قەرز گێرتەیا.یانێو فره کەردەی واچێویٚ بە زوانی کە جه زوانێو تەریەوە گیریەیبو (borrowing).

١.روش تطبیقی

زوانی ئینگلیسی تا ئاوایا گێ واچێش قەرزێ کەردێنێ جە زوانە کاتەری کە ئارو ئێتر بە کار بەردەی بنچکێوێ بێ قەرز گێرتەی جە واچێوێ بێگانێ بەزەننە مە کریۆ !! زوانە کێ واچە کا نە بە شێوێوی ڕێک کەوتی بەڵکوو سەروو ئاژەیوی تایبەتیەرە جە هەنترینی قەرز گێرا. پەیگیری ویەردەو قەرز گێرتەی زوانیوی پێسنەنە گێلای شونو ویەرینوو مللەتیویەرە.مەسەڵەن چکۆ یا گە نیشتێ بیێنێ، سەروو کام قەومارە پیرۆزێ بیێنێ، کێ زاڵ بیەن سەروو ئادیشارە، ویەردەی ئایینی و گەشەو وەرلوای[1] کومەڵگاییشا چەین بیەن و... زوان شناس ئەپی جورە چەنی ویەرینی پەیوەندیوی پتەو وەش کەرۆنە.واز کەردەی واچە قەرزییە کا جە لایەنوو زوان شناسیەوە بۆ بە نیشکەو[2] سەلەمەنەی داخوم دارە کاو[3] ویەرین شناسە کەی.بە واتەیویتەر ڕاوینێ ویەرین شناسی بەدەستو زوان شناسی مورۆ واشگێرتی[4] مورا و هەر پاسنە بەرەواز کەردەی ویەرین شناسی دەربارەو پەیوەندیە کاو بەینوو مللەتانە کریۆ پەی زوان شناسی پێسنەو بەڵگیوی بەقووەتی با پەی سەرچەمەو قەرز گێرتەیە کا(هور کارە کاو قەرز گێرتەی). هەڵبەت مەردم شناسیچ چی پڕۆسەنە بەشەدارا،چوونکە قەرز گێرتەی دیاردێوە فەرهەنگیەیچەنە. ئەوە وانتەی چەنیەتی قەرز گیری واچە کا ئی یەرە ڕشتەیە لکنو هەنترینیەوە.بەراستی کە بێ یاردەی واستەی جە زانستی زوانشناسیی،مەردم شناسیی و ویەرین شناسیی باس کەردەی سەروو ئی تێمیەرە بیهوودەن. پەی

۱.پیشرفت

۲.دلیل

۳.احتمالات

٤.پذیرش، پسند

پەیگیری کەردەی چەنیەتی قەرزگێرتەی واچا دلێ زوانی ئینگلیسی یەنە مشیۆم هۆرگێڵمێوە پەی وەختێوی کە هەڵای زوانێو بە نامو زوانی ئینگلیسی نەبێ وئینگلیسی یو جە دیالێکتە کاو زوانی ژرمەنی بێ (کە ئینەیچە ئەچێگەنە مە گونجیۆ).

ساڵو ١٦٠٦ی زایینی ئەرتەشیوی فەرانسەوی زوان بە فەرماندەهی ویلیامی دژمەن ورِن جە دەریاو مانشی ویەردێ و پایێ فەرمانرِواییوی درێژیشا نیەیرە. ئی داگیرکەرێ زوانی فەرانسەویشا کەرد بە زوانی رِەسمی (فەرمی) بەڵام خەڵکی چێردەستشا یاگە فارِ نەکەرد و هەرچا گەنە مەنێوەو بە زوانوو وێشا قسێ کەرێنێ. وردەوردە بیێ بە دوە زوانە- هەم جە ئینگلیسی کەڵک گێرێنێ هەم جە فەرانسەوی- دوە زوانە بیەی کەلاوەتەرین جوروو تێکەڵاوی زوانان.ئەپی جورە بێ کە چا وەختەنە زوانی ئینگلیسی واچێ فرێش جە زوانی فەرانسەوی قەرز کەردێ. چا دەورەنە هەزاران واچێ فەرانسەویێ ئامەینە دلێ ئینگلیسی،و بەراستی کە شمارەشا ئێدنە فرە بێ کە زوانی ئینگلیسی یەواش یەواش چا ئینگلیسی یە کە وەڵتەر پەنەش قسێ کەرێنێ جیا بیەوە.بە ئینگلیسی ئا دەورا یانێو بەینوو سەدەو ١١ هەتا ١٥ی ماچا ئینگلیسی "میانە".

مشیۆم ئینەیچە واچیۆ کە تێکەڵاوی دوێ زوانا هەمیشە مەبۆ بە جمنەروو قەرزگێرتەی واچا.نورمانەکێ ئێنگلستانی شماریوی فرە کەم واچێشا بەردێنە دلێ زوانی فەرانسەوی.ئەچێگەنە بە داخوم قودرەت و دەسەڵات بی بە هورکاروو ئێژەدار بیەی زوانی.دەستەی فەرمانرِەواهیچ عەلاقێوشا نەبێ بە فێر بیەی زوانی ئینگلیسی. بەڵام دەستەی چێردەست ئارەزووشا بێ پا زوانەیە قسێ کەرا! (ئارو

ئاژەو زوانوو وێما باردێ وەروو چەماتا).بە واتەیوی تەر قسە کەردەی بە زوانی فەرانسەوی مایەو سەر بەرزی بێ؟! بەڵام ئینگلیسی بە پێچەوانە! لازما ئینەیە واچمێ کە قەرز گێرتەی واچا نیازیوی کۆمەڵایەتی،ژیرپەلتی و ڕێکپولتین، نە نیازیوی زوانی! فرەبیەی واچە قەرزکریایە کاجە فەرانسەوی پەی ئینگلیسی (دەورەو میانەیەنە)یۆن جە دیار کە گەورە کا پەی ئانەیە کە ئاسان فێربیەی زوانی فەرانسەوی بە پێوەرە گێرتەی چەنی ئاڵمانی پەی خەڵکوو دەورەو میانەو ئینگلستانی وزو بەر. ئاڵمانی و ئینگلیسی جە ڕاوینگاو ویەردەیەوە بەرنامەو زوانیوی تاقی بێنێ (ژرمەن) بەڵام ئی دوە زوانە دلێ سەدەو پەنجیەنە(٥) جە هەنترینی جیایێ بیێوە و چاوەدما هەر کام ڕاو وێشا گێرتەنە وەر.نو ئاوردەی (ابداع)کەمتەرین هەرمانێوەنە کە پەی وەش کەردەی واچا دلێ زوانێویەنە دیاری مدو. ئەچی کارەنە واچێوە بێ وەرچەم گێرتەی زوان،ویەرین و... وەشە کریۆ. یانێو ئا واچە تاشیایێ نە جە واچاو زوانێو تەری نە جە تاق واچا و هەر پاسنە جە واچاو زوانوو وێش سوود مەگێرونە.

پەیوەندی گردین یا قسە کەردەی چنی هەنترینی

ئەندازەو پەیوەندی گردینی بەینوو قسە کەرە کا بە زوانیوی،هور کاریوی گەورەن پەی بەرنامەی دیالێکتا یام زوانە هام خانەوادە کا.ئەگەر گردوو قسە کەرە کا بە زوانیوی چەنی هەنترینی پەیوەندیشا بو، ئاوەختە ئێتر هەر چەند چەرخیەی و بەرپڕای زوانی روە بدونە بەڵام زوان بڕەبەش مەکریۆ بە چەند دانە دیالێکتێ. هەڵبەت شمارەو قسە کەرا بە زوانیوی بە داخوم ئێدنە فرێنێ کە

مەیدانوو قسە کەردەی چەنی هەنترینی گولالە مرمانووەربەستێ جوراوجورێ پسنەو: «زوانیوی گەورەی، ڕشتە کویوی فرە بەرز یام سەخت وبەڕ» هور کارێنێ پەی جیاوە بیەی خەڵکی و سەرەنجام بەر ئامەی دیالێکتا یام زوانە تازە کا.

هەرئاپا جورە کە نەبیەی پەیوەندی گردینی بوبە هور کاروو بەرئامەی دیالێکتە جیاوازە کا؛ بیەیچش بە داخۆم بۆ بە هور کاروو یە کسان سازی دیالێکتا یام هام شان کەردەیشا. یاگە فارەی خەڵکی جە یاگێوەنە پەی یاگێوەتەری هۆر کارێوتەرا پەی یە کسان سازی دیالێکتا.وەختارێو کومالێوە جە خەڵکی هورزا ملا پەی یاگێوەتەری دیالێکتە کەیچشا بەرا چەنی وێشا و شونو ماوێویەرە،وەروو قسە کەردەی بە ئەو لەهجە یا لەهجە کاتەری،لەهجەی ئەوەڵیە فورمش جە دەست مدوو لەهجیوی جەدید وەش بو.(یانێو بڕێو ئەرمانێ جە دیالێکتە کەو وێش جە دەست مدو بڕیویچ مارونە دلێ دیالێکتە کەیش). جیاوازی بەینوو زوانی و دیالێکتی تەنها تێمێوی زوان شناسیی تایبەش نیا. کریۆ دوێ ڕێکینێ پەیوەندیێ[1] بە حەدێو بشاوەئۆ هەنترینی کە بە جوریوی دوەلایەنە هەر دوەلا بتاوا بە ئاسانی بیاوانە هەنترینی،بەڵام وەختێو دەربارەشارە باس کەرمێ ماچمێ دوێ زوانێ جیاوازێنێ. پەی نمونەی زوانی هولەندی و زوانی ئاڵمانی ڕێخەنە دوێ دیالێکتێ جە زوانیوی تاقیەنێ بەڵام بە دیارکێ ژیرپەلتیێ ویا ناسیونالیستیێ و... ماچا دوێ زوانێ جیاییێنێ. یانێو مەرزیوی زەمینی کە ئی دوە زوانەیە جە هەنترینی جیایێ کەرۆوە هور کارێوا پەی جیاوە کەردەی زوانە کاچ.

١.نظام ارتباطی

دیالێکت

هەر پاسنە کە وەڵتەرواتما بە جوریوی تایبەت جە قسە کەردەی بە زوانیوی ماچا دیالێکت.ئەنەیاوەی بە ئی راستیەیە فرە تانپەڕا کە هەرچی واچەرێ هەنێ داراو دیالێکتیەنێ.پاسنە نیا کە تەنها واچمێ لوولە کەشی تارانی، رامنەرو تاکسی نیویورکی و یام گورانی واچی جامائیکایی دیالێکتێشا هەنێ.من دیالێکتم هەن،تو هەنت، مەلە کەو ئینگلیسیچ داراو لەهجەیەنە.هەرواچەرێو چە گەرەکش بۆ چە گەرەکش نەبۆ وەختوو قسە کەردەی،زوانی بە لەهجەوە بە کار بەرۆنە. هەڵبەت برێو جە لەهجەکا ڕێتە بە ئەویشاتەری پەی شمە ئاشناتەرێنێ.بەڵام ئینە هەرگیز مەبۆ بە لابەرو ئا راستیەیە کە هەر چی واچەرێ هەنێ گرد داراو لەهجەیەنێ.

دیالێکتێ وەرکەشییێ[1]

یاگۆ هیچ کۆڵەکانێوێ نیەنە کە دیالێکتێ بە پاوەرکەشی، فارپەی و بەرپرای ؛ورد، پیویا و نەپیویاشا هەن.زوان شناسێ مەیا بە دەستینەو شریتێ ملانێ دلێ خەڵکوو چەند دەگایا و شێوەو قسە کەردەی ئا کەسا کە پیرتەرو بێ سەوادتەرێنێ وزا سەروو نەواری.دماتەر بە دیوردی عال و گردلایەنە شیکرد[2] و دیماشکراش[3] کەرا.

١.منطقەای

٢.تحلیل

٣.تفسیر

دیالێکتیٚ فیسپەییٚ[1]

ئێمە ڕێتە بەواتەو وێما و خەڵکی داراو راوینیەنمیٚ.ها گاویر و نەها گاویر مەیلما هەن کە سەروو بنەڕەتوو زوانوو وێماوە دەربارەو وێما و خوڵکی تەری داد گەری کەرمیٚ،ئی داد گەری کەردەیە سەروو فرێو جە سەوەرە کاو[2] ژیوایمارە کاریگەریش هەن.ئەگەر کەسێو بەی و بە جورێو جە زوانی کەڵک گێرو کە خەڵک بە هەڵەتش بزانو یام بە ناپەیمانەش بژناسو،یا گەڕاش هەنە کە جە دارابیەی کسمی و یام هوروەستی کسمیی ڕابڕیا کریۆ (وەربەستە کریۆ).ئەگەر زاروڵە بونە داخومـوو ئانەیە هەن کە وانگانە نمرەو قەبووڵیش نەدا پەنە.هەر چەند پەی ئینگلیسی ئامریکایی هیچ دیالێکتیوی وەرکەشی تاق نیا کە سەرتاسەر بە سەر دیاروو زوانی پەیمانەی عالی قەبووڵ کریۆ بەڵام شێوەو واتەو ئاکەسە دەرس وانتا کە بینیان بە لایەوبالای،دلێراسین و روەوە بالای فرەتەر دلیٚ فیسپەو مەیدانوو وێشانە دروست بەژمار مەی.دیالێکتی فیسپەیی پەیوەندیش هەن چەنی دەوڵەمەندی، دەرس وانتەی و پایگای فیسپەیی.

دیالیکتی پەیمانە

هور چنیەی دیالێکتی پەیمانە بە یاردەی چێوانیوی پسنەو پاڵپەشتی فەرهەنگی،ڕێکپوڵتی ژیرپەلتی و... روەمدۆ.دلیٚ فرەتەروو کۆماڵەکانە خەڵک یو جە نموونە دیالێکتەکا عالتەر و وەشتەر مزانا و واچەریٚ ئا شێوە واتەیچە وێشا

١.اجتماعی

٢.سمت، طرف، مسیر

بە جۆرێو جە پایگاییوی فیسپەیی بەهرەمەندەنێ. کەسانێوتەر کە پا دیالێکتەیە قسێ مە کەرا بە داخۆم وەششا مەی کە بە کارش بەرانێ.

ئەچی یا گەنە(ئاژەنە)متاومێ سەروو دیالێکتی (پەیمانە)یەوە قسێ کەرمێ. ئا کەسێچە کە بە دیالێکتی پەیمانە قسێ کەرا داخومش هەن ئەویشاتەری کە پا دیالێکتەیە قسێ مە کەرا مەسخەرە کەرا،بە ئا دیالێکتاچە کە تا ئەندازێو جە دیالێکتی پەیمانەی جیاوازێنێ دیالێکتی ناپەیمانە ماچا. ئا یابەستێ[1] کە پەی چین بەست کەردەی یەک دیالێکتی بە سەردیاروو پەیمانەی یا ناپەیمانەی بە کار ملانێ کەم وەخت بەپەیوەندەنێ چنی چەم وینە کاو[2] زوانیوی.داد گەری دەربارەو دیالێکتێویەرە فرەتەر بینیان بە دەسەڵاتوو ئا زوانیە.با دماینەنە ئینەیچە واچمێ کە گردوو دیالێکتە کاو زوانیوی ڕێکینەدار[3]،ڕەسا و ئارینەرێنێ.

۱.قوانین

۲.واقعیات

۳.نظام مند

دەستوور نویستەی وەرنیشتەنە[1]

سەدەو چوارومی وەڵ جە پەیدا بیەی عیسای مەسێحی ئەرەستوو کە مشیۆ نادی ئەوەڵ دەستوور نویسی وەرنیشتی نامێ بنیەیمێ بنەڕەتوو دەستوور زوانیش نیارە. دماتەر بە دەستوو یونانیا وەڵا کریاوەو بە دەستوو ڕومیایچ دلێ وەرنیشتوو ئوروپایەنە باوش پەیدا کەرد.ئی هەنگامێ بیە بە بنەڕا پەی دەستوور نویستەی چا وەڵاتانە(سەر زەمینانە).بە جۆرێو کە حەتا ئارویچ شونو بیست و چەند سەدارە هەڵای فرەو جارا پەی دەستوور نویسی ملاوە سەرش.ئینە هەرئا دەستوور زوانەنە کە زوان‌شناسێ ماچاش پەنە دەستووری سونەتی (T.G)[2].

ئە فلاتوون دلێ کتێبوو(سوفیست)یەنە "نام"و" کەردەش" جە هەنترینی جیایێ کەردێبێنێوە.ئەرەستوو لەقێوش‌وست سەر،ڕێخی زوانیش دلێ زوانوو یونانیەنە بڕەبەش کەردێ بە ۱- نام ۲-کەردە ۳- پیت. شونو ئەرەستوویەرە فەیلەسووفێ ڕەواقیێ کارەکێ ئادیشا درێژەدای.«زنون» ئەرە نیەروو ئا ویرچەمەیە وێش بەشێوە گەورێ جە دەستووری سونەتیش گلێرە کەردەوە. رومیێ ئەچی زەمینەنە پسنە فرەتەروو زەمینە کاو زانست و فەرهەنگی،دەستشا کەرد بە لاسایی کەردەی و هورگێڵنەی کارەکاو یونانیەکا. بەڵام وێشا چێوێ فرێشا نەوستێ سەر. پەی

۱.غرب

Traditional Grammar.۲

نموونەی٨ لەقوو قسە کەردەیشا هەر ڕێکوو یونانیا هورگێڵنەیوە بە زوانوو وێشا وەلیم چوون پیتو ئەژناسەیشا نەبێ بە یا گو ئادێ دەنگشا نیارە تا کەتی شمارەو ٨ یشا پارێزنابۆ.

ئەچێگەنە مشیۆم بە دوێ دانێ جە دەستوور نویسە نامدارە کاو رومی کە کتێبە کێشا بە درێژەو سەدان ساڵا تەدریس کریەینێ ئانارە کریۆ. ئەوەڵینشا ئیلیۆس دوناتوسا(Aelius Donatus)کە دلێ سەدەو چواورومی (وەڵ جە پەیدا بیەی)رومەنە تەدریس کەرێ و دەستوور زوانە کەیچش نامێش فەنی گولالە(Ars minor)بێ.ئی کتێبە ئێدنە باوش بیەن ماچا یە کوم کتێبێوا کە سەروو چواوە[1] نویسیان. دەستوور نویسێوتەر کە نامدار بیەن «پرسکیانوس» بێ و دلێ سەدەو ششیەنە، قوستەنتەنیەنە ژیوان.کتێبوو ئادی کە ٢٠ بەشێ بێ چا وەختەنە عالتەرین و پەرتەرین و یا گە کەوتەترین دەستووری لاتین بەشمار ئەی.دلێ سەدە دلێراسینە کانە وەختێو زوانی لاتینی جە حاڵەتی کونەو وێش بە فورمی ئارویی بەر ئاما(فارِیا)یانێوبی بە لاتینی کلاسیک (فەرانسە،ئیتالیا،ئیسپانیا و...)پسنەو وەڵتەری سەردیاروو زانستی و فەرهەنگی مەنەوە و دلێ وانگا کانە تەدریس کریێ.هەر چەند کە لاتین پسنەو وەڵتەری زوانوو قەومێوی نەبێ بەڵام زوانێو بێ کە بە دەستینەو کەشیشا،زانستمەندا و ویرمەندا بە جورێوی دەست سازانەهور گیریا (پارێزیا) بێ.

نویستەی دەستوور زوانی پەی زوانە کاو وەرنیشتوو ئورووپای چەرخێوەنە دەستش پەنە کەرد کە ئی زوانێ وردە وردە پاڵپەشتی و ئێژانەشا پەیدا کەرد،

١.جوب ها

تا کەتی هەر پسنەو زوانێوی ئەدەبی و مللی بە کار بریەی.پەی نموونەی ئەوەڵین دەستوور زوانێو کە پەی فەرانسەوی نویسیا هینوو دەورەو رونێسانسیا. دەستوور نویسیێ میهەن پەروەریێ ئا دەورەیە وەروو ئانەیە کە بتاوا ئێژەو پاڵپەشتی زوانی فەرانسەوی فرەتەر کەرا،یا بەراش سەروو کێشانەو لاتینی ویام وەرە چەماو ئا کەساوە کە هەڵای نەتاوێنیێ هەم پایەش بزانا چەنی لاتینی بە گردووتین و قودرەتیشاوە مدرەیەرە وەراوەر بە ئا دەستەیەو هەرچی بەرئاما دەستشانە کەردشا پەی سەلەمنەی ئا راستیەیە کە زوانی فەرانسەویچ ئێدنەو زوانی لاتینی دەردو وانای و نویستەی موەرونە.پەی نموونەی شمارەو 8ی کە چا وەختەنە شماریوی پیروزبیێ و رومییێ ویونانییێ پەی بڕەبەش کەردەی لەقەکاو "قسا" ڕاشا دابیێ پەنە ئادێچیێ بە هەمان شێوە ئاستشاوە. پەی بە ئەنجام یاونەی ئا هەرمانێچە بڕێو جە دەستوورنویسەکا ئەپی سەردیارە کە پیتوو ئەژناسەی لەقیوی جیا جە "قسا"نیا لاشا بەرد ووەروو ئانەیە کەئی لەقە دلیێ بڕەبەشەکاو لاتینیەنە نەبیێ، بڕێویچ ڕاشا داپەنە و بە یاگو ئادی (دەنگ)شا وست سەر.بڕێوتەریچ حازریێ بییێ کە هەر دوی بازاوە و ئەپی جورە شمارەو(٨)یشا یاونا بە٩.ئاپاسنە بیێ کە دەستوور زوانی فەرانسەوی نویسیا یانێو جە روۆ دەستووری لاتینیەوە.بە راستی کە ئی شێوەو دەستوور نویستەیە دلیێ زوانی فەرانسەویەنە مەنەوەو تا ئارۆیچ هەڵای دەستوورنویسیێ سونەتییێ فەرانسەی پەی روشن ئەوەبیەی و دیمەن دای بە دەستوورەکاشا ملاوە سەروو ئا دەستووریە.سەدەو (٣)یەنە باپەرسیێ فەلسەفییێ و زوانییێ تێکەڵیێ بییێ و داپەرسیێ دەربارەو هورزگاو چەنیەو زوانی گراڵە کریەی. بڕێو جە فیلسوفەکا زوانشا نیشان دەروو ویەردەو ویروو ئینسانی زانان. ئەجیانشا

قسیٚ دەستووریێچ دیٚوستوو[1] جولێنەووینون[2] وئاوەزووئینسانیەنیٚ وئەپی جورە دیار کیٚ ئەرمانێنیٚ :چوون رێخیٚ ئاوەزوو ئینسانی هێنیٚ گرد ئینسانێویەنیٚ (یانێو پەیوەندشا هەن چەنی جوروو بەشەری)پەس مشیۆم قسیٚ زوانیچ یانێو چەنیەتی وەشبیەی زوانی و دەستوور زوانی داراو رێخیٚ ئاوەزداری بانیٚ.رەخنەو ئیویرەیە دلیٚ دەستوورنویسەکاو ئا زەمانەیە بی بە جمنەروو پەیدا بیەی دەستوور زوانیوی بەنامو«دەستووری گردینی»کە جە گردی نامدارتەر (Grammaire generalaet Raisones)«دەستووری گردینی و ئاوەزی» بیٚ و بە دەستووری port royal نامداربیەن و ساڵو ١٦٦٠یەنە پەخش بیەنەوە.

سەدەو ١٨یەنە بیٚ کە زوانی ئینگلیسی یاوا ئاپا ڕادەیە جە پاڵپەشتی کە دەستوورزوانشا پەی نویست.دەستوور زوانی ئینگلیسیچ هەرپسنەو دەستوورزوانی فەرانسەوی بە گراڵەو(قەوارەو)لاتینی مجیارەو نویسیا. یانێو حەتا چێوانێویچ بێنیٚ کە هێنیٚ دەستوور زوانیِ ئینگلیسی نەبێنیٚ بەڵام برێێشا ملشەرە. یانێو دەستوور زوانی ئینگلیسی بە جل و بەرگیوی ئاوەروو داری لاتینی! و...

دەستورنویستەی فارسی

چوون زوانی عەرەبی چەندین سەدە زوانوو فەرهەنگی ئیسلامی بیٚ و پاڵپەشتیوی ئایینی قەویش بیٚ،ئێرانیە کیٚ بە چەموو حورمەتیەوەتەماشەش کەرێنیٚ.ئی زوانە پەی خاوەنداو ویر و زانستی هەمان پایگاییۆش بیٚ کە لاتینی

١.انعکاس

٢.ذهن

بێش پەی زانستمەنداو ئورووپای وەرنیشتی. وەروو ئی هور کاریە ئێرانیە کێ کەمتەر مەیلشا بێ پەی ئەژناسەو زوانە کەو وێشا؟! هەر چەند کە دلێشانە زوان شناسێو پسنەو "سیبویە"ی هور کەوت کە دلێ کتێبە نامدارە کەیشەنە بە نامو (الکتاب)ی بنەڕەتوو(سەرف و نەحو)ی عەرەبیش نویست.وەختێو گێڵمێ دلێ ئا کتێبانە کە دەربارەو ساختمانوو زوانی فارسیەرە چێوانێوشا نویستەن، وینمێ کە فرەتەرێشا (سەدی نەوەدشا)عەرەبیێنێ.ئەگەریچ فارسیێ با،بە راستی کە دەربارەو (عرووز، قافیە، بەدیع) یەرە نویسیاینێ یام دەربارەو سرف و بەرئامەی واتیلا[1] چێوانێوشا واتەن.بە چەم وین ویروو ئەرەنیەی دەستوور زوانی فارسی جیا جە دەستوور زوانی عەرەبی، ویریوی تازەن و تەمەنش مەیاوۆ بە ١٠٠ ساڵا. ئا کتێبێ کە سەدەو ١٣یەنە نویسیەی، هیچ کام رەنگی فارسیشا نەبێ پوەو فرەتەرێشا لاسایێ و هور گێڵنەی دەستووری عەرەبی بێنێ.هەر ئاچا سەدەنە بێ کە برێو ویرمەندێ دیوردشا کەرد سەروو زوانی فارسیەرەو بە شەرم و تەرسیەوە واتشا مشیۆم زوانی فارسیچ جیا جە زوانی عەرەبی پەی وێش سەرف و نەحوش بونە؟! بەڵام چوون گوژمە کێ کەم تین و هازی بێ و ڕوەوە واری لوێ، کەس نەتاواش ئا کاریە کەرونە. جە وەڵینە کاچ هیچ نموونێوی تانپەڕ[2] نەبێ.هەرئەپی جورە بێ کە ساچیەی بە هور گێڵنەی کتێبێ (سەرف و نەحو)ی،نامێچشا نیەی سەرف و نەحوی فارسی! تا سەدەو ١٤(کوچی)هەرچی کتێبێ بێنێ کە دەربارەو دەستوور زوانی فارسیەرە نویسیەی بێنێ گرد رەنگ و قەوارەو دەستووری عەرەبیشا پوەوە

١.لغات

١.مهم

بێ.بنەڕاو سەدەو ١٤یەنە بێ، کەسێو بە نامو «حسن بن محمد طالقانی» پەی کەلاسەکاو وانگاو «دارالفنون»ی چێرێو پسنەو دەستووریش نویست.نامێچش نیا «کتاب لسان العجم».

«میرزا حبیب اصفهانی»یە کوم کەسێوا کە واچەو «دەستووریش» بە کار بەردە،و ئەوەڵین دەستووری فارسیچ ئادی نویست.ئاد دلێ یانەو عەرەبیەنە بەر ئاماو پەی زوانی فارسی تاوایا گێ تاواش بنەماو پاییش وەشێ کەردێ.ئی کەسە دوێ کتێبێش ئەچی زەمینەنە نویستێ:

١- دەستووروو قسا

٢- وانگاو قسا

ئەوەڵینە کەشا ساڵو ١٢٨٩ی (کوچی مانگی) و دوەمینە کەیچشا ساڵو ١٣٠٨ی (کوچی مانگی) دلێ شاروو ئیستامبولیەنە چاپ و پەخشێ کریەیوە.

شونو ئادیەرە «میرزا عبدالعظیم خان قریب» بێ کە یەرێ (٣) دەورێ دەستوور زوانی فارسیش نویست.ئەپی جورە بێ کە دەستوور نویستەی سونەتی دلێ زوانی فارسی‌یەنە رێخێش نریەیرە.میرزا قەریب دەستوور نویستەی فارسیش چێروو ئالاّو عەرەبیەنە بەرئاورد و بەردش پەی یانەو وەرنیشتیە کا. بە ڕاوینو میرزا قەریبی زوانی فارسی بە یانەو وەرنیشتیە کاوە نزیکتەرا تا یانەو عەرەبا.دماو دەستووروو قەریبیەرە دەستووروو پەنج(٥) ئوستادی نویسیا.

دەستوور زوانی هۆرامی

هەر چەند «ماستریێ زوانی »دلێ ئێمە هۆرامی زوانانە فرێنێ! بەڵام بە داخەوە ئی کەسایەتییێ بە هاگاوە جە ئانەیە کە مزانا تەمەنوو زوانەکەیما زیادتەر جە ٤ هەزار ساڵان، هەڵای نەچڵە کیەینێرە و دلێ وەرمیوی هەزار ساڵەیەنە ویقرەشا گێرتەنو مللەتەکەشا ئاستەن جیا ووەشحاڵێنێ بە ئانەیە کە هیچ بەشەکار[1] یان هیچ بەپرسییێو نیاسەروو شاناشاوە.بەداخێوە فرە گەورەتەرە ئێمە مێتودشناسە- کێما تەنها بە یەک چەم تەماشەو زوانی کەرا، یانێو «زانستی زوان شناسیی»! ئایا بنەڕەتەنە ئارمانوو هەر مللەتیوی جە قسە کەردەی بە زوانەکەیش ئانەن کە قسە کەردەی شی کەراوەو واچانێ: ئینە چەمەنئانە بکەرا ئانە کەردەنو... هەتا ئەو پەڕ ش!!نا!! برای وەشەسیاوم! هەر کەس کە خەمەوەروو زوانەکەیشا- چە زوان شناس چە غەیرە زوان شناس، دەرس وانتەو دەرس نەوانتە- مشیۆم قوڵێ هور ماڵو و دەست کەرو بە هەرمان کەردەی. کێبیەو هەر ئێنسانیوی جە زوانیشەوە سەرچەمە گێرونە و... مەتەرسدێ جە هورمەو هەڵمەت ولومەو کەسی بنویسدێ، با کرچ و کاڵێچ بو.(نویستەی بە زوانی لەماوەرد[2] بنەڕەتی تەرین حەقوو هەر ئێنسانێویا).

بە هەر حاڵ دلێ زوانوو ئێمەنە یە کوم کەسێو کە دەستوور زوانی هۆرامیش نویست هوردەست[3] فاتێح رەحیمیا. هەر چەند هوردەست رەحیمی بە مەسڵەحەتش

١.وظیفه

٢.مادری

٣.استاد

نەزانان بنویسو: «دستور زبان اورامی !» بەڵام هەر بارێوەرە تەماشەش کەرمێ کاریوی گەورەو بەنرخش کەردەن.

دوەم کەس ماموستا"جمال حبیب الله"نام بەرشیە بە"جەماڵ بێدار"بیەن، کە بە لەهجەی کوردی سورانی «ڕێزمانی هەورامی»ش نویستەن.هەڵبەت هەڵای تا ئیستە وەروو برێو گرفتێ جوراوجورێ نەتاوانش بیاونوش چاپ.

ئەگەر کەسانێوتەریچ بانێ و ئێمە نەزانانما پەنەشا،هەریا گێوە هەنێ دەستوو یەزدانی گەورەی پەشت و پەناشا بو.

زوانوو ئارویما

چکۆوە دەست پەنە کەرمیۆ؟

دنیاو ئارۆی رێتە بە دنیاو ویەردەی فرە فارپیان،ئەچێگەنە یاوگەو من چی واتەیە ئینەنە: ئەگەر گەرەکت بۆ چێویۆ واچینە یا ڕاوینیۆوە دەی ئەربیۆ گومان مشیۆم چا ویەڕینە زانایيت بۆ.یانیۆ پەی ئانەیە کە یا گێوەڕەسمیەنە قسێت بژنەویا و یام پەسەند کریا نیازمەندوو دویۆ چێوانی:١ـمەدرەکێوی زانستگاییت بۆ.٢ـ برەوت بۆنە یا کەسانیۆ،بە ئەرمانیۆوە پسنەو قورەتی،خێڵیۆنامدارەیان پەشتی نامدارە بژناسات و گەورەتەر چینیشا ویەردەیوی پەڕ جە نویستەی یا مۆبارێزەی ژیرپەلتیت (سیاسی) بو! نەختێو سەرەنج دەیدیۆ: ئەگەر کەسێو دەربارەو تێمێویەرە زانیاریوی عالش بو بەڵام زانستگاش نەدیە بو یام کەسی نەژناسا بو ئایا مشیۆم قسێش نەژنەویا؟! هەر کەسێو بیۆ گومان ئی ڕاوینیۆ ڕەدە کەرۆوە.ئایا هەرچی زانستگانە واچیا بو ویا وانیا بو سەد جە سەدەنە دروست و راستا؟ شمە چێش ماچدیۆ؟ رێخەنە زانست بە زمنەی و هەڵە کەردەی پایێش گێرتێنیۆ! پەس چەنی کریۆ هیچ چەپ رەفتیش نەبونە؟! ئەگەر بەیدیۆ ویەرینوو هەر کەسێوی یا هەر خێڵێویۆ یام هەر قەومیوی دەیدی چێرهور ئا وەختە بە ئاسانی هەڵە کێتا پەی گناوە سارا.ئایا دروست و نادروست هەمیشە و گرد یا گێوەو گرد وەختێوەنە ئەرەمدارو نە فارپیا بیەن؟!ئایا مە کریۆ واچمیۆ دروست و نادروست دویۆ تێمیۆ یام یاوینکیۆ

رێتەیێنیێ؟یانێو ماقوولانەتەر نیا ئانە واچیۆ؟دەورانێو بێ ژەنی مشیایا پەستوەنە بیەیا و نامەیا بەر! وردە وردە ئامانە دلێ یانەی سەروو سفرەیەوە نیشتەرە تا کەم کەم لوا بەر،ئارۆ ئێتر وێش ڕامنەری ئوتوموبیلی کەرۆ، کارش هەن نانە بەر مارو! ئایا کریۆ واچمێ وەڵینە کێما چەپ لواینیێ؟بە هەر حاڵ داواچ ئینا مشتو وێتانە.کوتاوئەرە ئاستەش گەرە کما واچوونە؛ کێ زوانش ئەژناسە کەردەن؟ئایا ئەژناسە کەردەیش دروست بیەن؟بە شێوێوی گردین ئەژناسیوی هام شان هەن جیهانەنە؟! ئایا زوانێوهەن دنیانە یا گەپاو زوانێوتەریش نەبۆ سەرەوە؟داستانوزوان وەش بیەیچ کە ئەچێگەنە مە گۆنجیۆ، بەڵام مشیۆم چەند دێرێو دەربارەشەرە بنویسمێ.وەڵێ گرد چیویەنە زوان وێش ئەندامێوی گولالەن کە ئینا دلێ دەموو ئینسانیەنە و کارش کومەک کەردەی بە ژاوەی واردەمەنی و قووت دایشا، و هەر پاسنە ئەندامی بنەڕەتین پەی قسە کەردەی.چی ماچمێ حەیوانات زوانشا نیا؟! پیویۆ وەروو چێشیا؟! یانێو ئادێ مەتاوا زوانی دلێ دەمیشانە چەرخنا و دەنگێ وەشێ کەرا، ئەچێگەنە بەرەی یە کوم روشن بۆوە. زوان شێوەو چەرخنای ئەنداموو زوانیا دلێ دەمیەنە پەی وەش کەردەی دەنگا.پەس یاو گەوئێمە جە پێوەرە گێرتەی بەینوو ئینسانی و حەیوانی ئانەنە کە واچمێ هیچ حەیوانێو زوانش نیاو گرد ئێنسانیویچ زوانش هەن(هەڵبەت ئاوەزو قەڵەم و نویستەی یاو گەمانە). فرەو جارا مژنەومێ کە ماچا هۆرامی زوان نیا بەڵکوو دیالێکت یام لەهجەن؟! من ئەچێگەنە گەرە کم نیا کێ وڵکانێ یام کوڵەکانی کەروونە چەنی هیچ کەسێو تەری، بەس گەرە کما ڕاوینێ وێم دەو بەر تا سەرجەم سەرنجەشا دەیدێ پەنە. ئانارە کریا کە زوان چێشا دەی با بزانمێ لەهجە چێشاو چەنی ئەژناسە کریۆنە؟

به ڕاوینوو من لەهجه یانێو شێوەو تەلەفوز (تلفظ) کەردەی یا لچ چەرخنەی (خونچنەی) سەروو واچێوێرە (واچێوێ یەکسانە).پەی ئەرمینەی وەختێو ماچمێ (تەوەنی) کە نودشەیێ پێسنە ماچا،هورامانەنە ماچا(تووەنی) جە شالیارو تەختیەنە ماچا(تەونی). ئەگەر بە شێوەو زوانی عەرەبی جمینەشا وزمێ سەرئەپی جورە منویسا(تَوَنی،توَنی، تُونی)و تفەنی.ئەگەر بلمێ پەی دلێ زوانوو فارسا و ئینگلیسیا و شێوەو نویستەی و واتەی ئی واچێ(واژە)بەر بارمێ چێوێ فرێما پەی ڕۆشنێ باوە.با پێوەرە شیکەردشا کەرمێ؛ فارسێ ماچا (سنگ) ئینگلیسیێچ ماچا (ستون). ئەگەر هەر کەسێوی دەرس نەوانتەیچ ئی یەرە واچەیە بنیۆ لاو هەنترینی پەیش سەلەمیو کە بە بنەڕەتئی یەرە واچە یانێوەنە بەرئامەینێ؛ (تون- ستون- سنگ)بەڵام وەختێو بی بە(بەرد)ئێتر یەکسەرە بەرمەی دلێ ئا یانەیەنە. ئەگەر بڕێو چەمێ (مصادر) کەردێ (افعال) وزمێ پاڵوو هەنترینی ئاوەختە بە ئاسانی نزیکایەتیەکێ دیاری مدانێ:

هۆرامی	خوەی	دیەی	ئەژنیەی	واردەی	واتەی	چەشتەی
فارسی	خندیدن	دیدن	شنیدن	خوردن	گفتن	چشیدن
سورانی	کەنین	بینین	بیستن	خواردن	وتن	چەشتن

هۆرامی	کێشتەی	پێکنەی	سڵەمەی	سراونەی	مسای	بیەی
فارسی	کشیدن	؟	رم کردن	خاک کردن	یاد گرفتن	بودن
سورانی	کێشان	؟	سڵ کردن	نێژران	فێر بوون	بوون

حەتا ئێمە دەیان چەمێما هەنێ کە ئەو دوەکەی نیەنێشا؟!! مەزانووئانێ کە ماچانێ ئێمە زوانما نیا چەمێشا ئینەی پەشتو سەرەیشاوە یام لاو گۆشاشانە؟!! مەگەر گەورەتەرین ئەرمانەو(خصلت)زوانێوی چێشا؟ خاک! نفووس! دەسەڵات! کۆن و ڕەسەن بیەی؟ چەمێ فرێ؟ ڕاو زوانی پۆختەتەر؟ قورەتوو مانۆڕدای واچەکاش؟ئاسان بیەی واچە وەش کەردەی؟ سەرچەمە گێرتەی و نزیک بیەی بە زوانێوی فرە کۆنی ئایینی؟

ئەگەر عالتەر دیورد کەردێ مزاندێ فرەو چەمەکا،هێنێ ئێمەنێ کە پیلاو پەولارە پڕ گیەینێ.زوانوو ئێمە ئێندە دەوڵەمەندا کە حەتا پەی دەنگوو هەر چێوێوی (گیاندار،بێ گیان، گیواو)دەنگی تایبەتیش ئەژناسە کەردەن. ئینە چێش میاونۆنە؟

هەر ئێنسانێوی بە ئاوەز کە زانستگاچش نەدیەبۆ یام حەتا نەزانۆ بنویسۆ یا بوانۆوە بە ئەژنیەی ئا واچا مزانۆنە کە گردێ هێنێ یانێویەنێ. سەروو ئانەیچەرە ئەگەر بەیمێ لۆڕی،لەکی، گیلەکی،بەلووچی،تالشی،ئوردووو..وزمێ سەرشا یانەکە کەمێو گەورەتەر بۆ؟!

من گەرەکم نیا فرە بلوونە سەروو ئی تێم یەرە،چوونکەتی،پەی من یا گۆ هیچ گۆمانێێ نیەنە کە ئینە دەسەڵات یا قودرەتی ژیرپەلتیا(سیاسی) کە بۆنە بە جمنەروو ئانەیە کە یۆ چی شێوە واتەیا کەرا بە زوان و شێوێوتەرشا کەرا بە «لەهجە»!! داواچوو راوینوئا کەسا کە هەڵای بە داخەوە بە پەڕ باورشا نە کەردەن ئێمە داراو زوانیەنمێ و وێشا بە بێ زوان!! یا بەستە زوان!! مزانا؛ئانەنە کە ئەگەر خاس وردێ باوە مزانا کە تەمەنوو زوانوو ئێمە چا دوە زوانەیە کە پەی نموونەی

ئاردێنێما فرەتەرا(ئینە قسۆ مەن نیەنە قسۆ گردوو زوان شناسانە) ئایا پەی سەلەمنەی ئی راستیەیە کە ئێمە داراو زوانیەنمیٚ، تەمەن،ڕەسەن،ویەرین، نویسیاییٚ، فرە مۆهێمتەرێنیٚ یام دەسەڵات؟!! برای وەشەسیاوم ئێمە ئەگەر دەسەڵاتما نیا یام کەم سەرێنمیٚ دەلیلە مەبۆ پەی ئانەیە کە واچمیٚ زوانیچما نیا؟!!(کۆرتەر کەسێوا کە گەرە کش نیا وینۆ.)

نیازوو ئێنسانی بە جوراوجور بیەی زوانا

جوراوجور بیەی زوانا پسنەنە جوراوجور بیەی گیواوا،حەیوانا و هەر جورە بیەینەوەریوی سروشتی.پا ئەندازە کە نابوود بیەی خانوادێو جە حەیوانا یام جە گیواوا پەی بەشەری زەرەری روحی و دەروونی وبەدەنیش هەن.نابوود بیەی زوانا بە تایبەت ئەگەر هەم خانەوادیٚ با پەی سلامەتی، ئاساییش، وەشی، وەزعیٚ دەروونیە و رۆحوو ئێنسانی زەرەری گەورەتەرش هەن.وێنەش کەردیٚ ئەگەر گردوو رەنگاو دنیای تەنیا یەک جور ڕەنگ بیەیایا دنیا چەین بیٚ؟! چندە ناوەشوو مارنەربیٚ؟!!

(پاڵنگ،یوزپاڵنگ، کتە)هام خانەوادێنیٚ،ئایا دروستا واچمیٚ با یۆ شا بازمێوەو ئو دوەکەی بەرمیٚ بەینەنە؟!

(هەشتاڵوە،شێلانیٚ،شە فتاڵوە،شەلیل)هام خانەوادێنیٚ ئایا دروستا واچمیٚ با یوەشا بازمێوە و ئەو یەرەکەی بەرمیٚ بەینەنە؟!گەرەکما واچوو ئینە کە قۆمێو ڕێتەو مەردمیش فرەتەر بۆ یام دەسەڵاتش فرەتەر بۆ مشیۆم ئەویشا تەری بەرۆ بەینەنە؟!! زوان؛ بنەما، بنەڕەت و قەویتەرین ئەرمانەو هەر کەسێوی یا هوزێوی و

یام مللەتێویا.وەختێو زوانت ئەساوە جە هەر کەسێوی یا قۆمێوی یا مللەتیوی ئێتر فاڕەینێت(یانێو پسنەنە واچی ئینسانێوی دەست ساز «ربات»)؟!!! هەر زوانێو وێش یەک دنیای تایبەت بە وێش هەن کە بە لابەردەی ئا زوانەیە ئا دنیایچە ملۆ بەینەنە.بە ڕاستی کە زوان یانێو ئێنسان و ئێنسانیچ یانێو زوان.

یۆوە بیەی

هەر پاسنە کە وێتا مزاندێ ئارۆ کێشەو فرەتەروو وەڵاتاو دنیای کەمەوە بیەی ئاوێ ووێران کەردەی ژیو گایا! چی؟ وەروونەزانکاری،وەڵاوە کەردەی پێشەسازی، پیس کەردەی سەرچەمە کا، کۆرەوە کەردەی ویەڕاو ئاوە کا و... وێ بەرزوینەی بڕێوی ووەڵا کەردەی بێ پایەو بێ یابەست ئانەشە ئاوردەن سەروو ژیو گایەرە کە وێتا ویندێش.باخەل پەڕ کەردەی بڕێوی ملهۆڕی سەرمایەداری سێرنەبیە و چێرسفت کەردەی پایە کاو فەرمانڕەوایی تاقمێوی ژیرپەلت بازی بەد سرشت، دارو ئاوو زەمینشا نابوود کەردەن.

سەبای ویندێ کە بنەبڕ کەردەی و دەست و پا بڕیەی زوانە بێ دەسەڵاتە کاچ بۆ بە هۆر کاروو نەوەشیانێوی دەروونی بێ دەرمان کە ئەوسەرشا نادیار؟!! کۆمەڵێو کە وێشا نامێ منیا زوانشناس!! ئەجۆشا ئینە کە بەیانێ وواچانێ با زوانی یۆوە بیە وەش کەرمێ هەرمانێوە ژیرانێ و ئاوەزدارە(عەقلانیە) کەرا!! هەر چەند بنەماوئی ڕاوینێ پیویۆ،و دیارا کە هور کارە کێش هەمان دیار کە کونە کێنێ یانێو دەسەڵات و فەرمانڕەوایی.بەڵام ئەجوتا ئاکاموئی کارەیە مزانا؟! وەختێو پەشو کنێوە دەروونیەت پەی کەسێوی وەشە کەردە (وڕنەی و ماڕەی

زوانێوی)چوون زوان یۆ چا قاڵبانە کە بنەڕاو بیەیەوە وەش بۆ- هەر جە لەمەو ئەدایەوە- وردە وردە ڕێخێ و پایێ وەشیی،وەشەسیاوی،وێ عال وینی و هەتا... ئەوپەڕ ش مەیانە لەرزە.دماتەر ئا کەسە مەپەرمو وێش و کەسایەتی وێشەرە. یەواش یەواش جە ژیوای هەرەقەتین و سروشتی دوور گنۆوە.هەست بە وێ کەم وینی و گولالەیی کەرو ئەجوش هیچ چێوێو نیاو هەوڵ مدۆ گرد یا گێوەنە وێش بە ڕەنگوو ئا کۆماڵێ بەربارۆ و هەتا... ئەو پەڕ ش.

بە هەر حاڵ ئە گەر شێوەو قسە کەردەو ئێمە(dialect)لەهجەن،وەختارێو کەسێوی هۆرامی زوان بە هۆرامی قسێ کەرۆ مشیۆم بە ئاسانی هەم فارسێ بیاوانە هەم سورانیێ و حەتا کرمانجێ،بەلووچێ و... بەڵام ئایا بە چەم وین پاسنەنە؟! وێتا پێوە گرت و داد گەری کەردێ. ئە گەر نەختێو ورد تەماشەو ویەرینی کەردێ و کەمێو وردتەر دەیدێش چێرهور ویندێ کە چە هەڵە و لێژ لوایێوی فرەش چەنە بیەن! با گرد لایەنەتەر بدیەیمێ پەی تێمە کەی:

آ) یۆوەبیەی و ئیدئۆلۆژی

وەڵاتوو رووسیەی کونە(یە کبەستوو کوماراو سۆڤیەتی سووسیال چەم) کە وێش هورپیکیاو پانزە وەڵاتا بێ چیروو ئیدئۆلۆژی مار کسیستیەنە دیتا کە بە گردوو قورەتی ژیرپەلتی،ڕێکپوڵتی و جەنگیشەوە تەنها تاواش حەفتاد ساڵێ هور کەرۆ؟! چوون ئیدئۆلۆژی ئینا دلێ دەروون و نەها گاویروو بەشەریەنە،و مە کریۆ بە زۆر، کوتەک،هۆرمەو تاسنەی بەرش باری یام فاڕینەش.

ب) یۆوەبیەی و مەرامی حیزبی

رژیموو بەعسیتا ویرا؟!خاس مزاندێ چێش کەرێ،وێشا واچێنێش پەنە «تعریب»یا عەرەب کەردەی.کوشتەی خەڵکی بە کۆمەڵ،نابوود کەردەی لادەگایەکاو شارەکورد نشینەکا،کۆچ دای خەڵکەکەیشا پەی یاگێوەتەرێ و جیاوەکەردەی ژەن و پیای،بنەبڕ کەردەی پەیوەندی قەومایەتی و هەرپاسنە ئاوردەی خەڵکی عەرەب ویاگەنیشت کەردەیشا دلێ شارەکورد نشینەکانە و هەتا... ئەو پەڕش.

بەڵام بە گردەوە ٣٠ ساڵێ هورش کەرد و ئاکامیچش یەکسەرە بە پێچەوانەو ویر و باوەڕوو ئەرەنیەروو حێزبەکەی بێ.

ج) یۆوەبیەی و نژاد پەرەستی

ئاڵمان و ئیتالیا و هەرپاسنە هیتلێر و مۆسیلینی کە دوێ دانێ دیکتاتورێ گەورێ سەدەی وەڵینی بێنێ،(بە نیاز نیا ئەژناسە کریا).

د) یۆوەبیەی و... لائیک

رژیموو تورکیەی و کوردەکاش کە ویندێ!پێورە گێرتەی و داد گەریش ئینا دەستوو وێتاوە.

ز) یۆوەبیەی و زوانە هام خانەوادەکێ

ئا چێوە کە ویەرین(تاریخ)نیشانەش دان گرد پێچەوانەو ئی ویرە تازانە. یانێو بە درێژایی هەزاران ساڵا دلێ فەرمانڕەوایی و پادشایەتی ئێرانیەنە گردوو زوانەکاش مەنێنێوە. ئەگەر نەختێو قورەتوو دەسەڵاتی کەم کەرمێوە و جمنەرێ یا

هور کاریٚ ئاییننیٚ لابەرمیٚ ویندیٚ کە چەنی جە هەنترینی جیاییٚ باوە!

یۆوەبیەی و کێبیە(هویت)

بنەڕەتوو هەر ئێنسانیوی جە کێبیەوە سەرچەمە گێرونە و کێبیەیچ جە زوانی.وەختارێو ناستت کەسێو بە زوانوو وێش قسیٚ کەرو پسنەنە کێبیەش چەنە بسانیەوە؛وەختێویچ کێبیەت ئەساوە جە کەسێوی یانێو ڕێخێش بڕیەینیٚ. ڕێخیٚ بڕیەیچ یانێو وشک ونابوود کەردەی جیهانێوی ئینسانی کە حەقیٚ تایبەتییٚ وێش بیێنێش پەی ژیوای و هەتا... ئەو پەڕش.

چوار هەزار ساڵێن هیچ واو گڑێو،هەرەسێوە یام لا فاوێوی بە قورەت نەتاوانش وڕنوما وبەروما بەینەنە.بە خواستوو یەزدانی گەورەی تا دنیا هەن مەنمیٚ وبە زوانە کەیچما قسیٚ کەرمیٚ و منویسمیٚ.

وەربەستە کاو وەردەموو زوانی هۆرامی

ئەگەر ئاروتەماشەو دەورروبەریتا کەردیٚ مزاندیٚ کە خودابیوی فرە بە هێزو دەسەڵات سەروو بەشەرەیەرە فەرمانڕەوایی کەرۆنە،ئادیچ کەسێو نیا جگەم تکنۆلۆژی.

تکنولوژی هەر چی ویەڕی هەنیٚ گردێش گێرتێنێرە، و هیچ چێوێو نیا و نەمەنەن کە نەوشکنابوش. تەنانەت بە دەستکاری کەردەی ژنۆموو بەشەری و گیاندارا تەری ئادێچێش فاڕەینیٚ. یانێو تکنۆلۆژی بیەن بە فاڕینەریوی بنەڕەتی کە ژیوای بەشەریش یەکسەرە وەڵاودیم کەردەن.ڕێتەو یاونەی هەواڵیوی

گولالەی چی سەروو جەهانی پەی ئەو سەرەکەیش بە وەراوەر کەردەی چنی ٥٠ ساڵا چیەووەڵی ١ بە ١٠٠(یەک بە سەد)!.ئەگەر تکنۆلۆژی ئادنەوەختش ماڕان و کەمش کەردەنەوەبە هەمان ئەندازە تەنها بە ڕێتێوی کەمتەر مێتراژیچش پەی تەڕابەری زەمینی یا ئاسمانی کەم کەردەنەوە(پەی نموونەی بەینوو شاروو نیۆیورکی هەتا توکیۆ بە فڕوکە ١٢ ساعاتێن).دووربینی ئاسمانی هابێل کە دەست سازیوی ئێلێکترونیکیا متاوۆ چێویوی دوورتەر جە زەمینی تا دە هەزار (١٠٠٠٠) ساڵێ نووریە بارۆ وەرەوە.

دەستگای دووبلەگەر(هور گێڵنە)متاوۆنە هەرچی زوانێ زیندێ ئینەی جەهانەنە گردی هور گێڵنۆوە بە زوانێو تەر! بەڵام بە داخەوە ئایا ئێمەیچ زوانما زیندەن؟! یاو گەو من چی ئانارە کەردەیە بە دەسەڵاتوو تکنولوژی تەنها ئەرەچڵکنای کەسانێویا کە وێشا وەربەستەنێ پەی وەڵاوە کەردەی زوانی هۆرامی؟!! هەڵبەت من پەنەم وەش نیا ئینەیە واچوونە بەڵام بە داخەوە وینمێ کەسانێو هەنێ کە ئێدنە وێشا بە کەم مزانا و یا ئێدنە ویر نزمێنێ کە ئەجۆشا ئێمە هیچ بنەو بنەڕەتێوو ویەرینێوما نیا!! یام قسە کەردەی بە زوانی هۆرامی کە زوانی ئەداییشانا بە نەنگ مزانا!!! بێجگەم ئینیشا کەسانێوتەرێ هەنێ بە نادروستیاوەینێنە مەعناو تەعەسوبی.ئەجوشا تەعەسوب یانێو ئانە کە وەروو زوانا تەری کە فرەسەرێنی بە ڕێتەو ئێمە بە زوانی ئەدایی وێت قسێ نەکەرینە؟!!! حەیفا کەسانێو ویشا بە ویرمەند و گەش ئاوەز مزانا بەڵام هەڵای بە قووڵی و بنەدار بیەی ئی قەیرانە هەراسان کەرمیە پەیشا نەبەردێنە؟!! ئاخر برای وەشەسیاوو ئازیزم تو چەنی ئی بابەتەیە شی کەریەوە: یانێ کەسێو حەتا

ئامادەو ئانەیە نیا کە واچو هەنی یا بیەنی یام مشیۆم بینە! و تەنها بە بیەی وێش ڕازی و ئامادەن و ڕاوینە کەش ئانەنە کە تویچ بە زوانوو ئادی قسێ کەری یا بنویسی و زوانی ئەداییت کە کونتەرین و ڕەسەنتەرین زوانا دلێ وەرهوروزی دلێڕاسینیەنە، مشیۆم نەمەنۆ؟!!! داخە کێم حەیف!! با دووریێ نە گنمێوە جە شی ئەوە کەردەی ویاوەی بە یاوگەیوی دەردواردەیما.بەس ئینە دڵمەنە بێ و بە نیازم زانا دۆش بەرتا دەروونم نەسۆچنۆ.

وەڵێ ئانەیەنە وەربەستە کا نامێ بەرمێ با خودوو واچەو (واژە) وەربەستی بشکاومێ و ئەژناسەش کەرمێ.وەربەست یانێو: دەستینێو یا چێوێو کە وەرت گێرونە و نازو بەی بەریام نازو بلینە وەرەوە.وەختارێو کە ماچمێ وەربەستوو ئا ئاوێ لابەرە یانێو: وەروو ئاوە کێ واز کەرە با بلۆ وەرهوەیام با ژلێویۆوە و یا گو وێشەنە نەمەنۆوە.شونو ئی ئەژناسەیەرە ملمێ سەروو بابەتی بنەڕەتی یانێو وەربەستەکاو وەردەموو زوانی هۆرامی کە بڕیەینێرە بە خاڵەکاو واری:

١- ویەردەی نادیار
٢- هەوڵ نەدای گەش ویرا و مەیدان نەبیەی پەی ئەوە جووڵیایشا
٣- نەبیەی مێدیایوی گردینی
٤- ئەرە پۆژنای و هەوڵ نەدای دەوڵەتەکا
٥- بەردەی و فاڕەی واچەکاما

١- ویەردەی نادیار:

سروشت، نەبیەی ویەرین نویسا، فەوتیای و بڕیای کتێبەکا

الف)سروشت: یام سرشت کە واچێوە(واژە) کونەو بنەڕەتیەنە و بەماناوسەرەوەمتەی ئامەینە،یانێو هەر جە ئاسمانەوە(سەرەوە)بێ دەستکاری و پاوستەی ئێمە وەش کریابۆ.

سروشتوو ژیوگاو(ژیڤگا)ئێمە:

شاخێ، کەمەرێ،زاخێ،مەڕێ،تاشـــێ، کەننێ،دەرێ،دۆڵێ،ملەگایێ، کلاوێ،تەپێ،سینێ وبەرزاییێ بیێنێ بە ژیوگاو ئەژدادیما!!بە زیاد کەردەی کـەمێو سارایی نـە پسـنەو دەشـتێ!! وەختێـو ملمـێ پـەی دلـێ دەگایـە کاو وەر کەشوو هـەوورامانی سـەرەما سڕ مـەنورە پـەی ئانەیـە کـە ئـا خەڵکـە کـەم دەسەڵاتە چەنی تاوانشا چا یاگە سەختانە بژیوا؟!! هـەر یـا گێوە کـە کوچلێو سارابیش بیێ بۆنە کەردێنەشا بە تڵانـەو کاڵەینەشا و چاگەنـە واردەمەنیشا بـە سەمەر ئاردەن.

لـەم سێر کـەردەی یـە کومین و بنـەڕەتی تـەرین نیـاز بیـەن.ئەچێگەنـە مـن گەرە کم نیا فرە مدروەرە،چوونکەتی وانەروێش پەی بەرونە بـە چەنیـەتی نـان بـەر ئـاوردەی چـا خاکەنـە!!! یـا گونـی داپەرسێنە کە ئایـا وەختێـو بیـەن پـەی ویـرەوە کەردەی؟!! ئەگەریچ وەختشا بیەبونە بە چێشی تاوانشا ویر کەراوە؟!!

ب) نەبیەی ویەرین نویسا: هـەر پاسـنە کـە سـەرەوە ئانارەمـا کـەرد ژیوگـاو ئەژدادیما فرە سەخت بیەن بەڵام سەرەڕاو گردوو ئا سەختیانە هـەرگیز ساتێو جـە ئەوەژلێویای نەمدراینێرە و هەر پەردوچێوشا کە بە دەست ئـاوردە بیەبونـە سوودشـا چنە هور گێرتەن،بە تایبەتی باری ئایینیەرە و یا ویـەڕی ڕەفتاریـەرە. بـە داخـەوە تا ئاوا یاگێ من بزانوونە کەسێو نەبیەن ویەرینما گلێر کەرۆوە یام هەرچا وەختەنە

کەسێو نەبیەن ویەرینما بنویسۆنە.

ج) فەوتیای و بریای کتێبەکا: بە داخێوێ گەورەتەرە فرەو نویسیایەکا و کتێبەکاما نادیارێنێ!! من زانستیوی بە پەڕم نیا چی بارەوە بەڵام ئێدنە مزانوو کە دلێ فرەتەروو زانستەکانە بێجگەم دین و ئایینی شارەزاییوی سەر سوودشا نەبیەن. چوونکە ئەگەر بیەیاشا تەوەن نویسایێوە،یام تەن کێشیوی هور کنیاما مشیایا بیەیایا.

(ئەگەر هەرئی ژیو گاو ئارۆیە بە ژیو گاو ویەردەی ئەژدادیما بزانمێ هیچ کەندە کارییێوی هۆنەریما نیا).

٢- هەوڵ نەدای گەش ویرا و مەیدان نەبیەی پەی ئەوە جووڵیایشا

ئەگەر بەیمێ سەرتەریانێو ئەگەر سەدە بنەڕایەکا بازمێ جگا تا کەتی چەند سەد سالێ چیەووەڵێ مەینە دەستما کە گەورەکێما و گەش ویرەکێما هەولێوی پەڕ بە مەرامشا نەدان پەی وەڵا ئەوە کەردەی زوانی هۆرامی!! یانێو هەر چی هەولێ بیێنێ(هەر پاسنە کە سەرەوە ئانارە کریا)دەربارەو ڕەفتاری یا ئایینیەرە بیێنێ. و گلێر کەردوو گردوو ویرا سەروو ئی دوە بابەتەیەرە بیەن.ئایا بە ڕاستی گەشویرێ ئێمە نەزانانشا یام وریني و مەیدانشا نەبیەن؟!!! هەر کەسێو متاوۆنە بە بەشو وێش داواچ دۆوە!

٣- نەبیەی مێدیایوی گردینی

بە ڕاستی کە ئارۆ ئینە یو چا بۆشاییانە کە بیەن بە هۆ ملچێر کەردی ئی زوانەیە. ئەرمانەو(ئەنمانە) زیندەبیەی هەر زوانیوی دارا بیەی مێدیایوی گردینی

پسنەو کاناڵیوی ئاسمانی یام گۆڤاریوی مانگانە ویا ئیز گەیوی ڕادیۆیا.بەڵام بە داخەوە ئێمە هیچ کامێما نیەنێ.

٤- ئەرە پۆژنای و هەوڵ نەدای...

هەر دەوڵەتێویام هەر دەسەڵاتێو وەروو ئانەیە کە پایە کاو فەرمانڕەواییش چێر سفتێ کەرونە،سەرزورا سەروو ئانەیەرە کە هەر چی خێڵێ و یا کەم سەرێ هەنێ گردی پوژنۆرە،و نازو خواستە کێشا یام ئارەزوە کێشا سەرە بەریارا.ئە گەریچ کەسێو گەرە کش بو وشکنەی کەرونە دلێ ویەڕە ویەرینیە کانە،یام خواستێ تازێ بارونە مەیدان وەرش گێراو مدرناشەرە.

٥- بەردەی و فاڕەی واچە کاما

بە وەرچەم گێرتەی نزیکی ئی دوە زوانەیە(سورانی- فارسی)بە زوانوو ئێمە،بە داخەوە فرەو واچە کاما بریەینێ یا مڕیەینێ ویام فاڕیەینێ و... پەی نمونەی: (ویرایش، آراستە،رایانە،مەلەوان،یانە،وێنە، گۆرانی ،زەماوەند و...).

مەینەر

"زیادتەروو خەڵکی ئە گەر زەحمەتوو ویرەوە کەردەی بە ئایەندەی بدا بە وێشا، پاسنە مزانا دنیاییۆ کە مژناساش هەمیشەیی و بێ ئەوپەڕینا. پەیشا سەختوو دژوارا کە شێویوی بە ڕاستی جیا گانە پەی ژیوای وینا (چە بیاوۆ بە ئانەیە کە شارستانیەتیوی بە پەڕ تازە وێنە کەرانێ). هەڵبەت مزانا کە نیازێ و چێوێ دەوروبەریشا ئینەی دلێ فاڕیەینە،بەڵام ئەجوشائی فاڕوجمە بەهێزە پاڵوو ئادیشانە ویەروو هیچ چێوێو بنەڕەتوو دیواروو ڕێکپوڵت (اقتصاد) و ژیرپەلت

(سیاست)ی مەلەرزنووە. و تەمەدارێنێ ئایەندەیچ هەر پسنەو ئارۆی و بە چەم وین دریژەو ئارۆی بۆنە"[١].

ئایا مشیۆم مەنمێ؟داواچ ئانەنە کە بەڵێ پەڕ بە مەرام مشیۆم مەنمێ. بەڵام وەروو چێشی؟ هەر وەروو ئانەیە کە یەک تاک یا یەک کەس بتاوۆنە ئەپی زوانەیە قسێ کەرۆ یا پەنەش گەش بۆوە و یام بە زوانوو ژیواو وێش بزانۆنەش.ئێتر با مەنا گردووئا نونگە گەورا (کە بە نیاز نیا واچیا).ئەگەر یاو گەو زانستی بەوەشی وئاساییش یاونەی خۆڵکی بزانمێ هەر چێوێو یام هەر دەستینێو و یا هەر زوانێو کە ئی یاو گەیە ئامادە کەرو یام بە دەستش بارونە وێش پسنەنە دەرمانی وچارەسەری. پەس ئێژانەو کێشانەش فرەن و مشیۆم وەڵا کریۆوە و بە سەر سوودش بزانمێ.

هەر کەسێو متاوۆ پەی بەزنەی و لابەردەی ئاوەربەستا تەلاش کەرونە. هەر تەلاشێو هەر وێمارنەی و هەر کومەکێو پەی ئی مەرامە گەورەیە ڕاییوە بەرزەو بە پەسەندی ئەژدادیەنە."ئایەندێو کە منوینوونەش مەیدانوو گردوو زواناو خێڵان ئێتر دوموکراسی تایبەشوو فرەکەسی نیا،و ویروو فرەکەسا پەیمانە نیا پەی ئێژانەکا"[٢].من تەنها ئەفسووسووئانەیە موەروونە کە مەبادا ئاڕوەبەی وەرەوە کە ئێمە نەتاومێ پەی وێما و زوانەکەیما کارێو کەرمێ و پسنەو کومالانیوی هیچ نەزانی تەماشەما کەرا یا بلمێ بەینەنە.

١,٢. ALVIN AND HEIDI TOFFLER — ١و٢.(ڕەوە شارستانیەتی تازە)

ئەرەجمای تاکی

ئایا ئایەندەیچەنە پسنەو ئارۆی هەرچی دەوڵەتێ و مللەتێ ئینەی جەهانەنە گرد هەوڵوو فێربیەی زوانی ئینگلیسی مدا؟

بە گومانوو من داواچ کەرو نا!! چی؟ پەی ئاسان ئەوە کەردەی داواچە کەی بابەتیوی بە پەیوەند مارۆونە وەرەوە: گردێما موبایلما هەن و دیسان لایەنی کەم گردێما فرەو ڕوا بە کارش بەرمێ یا سوودش چەنە هۆر گێرمێ؛ داپەرسێ گەورێ و سەرسووددارە ئینەنە کە ئایا ئێمە هیچ کام تا ئیستە کریان ٢٠٠٠ دانە شمارە تەلەفوونێ وەر کەرمێ؟ من بە بەشۆ وێم ماچوو نا!! بەڵام مەواچوو بە تێکڕا وهیچ کەس مەتاوۆ و یام هیچ کەس نیا ٢٠٠٠ دانە شمارە تەلەفوونێ بە پەڕ وەر کەرونە. چوونکەتی بە نیازش مەزانو کە مەژ گووێش بە شمارە تەلەفوونێ بێهوودە پەڕ کەرۆوە. مادامێو کە نیاز بڕیوی فرە ئاسان و ئامادە ئینا وەروو دەستاشەنە کە ئا کارەیە کەرۆ پەیش.

بە ئەوە ئاردەی ئی نموونەیە گەرەکما واچوونە داخۆ مداروو زوانیچ هەرئاپا جورەنە یانێو هەرئا مۆبایلە کارێوش سەر مارا و بەرنامانێوش وزا سەر کە (پسنەو شمارە کا) بە نیازش مەزانی سەرزۆربی ملوو ئانەیەرە زوانی ئینگلیسی فێربینە. یانێو بەرنامەو هور گێڵنەی (ترجمە) وزا سەرش کە وەختێو یۆ بە زوانی ئەداییش قسێ کەرۆنە ئاد بە ئاسانی فارۆش (کەرۆنەش) بە ئینگلیسی یا هەر زوانێوتەر!! دیسان بە پێچەوانە، ئاوەختە مشیۆم زوانی ئەداییت ئێدنە وەڵا کریا بو کە هەر جۆرە واچێوە (واژە) وەراوەری ئینگلیسیش بۆنە؟!!

ئیجا وانەری وەشەسیاو وێت بەرە پەی ئا ڕۆیە بزانە بەشە کاروو تو وەراوەر بەپارێزنای و وەڵا ئەوە کەردەی زوانی ئەداییت چێشا؟

کەلەبەریێ تازێ پەی ئەوە ئاوردەی زوانی هەورامی

سەر ساعبوو روجوو ٨٧/٢/٣١ ی وەرزنامێویاوا دەستم نامێش هۆرامان بیێ. وەختێو وازم کەرد دیم بە هورامی نویسیان، خاس تەماشام کەرد.پەی ئانەیە بە پەڕ باور کەروونە هورامیا، جارێوەنە(بە تێگڕا)لاپەڕە کێم داوە لا،ئێتر گۆمانەم نەمەنە بیێ،باورم کەرد کە گردش هۆرامیا.بە ڕاستی کە وەشیێنە دەمم نەیوە ورێو،دڵمەنە واتم یاوەینمیێ بە سەمەر،ویریێ،تەلاشیێ و قسێما بیێ سەمەریێ نەبیێنیێ.چەندها ساڵ بیێ کە هەمیشە دلیێ وێمەنە چەنی وێم جەنگم بیێ. واچێنیێ چی مشیۆم ئێمە بە زوانوو وێما نەتاومیێ بنویسمیێ؟هەڵبەت ئینە بە ماناو ئانەیە نیا کە واچوونە ڕێخەنە کەسی بە هۆرامی نەنویستەنش! نا یاوگەو من ئانەنە کە تا ئا روە(روجە)من نویستەیوی ئادنە پەڕ جە واچە هورامیام نەدیە بیێ؟! شایەد ئینە بە پەسەندوو شمەی وانەری نەبۆ،یام واچدیێ وەڵتەریچ نویستەی بە زوانی هەورامی باوش بیەن،و تەندینیێ بە تین تەرێچما بیێنیێ؟!بەڵیێ من وەرمدەرووئی ڕاوینگەیە نیەنا و مزانوو چەندها ساڵ وەڵتەر یانێو(نزیکوو بیست و چەند ساڵا چیەووەڵی) مانگ نامێوی فارسی بەرئەی بە نامو(اصحاب انقلاب)ی کە بە زوانی هۆرامیچ چەند لاپەڕیێ نویستێش بێنیێ.وەلێم من وێم تا ئیستە تەندینیوی ئێدنە پەڕ جە واچە هۆرامیام نەدیەن، (یا من زانستیوی کەمم هەن چی بارەوە)بە هەر حاڵ فرە گەش بیاوە؛ ئەجێم چێویوی فرە سەر سوود دارشا دانا پەنە. چا وەختەنە نەپەردەچییێم

بوانووشەوە. شونو هەرادیەی (تەمام بیەی) کارە کەو ئێدارە کەیم بەردمەوە پەی یانەی، دیسان بڕێتەر ورد بیاوە سەرشەرە هەڵای ئەجێم وەرم وینوو، باورم نەبێ پەڕاوپەڕ هۆرامیا. نیشتانێرە دەستم کەرد بە ئەوە وانایش،دماو نیمەڕوێ بێ تازە نانو نیمەڕۆیم واردێ بێ. کەمێوم واناوە سەروو بڕێو جە واچە کاوە فرە مدرێنێرە؛ هەستم بە سەختبیەی وەرزنامە کەی کەرد.لوانێ پەی لاپەڕەو واچەنامە کەیش ماناوئا واچا کە نەزانێنێشا چاگەنە بێ.هەم وەشحاڵ بێنێ و هەم ورد بیانێوە سەرشارە.چنی وێم واچێنێ مە گەرئێمە جەژنەما نیەنە کە یەسنەشا ئاوردێنە مە گەر چێویوتەر نیا جگەی دلێقوڕنەی و... وەنەوزێوەم کەردە هورسانێوە لوانێوە سەروو وەرزنامە کەی.داپەرسێوە سەرمەنە دەنگ دێوە: «ئایا ئەوە گێلای پەی زوانی هەورامی ماناش ئانەنە کە هەرچی واچێ کۆنێ و مەردێ هەنێ زیندێشا کەرمێوە؟!!یام هەرچی واچێ نا هۆرامیێ هەنێ گردی فرە دەیمێ؟!!»
گاهاس وانەری وەشەسیاو واچۆ بەڵێ پەس ماناش چێشەنە؟

وەڵێ جوابەوە دای بە ئی داپەرسێ وەروو تاوانبار نەبیەیما بە نیازا کە ئی تێمە واچیۆ ؛ڕاو هەر هوروەستیوی یا هەردەست کەوتیوی تازەی ئینا دلێوشکنەی، چێرهۆردای و ئێژانەو کێشانە کەردەیەنە.

زوانیچ پسنەو جلوبەرگی، کەرەستا، کۆماڵا،وهەتا...ئەوپەڕ ش هەمیشە ئینا دلێ فارۆجمەیەنە.تا چەند ساڵێ چیەو وەڵی بڕێو کەرەستێ ویا ویرێ و باوەڕێ و هەر پاسنە فەرهەنگێوی دەرەبەگایەتی بێ کە پەی وێشا واچێ تایبەتیێ کێشەماڵ کەرێنێ.پەی ئەرمینەی :رەعیەت،بەگ، کەیخوا،ئاساو، و...ئایا دروستا وبە نیازا کە گێلمێوە دمارەئا فەرهەنگەیەو ئا واچا زیندێ کەرمێوە؟!

وەختێو فەرهەنگێو مەرد دەورش تەمام بی،هەر وێشەوە یا بە ئاسانی و نەها گاوێر واچە پاڵبەستە کێچش ملا بەینەنە. کورت و ئەرەئاستش ئینەنە کە:ئەوە گێڵای پەی ڕەسەنوو هەر چێویوی نە تەنیا زوان- کە ئادیچ تووشوو فاڕوجمەی بنەڕەتی بۆنە-ئەشۆ بە وەرچەم گێرتەی گەشە،وەڵا کەرد، فاڕوجمە،وهەر پاسنە نیازاوئا چەرخەیە بە ئەنجام بیاوۆ.

با بزانمێ ئایا ئێمە تەنها گەرەکمانا پەی دڵ وەشی وێما بنویسمێ؟! یام نا ئێمە پەی زارۆڵە کایچما منویسمێ و گەرەکمانا ئادێچێ بواناشەوە؟!

وەڵاوە کەردەی و پارێزنەی زوانی هۆرامی

١- مشیۆم جورێو بارمێشەوە سەر کە زارۆڵەکێما بتاوا بە ئاسانی هەم بواناشەوە و هەم بنویساش پەنە

٢- بە دڵ و بە گیان باوەرش کەرا و بە سەربەرزی نامێش بەرا

٣- نە فەوتناش بە پاک و پوختەیی بداش بە پرزە(نسل)دمایینی

ئی هەرمانێچە بە ئەنجام مەیاوۆ مەگەر بە نوێ و تازەئەوە کەردەی ڕاو زوان،شێوازوو نویستەی و هەر پاسنە ئارۆیی و ڕێکوپێک کەردەی واچە کا. هەڵبەت وانەر وێش مزانۆنە کە دەنگ (لحن)چندە کاریگەریش هەن سەروو یا گە کەوتەی یەکدانە واچێرە.پەی ئانەیە واچێوە یا گێ گنۆ یانێو بە ئاسانی بلۆنە دلێ زوانوو خەڵکی مشیۆم چەند جۆر ئەرمانێش(وێژ گی) بانێ:

١- وەش دەنگە بو

٢- ئاسان‌بنویسیۆ و بوانیۆوە
٣- یا جە واچە ڕەسەنە کاوە گیریەی بۆ یا بە ئادیشا نزیکە بۆ یام وەختێو موانیۆوە ماناو وێش بیاونۆ
٤- توانـاو قورەتـوو مـانۆڕ دایـش (وێ ئـەرمانای)دلـێ شـاخە جوراوجورە کـاو زانستیەنە بۆ
٥- تا ئاوا یا گێ کریۆ یەک بەشیە بۆ

زوانی نویستەیی

هـەر پاسـنە کـە وێتـا مزانـدێ ئـارۆ گـردوو زوانـا روەوە سـادەگی و ئاسـانی ملانێ (هەم جە باری نویستەییرە هەم ماناییرە).

ئایا دروستا کە ئێمە بە پێچەوانەو ڕەوتی جیهانی جم مێوە؟! یام بلمێ وەرەوە؟!

١- زوانی نویستەیی چنی زوانی دلێ خەڵکی (عامیانە)جیا کریۆوە
٢- تا ئاوایا گێ کریۆ دەنگدارێ (مصوت) کەمێ کریاوە
٣- وەسواس و گرفتوو چەنیەتی نویستەیما نەمەنو

دیورد

ئەگەر تەماشەو کتیباو فارسا یا عـەرەبا یـام ئینگلیسـیا کـەردێ بـە ئاسـانی ویندێ کە دلێ هیچ کام چا زوانانە وەسواسوو نویستەی پسنەو ئێمـە نیـا؟! وەروو چێشی؟ چوونکە ئادێ خودو واچە کا مژناساو ماناو واچە کا پەیشا تانپەڕتەرەنە

وبرێوجاریٚ نویستەی وئەوەوانتەی واچێویٚ چەنی مانا کێش یەکسەرە جیایەتیشا هەن.

هەڵبەت ئینە بە ماناو ئانەیە نیەنە کە واچوو کاریوی دروست کەرا بەڵکوو گەرەکما واچوونەویرەوە کەردەی وویرەتازەئاوردەی فرەسەرسوود دارتەرا.

چینیٚ زوانی کامێنیٚ؟

زوانی نویستەیی

الف) زوانی ئەدەبی

١ـ ئەدەبی دوورەوە کەوتە

٢ـ ئەدەبی باودار

٣ـ ئەدەبی وەش کریا(تەندینیٚ شاعێرانیٚ،وەزن داریٚ و...)

ب) زوانی ڕەسمی

١ـ زوانی پوختە

٢ـ زوانی زانستی، کسمی (پیشەیی) و...

٣ـ زوانی دادگەری،ئیداری،بازرگانی و...

زوانی دەمی (واتەیی)

الف) زوانی روجانە(زوانوو قسە کەردەی/ زوانی باودار)

ب) زوانی عامیانە

١- عامیانەی سەرین

٢- عامیانەی وارین(هەرزەکارانە،جاهێڵی،لاتی،دەمار بەرزی و ئانیشا کە مەزانا دروست واژەکا تەلەفوز کەرا).

زوانی پەیمانە

چوون ویەردەیوی نادیارما هەنوتەندینێ فرێما نیەنێ بەراستی مەزانمێ وەڵتەر زوانی پوختە و یا زوانی پەیمانە کام بیەن؟! تەنها متاومێ واچمێ هەرکەس مشیۆم بەلەهجەو وێش بنویسو،تا گردوو لەهجەکا گلێرێ کریاوە. شونو ئانەیەرە بەیمێ کومێ بنیەیمێرە تا زوان شناسێ،ویەرین شناسێ و فیسپە شناسێ و...بە دروستی مەرزێ ئا دوەچینەیە جیایێ کەراوەو سەروو ڕەوتیوی زانستیەرە زوانی پەیمانە-ئەگەر نیاز بو- هور چنیۆ،(پەی نویستەی دلێ گردوو بەشەکاو هورامانی).

جیایەتی زوانی دلێ خەڵکی چەنی زوانی نویستەیی

ئەگەر تا ئیستە وردێ بیێ بیدێوە یا خاس سەرنجتا دابۆ،مزاندێ زوانوو دلێ خەڵکی فرەو جارا دلێ واژێوێنە پیتێوە یا دوێ یا یەرێ ویام فرەتەرێشا موەرۆ یا فاڕۆ ویام خرابنونە.پەی نموونەی تەماشەو واری کەردێ:

دلێ خەڵکی	نویستەیی
تن	تند
دەس بەن	دەست بەند
دۆپلیم	دیپلۆم
چایما	چاوەدما
پاسە	پاسنە
دەس	دەست
دەڵوەت	دەوڵەت
فلیم	فیلم
ئێننە	ئێندە
چننە	چندە

دلێ خەڵکی	نویستەیی
بەن	بەند
مەر	مەگەر
ئەر	ئەگەر
پێسە	پێسنە
چەن	چەند
راس	راست
مەننە	مەندە
ئەگینا	ئەگەرنا
وەگینا	وەگەرنا
ئننە	ئندە

هەڵبەت شێعرە ڕێخەنە بەرشیەیا جە قاڵب و قەوارە تەنگ و سەختەکاو نویستەی؛پەس مەکریۆ بەرمێشەنە دلێ ئا چوار چێوا.

دروست بە کار بەردەی وەلنیشتە کا[1] و...

چەمە[2]

واچێوەنە کە پەی کەردەێ هەرمانێوێ یام روەدای ئاژمیوی بیێ وەرچەم گێرتەی (وەخت و کەس)ی مەینە دلێ زوانی. پێسنەو:

واردەی	چەشتەی	وانتەی	فارەی	شێونەی
ئاردەی	واتەی	بەردەی	خونەی	کەردەی

چەند جور بیەی چەمە کا:

ئەلف) چەمەی یەک بەشی　　ب) چەمەی چەند بەشی

ج) چەمەی دمانیشتی　　د) چەمەی وەڵنیشتی

ئەچی نویستەنە تەنیا سەروو چەمەی وەڵنیشتیوە قسێ کەرمێ.ئا وەڵنیشتێچە کە گەرەکمانا باسشا کەرمێ وستێنێما وەردەمووئی چوار شمارەو واریە

١- هور　　٢- ئەرە　　٣- ئەوە　　٤- ئەنە

هور

وەڵنیشتوو(هور) ی چەند جور مانایێ مارونە دلێ زوانی:

ئەلف) وەختێو هەرمانە کێ جمینە(حرکت)یام لوای ڕانەش ئینا چەنە. یانێو بە ئەرەنیشتەی ئی وەڵنیشتەیە وەڵێ واچە کێنە جمینە کەش فاریۆ.ئی جمینەیچە یا گێوەنزمەنە ملو پەی یا گێوێ بەرزێ و دماتەریچ روو بە لاپلای یا واری فارێو.

---

١. (وەلکەوت) : پیشوەند

٢. مصدر

هور ئامای	هوروەستەی	هور پڕنای	هور گێڵنای ....
هور ئاردەی	هور پڕای	هور گێڵای	هور شانای ....

ب) وەختێو کارەکە چەرخیەی یام چەرخنەیش چەنە بۆ:

هور خولنەی	هور خرتیای	هور چەرخنای ....
هور خولیەی	هور خرتنای	هور چەرخیای ....

ج) وەختێو هەرمانەکێ کەنتەی ویام بەرئاردەیش ئینا چەنە:

هور گوزتەی	هور کەنتەی	هور لووشتەی ....

د) وەختێو چێوێویا کەسێو، بێ جمەنیا ئینا دلێ جمەیەنە و رووەوەسەر ملویامەیرەوە وار:

هوردای	هور گێرتەی	هوردارنەی	هورراستەی
هورپێکەی	هورویارەی	هورداریەی	هورچنیەی
هورشانای	هوربڕنای	هورڕێتەی	و ....

ئەوە

وەڵنیشتوو(ئەوە)ی فرەتەرپەی دیکەرد یا دووبارەی بە کار بریۆ. هەڵبەت بڕێو جارێچ ماناو دیکەردی مەدۆنە:

ئەوەدای	ئەوەبەردەی	ئەوەکوشنەی	ئەوەگێڵنای
ئەوەخونەی	ئەوە کولنەی	ئەوە پەرسەی	ئەوەگێڵای
ئەوە نویستەی	ئەوە چەرخنەی	ئەوە دونەی	ئەوە وانتەی

ئەرە

وەڵنیشتوو(ئەرە) ی وەختێو وەڵێ چەمێویەنە ئاما ماناو جمەی روو بە واریش مدو پەنە:

ئەرەنیشتەی ئەرەچەقنەی ئەرەپوژنەی ئەرەکەنتەی ئەرە کەردەی
ئەرەوستەی ئەرەنیەی ئەرەکوای ئەرەدای ئەرەتەپنەی

ئەنە

ئـی وەڵنیشـتەیە وەختـارێو بـە کاربـەرمێ کـە کەردەوە کـەما روو بـە دەروونـوو چێویوی بو:

ئەنە کەردەی ئەنە متەی ئەنە تەپنەی ئەنە چەقنەی ئەنە خنەی
ئەنە کوای ئەنە قوپنەی ئەنە نیەی ئەنە ژەنەی ئەنە مارەی

هەر چەند پیتو زیادۆ(جە)ی بڕێو دەگایێنە فرەتەر بەکار بریۆ،بەڵام بە نیازمانا کەمێو دەربارەشەرەویر کەرمێوەو چنی (ئۆ)ی گێرمێشا پێوەرە.

جە چێشی بەر ئامان؟	ئۆ چێشی مشۆ؟ئۆ کێ مشۆ؟
جە چێشی وەش کریان؟	ئۆ چێشی دیان؟
جە چێشی گیریان؟	ئۆ کێ کەوتە؟
ئا کارە جە ئادی بەرنمەی!	کەوتەنئۆ کام دەگای؟
جە هەر کامی کیلوێو بارە.	ئۆ کوگە کەوتەن؟
من جە ئادی کەمتەر نیەنا!	کێت وەشتەر مسیۆ جە ئادی؟

دیورد:هەر وەختێو گەرە کتانا بزاندێ یا گێوەنە نیازمەندوو(جە)یەندی یام نا لاش

بەردیٚ بزاندیٚ (قسە کیٚتا) قەرەتە بو یا مەبونە؟

جە دماو ٢٠ ساڵا گیٚلاوە. تو جە خیٚڵە کوچەریە کانی.

جە سەرروو شاناو منەوە بیٚ تو جە برا کەیم وەشەسیاوتەرەنی.

جە مەدرەسەنە پیٚوەرە بییٚنیٚ. جە خاکی بەرئامان.

جە کتیٚبەنە نویسیان. جە هەر کامی دویٚ کیلویٚ بسانە[1].

ویٚ زمنەی

عال وردیٚ بیدیٚوە بزاندیٚ جیایەتیە کیٚشا کامیٚنیٚ؟

پورە:

- (کوت/ گجی/ کەوا)ش پورە بیٚ
- (ئاوی/ خاک/ نەوتە)ش کەرە پورە
- (پەتوە کە/ لیٚفە کە/ مەلافە) کەش دە پورە
- جاریٚوتەر بوریٚوە پورەش
- جاریٚوتەر لوەوە پورەش
- جاریٚوتەر چەمیٚوش خشنەوە پورە
- ئا(لوولیٚ/ تووڵیٚ/ بڵیٚسکیٚ)شە کەرە پورە

١.پەی نانەیە عالتەر بیاودیٚنە ڕاو زوانوو هۆرامی تەماشەو نی سەرچەمەیە کەردیٚ:
رحیمی فاتح دستور زبان کردی(هۆرامی)

پونە:

- (تەبەنە کێ / گوچەوەنە کێ / چەنە کێ)بارە نەیە کێش کەرە پونە
- ئا پلا کەرە پا بلێسکێنە(کەرەشا پونە)

پوە:

- بەرەکەی دە پوە
- بوقێش نیێ پوە
- چێشش پوە بێ
- چێشش ئینا پوە
- ئینا پوەو ...

تەموە:

- تەموۆ (بەرەکەیوە/ درەختەکەیوە/ یەخچاڵەکێوە) بێ
- ئا پسمارێ کوە تەموۆ ...
- ئینا تەموۆ ...

بزاندێ چێش روەش دەینە:

- تەن + پوە = تەن پوە ⟵ تەموە
- تەن + بەل = تەن بەل ⟵ تەمەڵ

- این + سال = اینسال ⟵ امسال
- این + روز = اینروز ⟵ امروز

ونه (وەنە):

- لەقێوەش دا ونە
- مشتێوەش دا ونە
- حەوت جارێ سلامت ونە کەروو
- دەشەوە ونە
- قەزام گنو ونەت
- قەزات گنو ونەم

چور:

- یوەش دا چور
- شەقێوەش دا چور

چوە:

- مەتلیەش چوە
- مەتەقەش چوە

تکنولوژی و ئایەندەو زوانی

وەڵێ گرد چێویەنە با بزانمێ ژیوای حەز پەنە کەردەو ئینسانی کاما؟ بە واتەیوی تەر ژیوای ئینسانی روەوە کام سەوەرا؟

ئەگەر نەختێو مدردێرە و باوەرێ یا ویرێ وێتا دەیدێ چێرهور میاودێ بە واچێوێ بە نامو(بەهەشت)ی!

بەڵێ کونجوو نەها گاویریتانە پەی وێش یا گێش وەشە کەردێنە و برێو جارێ عەینوو بەرقی ویەرونەو کتووپڕ چنی وێتا ماچدێ:«وەشڵەی پاڵم دەیاوەو هیچ کارێوم نە کەردایا!.»

پەس کریۆ واچمێ بەهەشت بە: کار نە کەردەی، حازر واردەی،بێ خەمی و... ئەژناسیان.ئایا بەهەشت وارەمێوا پەی نیازیوی دەروونی ئینسانی یام بەرشیەیوا جە چەمەوینە کاوژیوای؟! ئانە کە واچمێ بەهەشت چەیناو چێش کەرمێ تا بیاومێ بە بەهەشتی مازمێشەوە پەی پیا ئایینیە کا.

ئا چێوە کە ئێمە گەرەکمانا واچمێش ئینەنە کە: ئینسان هەمیشە ئینا جموجوڵەنە پەی لابەردەی وەربەستە کاو وەرپاو وەش ژیوایەنە.هەر چا ئەوەڵەوە کە تاواش تەوەنی نووک تێژە کەرو هەتا ئارو کەلوان پەی ئەو کورە کا تەری گردوو یاوگەیش ئانە بیەنە کە شێویوی بە کەلاوە پەرِ بیۆزۆوە پەی وەشی و وەش ژیوای.

ئەگەر بزانمێ نیازێ ئینسانی کامێنێ،متاومێ ڕاو بەدەست ئاوردەی ئیدەئاڵە کاچش بیۆزمێوە.

چین بەست کەردەی نیازە کاو ئینسانی

دەروونشناسێ فرێ ئەچی هاڵیگانە قەڵەم ساوشا[1] کەردەن،ئێمە تەنها بە مازلوی ئانارە کەرمێ.مازلو نیازێ ئینسانیش بە5دەستێ ڕێزتە کەردێنێ:

١- فیزیۆلوژیکیێ (واردەی،وتەی،جوت گێرتەی)

٢- وێ پارێزنەی و وێ هێقم کەردەی

٣- وەشەسیاوی (کەسێوت وەش بسیۆ و کەسیوی وەش بسیەی)

٤- نەفس پەروەردە کەردەی (بەرزەوە کەردەی دەروونی)

٥- وێ یوستەیوە

پەی دیماشکرا کەردەی ئا نیازا کریۆ چەندین کتێبێ بنویسمێ،ئەما ئێمە تەنها گەرەکمانا بە پەیوەند بیەی سەوەرێ ژیوای چنی نیازەکاو ئینسانی وزمێ بەر.

وەختێو ماچمێ وێم یا(من) مشیۆم بە جوریوی زانستیانە ماناو(وێ) بشکاومێ و ئەژناسەش کەرمێ.ئەگەر گێڵمێوە پەی دماتەری یانێو ئاوەختە کە تازە پاما نیانە دلێ ئی دنیایە وینمێ کە چا بنەڕانە بێ ئانەیە کە هاگاما بیەبۆنە برێو قاڵبێشا دەروونمانە وەشێ کەردێنێ. بە باوەروو من گردوو زیندە گیما ئینا

١.قلم فرسایی

چیروو کاریگەری ئا قاڵبانەئەگەر گەرەکتانا نونگەو فرەو چێوا پەیدا کەردێ حەتمەن بەوردی و عالی بیاودێنەئی تێمەیە!

قاڵبە بنەڕایەکێ کامێنێ؟

١- قەوارەو بەدەنی (نژاد)

٢- زوان

٣- وەتەن

٤- ئایین

٥- فەرهەنگوو خانەوادەی

ئی پەنج قاڵبە بەرویرشا «چەنی دیەی بە دنیایا».بە چەم‌ویــن وەختێو کە هاگاما بیەنەوەجەوێما،بیێنێ بە پەیمانە پەی ویر،باوەر،ڕاوین و کەسایەتیما؟!
وێنەش کەردێ کەسێوی موسڵمان عەرەب زوان خەڵکوو یەمەنی چنی کەسێوی مەسێحی ئینگلیســی زوان خــەڵکوو ئامریکـای هــەر دوێ پێــوەرە تەماشـەو ژەرەژێوێ کەرا! ئایا بە ڕاوینوو شمە هەر دوێ هام شان مدیا پەی ئا ژەرەژێ؟!
ئایا کەسێوی مەسێحی چنی کەسیوی "هێندوو" یەک جور تەماشەو گاوێ کەرا؟!

بەدبەختانە ئەگەر گەرەکما بۆ ڕاوینوو کەسێوی ڕێتەبەتێمێوی فارمێ، مشیۆم هەزاران ساعەت وەخت هەدەر دەیمێ! هەرچەند داخومووئانەیچەهەن کە هەرگیز نەتاومێ فارمێش؟! چوون‌ئا قالبێ رێخی "وێ" "من"ودماتەر کەسایەتی

هەر کەسێویەنی.

کریۆ واچمیۆ ئا قالْبیۆ هەم پوازیەنیۆ هەم دیمەک! یانێو بە ئاسانی جیاما کەراوە جە ئەو قەومەکا تەری و ئاسان چەسپناما بە قەومووویماوە.

کوتاو ئەرە ئاستەش گەرەکما واچوونە: زوان هەم قەویتەرین پوازیەنە پەی جیاوە کەردەی، هەم قەویتەرین دیمە کا پەی وەش کەردەی "وێما" هەم دەروازێوا پەی "ویۆ" ئەرمانای و سەرەنجام روچنیۆوا پەی یاگە وستەی یا دەروونی کەردەی قالْبە ئەوەلْیە کا.

واتما سەوەریۆ ژیوای ئینسانی رێتەی رووپیویاشا هەن چنی نیازەکاش و نیازەکێچش بە رێتێوی کەمتەر هور گێلاوە پەی قالْبەکاش.

ئەچێگەنە ئا موریۆ کە فرە تاپەڕەو بەرپراتەرەنە ئانەنە کە: ئینسان گەرەکشا هەرچی هور کاریۆ ویۆ مارنەی، ویر مارنەی و لەش مارنەی ئینەی وەروو پایاشەنە لاشا بەرو.

ئایا وەختێو شمە بە زوانێو تەر یانێو بێجگەم زوانی ئەداییتا قسیۆ کەردیۆ مەمانیەیدیۆ؟! ئا کەسیۆ کە وەروو تەرێقەوە بیەی و یا هەست بە شەرم کەردەی ماچانا! خاستەر ئانەنە کە هەر ئەوەڵەوە چنی زارۆڵەکاشا بە زوانی ئەدایی قسیۆ نەکەرا، تا دماتەر توشوو گرفتە جوراوجورەکاچ نەبانیۆ.

ئا کەسێچە کە ماچا بەڵیۆ مانیەیمیۆ مشیۆم هەر ئا ئیستە قوڵیۆ هورماڵاو داواو هەقوو وێشا کەرا.(بە هەر جورێو کە پەیشا کریو)

تکنولوژی

فارِوجمەو تکنولوژی ئندە کرژ و بە قودرەتا کە هەڵای چەنیەتی بە کار ئاوردەی دەست سازیوی تازەی نامان دەستت مشیۆم فارینەش بە مودێلێوی سەرتەر!

تکنولوژی ئەرە مدرای،ئەرەنیشتەی و ئەوەسیایش پەی نیا،و بە هەمان ئەندازەیچ پەی ئینسانیش ناستەنەوە.بە راستی ئەگەر پی رەوتە و پی کرژیە بلو وەرەوە پاسنە مەی وەروو چەما کە ئێتر هیچ جورە جمینێوی بەدەنیما نیاز نیا؟!!

وێنەش کەردێ ئا وەختە کە تەلە فزیۆنێ سیاوو چەرمێ و بێ کونتروڵێ بێنێ، ئایا ئارویچ حازرێندێ بنیشدیرەو تەماشەو ئا تەلە فزیونا کەردێ؟!

ئەگەر عال و پەرِ تەماشەو دنیاو دەروبەریتا کەردێ،وێندێ کە تکنولوژی نە تەنها نیازە کاما فارۆ بەڵکوو بیەن بە هور کاروو نیاز وەش کەردەی.هەم دیسان بیەن بە دیار کەو پەیرەوی و کێشەماڵ کەردەی ویر،هوش و ئاوەزیما.

کەمێوتەر وردێ بیدێوە،وەڵتەری و ئاروی بنیەیدێ پاڵوو هەنترینی:بێڵە، زەنگەن،مشاری دەستی،بێڵێ مێکانیکیە،لودر،بیلدوزەر ومشاری بەرقی سەبەی زەنگەنی پلیزگی،مشاری پلیزگی و...

متاومێ واچمێ تکنولوژی عەینوو ئەدایێوێ فرە دڵسوزیەنە کە دڵش نمەی بە زاروڵە کاش کاریوی گولالەیچ کەرو!

نەختێوتەر وەزعە کێ دەیدێ چێرەورە:پەی کوت کەردەی مێوەی،سەوزی،نانێ و... کاردێ بەرقیەشا وەشە کەردێنە!DVD، mp3، mp4، کتێبێ ئێلێکترۆنیکیێ و... یاگو چیشیشا گێرتێنەرە؟ پەی زوانیچ دەستگاو هور گێڵنەی: هەم زوانی هور گێڵنۆوە هەم تایپش کەرو!!

ئەگەر گەرەکما بۆ دەست سازێ تکنولوژی نامێ بەرمێ مشیۆم بنیشمێرەو زیندەگیما رەها کەرمێ!! بەهەر حاڵ پەرپیویا دیارا کە مەینەرەنە، نە تەنها فرمانرەوایی تاقمەو زوور دارا یا فرە سەرا پسنە کوڵەکێوێ پاڵپەشت دارێ ئێتر یا گێوەش نیەنە بەڵکوو دلێ فیسپەگایەنە ئا کوڵەکێ نائینسانیە و دژ بە دوموکراسی بەژمارمەی.

یانێو چا روزگارەنە پەیمانێ ئاوەز و زانایی و هەر پاسنە ئێژانەکێ و حەتمبەشەکێچ[1] فارپاو بەشەربە چەمێو تەرتەماشەو دنیای کەرونە.

وردێ بیدێوە! تا ئی دمایە فرەو دەوڵەتەکا سیاسەتشا ئانە بێ کە خەڵکوو دەگاکا بە زووربارا پەی دلێ شاری،بەڵام ئارو ویندێ بە پێچەوانە هەر ئا دەوڵەتێ گەرەکشانا خەڵکی بەراوە پەی دلێ دەگایەکا.

پارێزنەی ژیوگای بە گردەوە(گیواو،درەخت،حەیوان و...)باردێ وەروو چەماتا، بدیەیدێ بزاندێ چەنی هۆڵ مدا پەی ئەوەئاستەی ئا سەرچەما؟!

ئایا زوانێو کە وێش ویەرینوو(تاریخ)مللەتێویا ئندەو درەختیوی مەیژو پەی ئەوە ئاستەی؟!!

ئینگلیسی تەماشە کەردێ،تا ئەوە ساڵە گەرەکش بێ زوانو وێڵزی بەرو بەینەنە بەڵام ئارو حازرێنێ هەرجورەئیمکاناتێو بنیارە وەرە دەستاوئا کەسا کە گەرەکشانا ئا زوانەیە جە مەرگی نەجات بدانێ؟!!

بە هەر حاڵ،چا ئایەندەنە کە مەی وەرەوە،حەتا ئەگەر وەروو تەمەلیچ بیەبونە کەس مەلونە چیروو باروو زوانێو تەری!

۱.حەتمبەشی: حق

لێژەو دووی: دەرزە داستان

- ئێمە یەرێ نە فەرێنمێ
- پەشتو پەرچینوو راستیەنە
- شێنەی پسنەو ئەرەنیشتەی کاوەترێوێ
- جەنگ
- مەرگوو هەتاوی
- روچنێو روەوە دنیاو رومانێ

ئێمه یەرێ نە فەرێنمێ

ئێمه یەرێ نە فەرێ بێنمێ ؛تو فێق،هاوار، جمیل.سەرەم چانەیە سڕ مەنەنەرە کە نەتاواما هیچ کارێو کەرمێ !وەرە چەماماوە بەردشاو ئێمە هور گێڵەیمێوە پەی دیمە کەیما.وەرەقە کێما گلێرێ کەردێوە و وتیمێ. تا ساعبێو دەنگوو هەناسەیما ئەژنەوێنمێ و قسێوە نە کەرێنمێ. کزەش ئننە چیاو سەرد بێ،تا سەبەی نیمەڕۆ چیروو پەتوە کامانە نەجمەیمێوە.نیمەڕۆ تو فێق ماچو چێش بوەرمێ؟جوابما نەداوە،ئاسما تا خاس ویر کەرۆوە. گەرە کما بێ بنیەیمێش ملوو ئادی.ڕۆ کریابێوە، هۆربێ و ڕۆ جیار نە پیویێ.ئێمەیچ سێروتێ بێنمێ و وەرمیچما نەی.بەرەوە وا لوورە کەرێ و پووشڵە ڤەرڤەکا ماڵێ شیشە کێرە. سوبە کە نەوتەش تەمامیەیبێ پێسە... لەرزێنمێ. هیچ کەس زاتش نەبێ هورزۆوە. گردێما زەلیلێ و ملچێرێ بیێ بێنمێ. گەرە کما نەبێ سەرە بەربارمێ چیروو پەتوە کامانە.چێرەنە دلێ چەماو هەنترینی تەماشە کەرێنمێ تەنیا...

واق مەنەبێنێرە.ئێمە یەرێ نە فەرێ بێنمێ وانگایچ پەنا گایوی عالبێ. بەرەوە ڤەرڤە وارێ و بۆران کەرێ.تووتە کە پاڵش دابێ بەرەو وانگەیوە. سەروو پلێکانە کێوە دلێ ڤەرڤە کێنە روەوە دوڵە کێ گەفەی گەفێ. چەمێش برێێ بێنێنە ئۆ تاریکی وبوە هور کەرێ.تەماشەو دەورو بەریش کەرێ دیار نەبێ چێش

وینو،تەنیا مرخنیٚ و گە فیٚ،ئێمەیچ تەرسێنمیٚ.زاتما نەبیٚ بەرەکەیواز کەرمیٚ تا بەی چوەر.هەمیشە ئا کاریە کەرێنمیٚ.ئارێنمێش چوەر و دلیٚ ڕارەوەکەینە وێڵش کەرێنمیٚ، بەرەکەیچ پەشتیەوە بەسێنمیٚ. فرەتەروو ئا شەوا کە واو بۆران بیٚ تەرسی گێرێمارە، چانەیە کە چێوێوما ونە قومیایا و یا چێوێو ئامەیا وەرەوە دڵما مدریٚ گیر.ئەجێما هەر ئا ئیسە چێوێو..وەروو ئینەیە بیٚ کە تووتەکەی ئارێنمیٚ چوەر.شەوانەی شونو نان واردەیەرە هەر دەنگێو ئامەیا گوشێما تێژیٚ کەرێنمیٚ،هەرەقەتی بیٚ زاتیٚ بێنمیٚ.دەس کەرێنمیٚ بە راز ئەوە گێڵنەی دەربارەو مەرگی و چەتا ووەر گارە.عەینوو زارولە گولالا جە چیویوی تەرسناکی بەرشێنمیٚ لوێنمێنە دلیٚ واشو چێوێوتەری.ئا داستانا کە بەر ئارێنمیٚ بەدەنما ئارێنێنە لەرزە!

ئێمە جە دەگای دوریٚ بێنمیٚ؛نزیکوو دەرێوی قوولوو تەسکوو تاریکیەنە بێنمیٚ.شەوێنە کەس زاتش نەبیٚ بەی پاگەنە.پەشتو وانگا کەیمانە قەبرستان بیٚ،چیلاو چولایچماوە درەختیٚ مرۆی بێنیٚ.ئێمە هامنوو دەگای نەوینێنمیٚ، زمسانوو پاییزش چنیما بیٚ.لەقە رووتەڵەکیٚ مرۆکا چیروو شەلاخوو وارانیەنە سیاوتەریٚ بێنیٚ.عەینوو هەنگوساو مەردا چنگێشا کەردیٚ بێنێوە ئۆ ئاسمانە سوورەکەووێرە گای.عەسر زارولیٚ لوێنێوە پەی یانەیشا،ئێمەیچ زینێمێرە.یۆ چراقوێوە گێرێنمیٚ دەسماوە، کاردێوە زامن دارە،پەنجە بوکسە و خەنجەرەیچ بەرێنمیٚ چنی وێما.جەمیل بەرزەقانیەش بیٚ.

ئێمە دەس بە بەرزەقانیەما خاس نەبیٚ.هەرچی تەوەنی شانێنمیٚ چێوێو نەپێکێنمیٚ.سەروو دەرەکەیوە مدرێنمێرەو تەوەنەکاما تلێریٚ کەرێنمێوە ئاوارە لا

گیواوو کەراخوو دەرەکەی. جەمیل پێشێ جمگەو دەسیش سفتێ بێنێ. زوو فێر بی کە چەنی بە بەرزەقانیە نیشانێ پێکو.لادەگایە کێ خوێنێ بە ئێمە، دەسوو پاما فرەتەرنۆ هینوو کەرگا شێ تا بنیادما! بەڵام جەمیلی پێسەووێشا تەماشە کەرێنێ.وەرپڕای وەزێنمێرە وارِوو دەرەکەی لوێنمێنە دلێ دوڵەکێ. یەرە نە فەر وەشما بێ.دلێ دوڵەکێنە یەرێ بادیقوشێ بێنێ کە دلێ قروڵوو وەزێوێنە لیانیشا کەردێبێ.دەگانشینە کێ فرەتەرسێنێ جە بادیقوشی.نادێ گەورێ بێنێ وەختێو چەمتروو کنێنێ ئێمە واچێنمێ هاکا چێوێوما قومیا ونە. دلێ تەوەنە کانە پەڕ بێ مارێ و ملێ و سمۆرێ.وەختێو سەرد کەرێ هەورێشێ و رواسێچ نەینێ. لادەگایە کێ چا دوڵێ فرە تەرسێنێ،وەختێو وینێنێ ئێمە ملمێرە واگە،روەما چنە هور گێڵنێ نێوە.کێخا پێغامش کیاسەبێ نەلمێرە ئا وارە.واتەبێش سەبەی ئەگەر چێوێوما سەر بەی کێ مشۆم جواب دۆوە؟ ئێمە نەزانێنمێ چی مشۆم نەلمێرە دلێ دۆڵەکێ.چاگەنە پەڕ بێ درەختێ بەرزێ و گیواویچ یاوێ لا زەنگۆلا ما.دلێ تریشکو تەوەنە کانە هەمیشە ولە کەشێ بێنێ.تا فەرڤەیچ نامەیارە وار،دوڵەکێ هەر چامنە بێ.کەوتێبێنە پەینوو دەرەکەی،بەینوو تەپە نزمانە بێ.ئەجێ پاییز پاگەنە مەویەرۆ.نەزانێنمێ چی خاس نیا بلمێرە ئا وارە. لوێنمێ و وەشیچما بێ.چا ساعاتانە کە بێکارێ بێنمێ دوڵەکێ پەناگاویاگو ئیسراحەتیما بێ.عادەتما نە کەردەبێ بلمێ قاوەخانە.جارێو لومیبێنمێ پەی حەفتا پەشتاما وەس بێ.پیا پیرەکێ دەور تا دەورِوو قاوەخانە کەینە نیشتێ بێنێرە. سوعالێ سەختە سەختێما کەرێنێ ونە،ئێمەیچ نەزانێنمێ جوابشا دەیمێوە.سەرەشا شوکنێ نێوە و بە مەسخەرەوە تەماشەما کەرێنێ. کەمێو دیێنێ هەنترینیەورە و

بە نوو کوو دەمەسگارە کاشا ریشوو زنجیشا پروونێنیێ. چن دانە مسیارێچ چا گە بێنیێ.پاڵوو سەماوەرە کەینە سەروو پەیاوە مدرەی بێنێرە.زەردە خەنێوی پیروزمەنانە نیشتەبێوە ئۆ لچاشا.ئێمە زانابێما خلوگاوژیوایما چوار دیواری وانگایا.شونوئا جاریەرەئێتر نەلەیمێ قاوەخانە، حەفتێو جارێو ڕاما گنیێ ئۆ دەگا. یەرەشەمە ئاوۆ خەزینەو حەمامە کەی فارێنیێ.ئێمەیچ ساعبێو زوو لوێنمێ حەمام کەرێنمێ. چا وەختەنە تەنیا چن دانە پیا گەورێ دلێ خەزینە کەینە بێنیێ. بەدەنێشا زلێ و پەڕە مویێ بێنیێ.وەختێو تەماشەو بەدەنە چەرمەڵەو باریکڵەکاو ئێمە کەرێنیێ خوێنێما پەنە.ئەجێشا ئێمە وەیوڵێ هەڕینێنمێ و ئەر گناما ونە مڕیەیمێ.ئێتر هیچ ڕوێوتەر ڕاما نەگنیێ ئۆ دەگەی مە گەر پەی زەماوەننیێ کە کارتما پەی کیانێنیێ یا کەسێو مریێ و یام مەولوودی کەرێنیێ.ئێمە هەمیشە چیروو دەعوەتە کانە بەرشێنمێ.ئادیێ پیچێنیێ پاماورەو ریش چەرمێو کیانێنیێ شونیما.بەرێنێما سەروو مەجلێسیەوە پاڵوو ماموسەی و کێخەینە نیشنیێ نێمارە. کزووڵە کەرێنمێ و سەرەوزێنمێرەو بێ دەنگێ گنێنمێ.دەسو پاما شارێنمێوەو ورتە نە کەرێنمێ. دلێ زەماوەننە کانە هیچ کامێما هورپڕەی نەزانێنمێ. گورانییێچ بەڵەدیێ نەبێنمێ.

نەزانێنمێ چی مشۆم نەلمێنە دلێ دوڵە کێ.سەی عۆدڵا واچێ مەلدێ ئاغەی راوەبەر خاس نیا.فەڕاشوو وانگای بێ.گرد ساعبێو کەلاسە کا گزی دێ.تووتە کەیچ هینوو ئادی بێ.ئەوەڵەوە کە وینێما مرخنێ و گە فێ.دماتەر کە نانەش دێنمێ نە گە فێ،تا خاس عادەتش کەرد پنەما ئێتر وەختێو وینێما قلیچکە لەقنێ پەیما.

سەی عۆدڵا ماچو مەلدێرە وار، ئێمەیچ واتما مەلەوە، وێرەگا لاماوە بنیشەرە چێگە نانە موەرینە.سەی عۆدڵا مەنەوە لاماوە.شەوێ چنیما وەرەق بازیش کەرد. پیر بێ دلێڕاسەو گەمەیەنە وەرمش گنێ پورەوەنەوزێوە کەرێ، نوبەش یاوەیا چەمێش وازێ کەرێ و وەرەقیوی بەرەندە وزێرە و خوێ.دزانە کرموڵە کێش گنێنێ سارا.حە فتا ساڵێ بە وەشی ژیوابێ.وەختێو داستانو وێش گێڵنێوە،چەمێما پڕ ەیبێنێ توقو سەرەیما و دەمما دڕیابێرە.

هورسەوە گەرە کش بێ بلۆوە.واتما مەلەوە ئێشەو لاماوە بووسە،ماچو خاسا.

وەختێو دەسما کەرد بە نانواردەی سەی عۆدڵا ماچو:«مـن فەقـەت مـاس موەروونە.»ئێتر دەمش نەدا ئۆ هیچ چیوی.ماچو:قسێ میاوۆوە بە وەختیش: «پاییز بێ،رێک ئەچی وەختانە،یەرێ کەسێ دوڵەنە سەرە بڕیەی».تیکە گلۆەزێمانە گیرش کەرد.سەی عۆدڵا ماچو وەش نشینێ ئی دەوروبەریە بێنێ. پەناشا ئاردێبێ پەی دوڵەکێ چاگەنە وێشا شارتەبێوە.پاییز بێ و ویروو ئانەیە نەکەرێنمێ پاو ئەمنیا بیاوۆ وێگە.نەزانا ما...

چی دەگانە دوێ کەسێ بێنێ.ئا بادیقوشێ چا روەوە لا دلێ وەزە کێنە لیانیشا وەشە کەردێنەوچی دوڵێ دوورێ مەگناوە.

سەی عۆدڵا تا نیمە شەو هەر پا جورە داستانێش گێڵنەیوە،ئێمەیچ پێسە جووجەڵا دەورشەنە گلێرێ بیێ بێنمێوە و گوش دێنمێ بەقسەکاش.ئننە تەرسای بێنمێ ئەجێما هەرنا ئیسە گۆشەو دیمە کەیوە میدەزمێو مەی بەرو... چا شەوە لا تووتە کە عادەتش کەرد بەی دەورو بەروو وانگای.ئێمە شونو کەسێیەرە گێڵێنمێ کە شەوێ بەی لاماو هاگادارما بو. سەی عۆدڵا ئەجوم ئینەشە زانابێ. ئیسە

چکوش زانان گەهاس دلێ چەمامانە وانا بوشەوە! ماچو: « دوێ یەرێ شەوێ نانەش دەیدێ، ئێتر بۆ بە قلیچکەتا، حەیوانیوی بەدبەختا.»

هاوار وەرپڕەی وەختێو مسیارەکێ وانگانە ئەیەنێ بەرو لوێنێوە پەی یانەی، نانە ئاخنێنە باخەلەش، لوێ ئەو پەڕوو قەبرستانەکەی، چاگە مدرێرە و فیقە کێشێ پەی تووتەکەی. وەختارێو لوێ وەرەوە دەس کەرێ باخەلە کێشەرە و ئننەو لەواسەو دەسیوی نانە بەر ئارێ و دێش پنە. تا ئانێ وەرێ کوچێو دور گنێوە، دیسان دەس کەرێ باخەلەشەرەو...

پەی ئەوەڵین جاری هاوار کەوتەنە سەرەش تووتەکەی بارونە دلێ ڕاڕەوەکەی. تووتەکە نانە ڕەقەکێ وەرێ و ئەی پەشتو دەلاقەو دیمەکەیما مدرێرەو دەورو دەمیش لێسێوە. ئێمەیچ بە خیاڵیوی رەحەت نانە وەرێنمێ.

ئا شەوە ئاوو گوشتما بێ. سفرەما پێتەبێوە. پێشەکێما دەی بە تووتەکەی. توفێق گەرەکش بێ هەوەرە کا شوروو. دەنگێو ئاما هاوار چراقوەکێش هور گێرتەو گەرەکش بێ تەقنوش، وەرما گێرت ئاسما. لوەیمێ گوشەو پەنجەرەکەینە مدرەیمێرە. دوێ پیەی کەراخوو دەرەکەینە پێوەرە قسێ کەرێنێ. ئێمە خەنجەرەو تەوەرو کوتەک دەسماوە بێ. هاگاما چنە بێ کە نەوینا ما. پەنجەرەکەما لاترەک کەرد. هوشما ڕنماوەبێ، گەرەکما بێ پاسە بزانا وانگا هاڵیاو کەسش نیا چەنە. دیما دوێ نیەنێ و یەرێنێ، ئەوشا پەشتیش کەردێبێوە ئۆ وای و رووەو دەرەکەی... کەرێ وا گنێ و دەنگشا ئارێ لا ئێمە. مەنێ بێنێرە کە ئایا متاوا چا دەگانە دا ئۆ گەلێوی، خەلێوی، کادانێوی و... یام نا. فرە بەرزو راحەت قسێ کەرێنێ. چیررو مانگە شەوەگێنە پیوێنێ. کلاوێ پەشمێ سەرەشاوە بێنێ. خەنجەرێ درێژێ و

زلێچشا کەردێبێنێ لاشارە.کوتە کە کێشا درێژێ و پسمارداری بێنێ.ئانەشا کە سەر کەردە بێ تەنا فێوە قەیمەو لوولە کریا دەوروو شانەیشەنە بێ.واچێ: دێهاتیێ ئێگەی زووردارێنێ ئەر بزاناما پەنە مەیا پەیما. ئانەشا کە... کەرێ واچێ: من ئاوراما با دەیمێ دلێ دەرەکەی گاهاس گاوێوە، گورە کلێو و... بیۆزمێوە.

شونیشەرە کەوتێ را.دلێ مانگە شەوێنە دیارێ بێنێ،رووەو دەرەکەی وەستێرەوار. سەبەی وێرەگا وەختێوەر پڕا و هەوا کەم کەم تاریکش کەرد،هاوار هەر جورێو بی توتە کەش کێشتەنە دلێ وانگای.بەرەو ڕاڕەوە کەیچش پەشتیەوە بینا.تووتە کە تا ساعبێو وت.ئا شەوێ وەرمیوی وەشما کەرد.ساعبێو یۆجە زارولەکا نانەو ماسش ئاوردە بێ و کوێ شیشە کێرە.تووتە کە وەرمەنە هورسەبێوە.گەفەش پیچیابێنە دلێ کەلاسەکا.دلْما کەوتەبێرە زاتما نەبێ بلمێ وەرەوە. پەشتو بەرەکەینە مدرابێرە،مرخنێ و گەفێ و شفرێماپەی بەر ئارێ.زانابێش گولْما دان.سەی عۆدلا پالْوو قەبرستانەکەینە ئاما.بۆش ئەژنیە بێ.گەرەکش بێ وێش بێ گونا نیشانە دو.نازێ نزیکێ بەرەکەی گنمێوە. سات بە سات هارتەر بێ.واچینی هاکا قەپەش گێرتە پامارە.هارەق تەوێلەماوە زیا بێوە.زانێنمێ هەر ئا ئیسە زارولەکێ مزیانەو ویناما.ماچا تەرسە زالێنێ تووتەکەشا بەردەن چوەرو ئیسەیچ نمازو بەیا بەر! وەختێو سەی عۆدلا یاوا وەرەوە برێو جە زارولەکاچ یاوەی وەرەوە.پەشتو دەلاقەکەینە گلێرێ بییوەو خوەیما پەنە.سەی عۆدلا بە ئانارە ماچو پەنجەرە- کەی کەردێوە.ئاما چوەر لوا نەمانە گوشو تووتەکەی پێچش دا.بەرەش کەردەوە دوێ لەقێش دا ونە. تووتە قوریێوەو قلیچکەش نیانە بەینوو پایاش.ئێمە چن روێ بەهانێما وەشێ کەردێو گەرەکما بێ پاسە نیشانە دەیمێ تووتە کە وێش وەروو

تەرسو وەرگا ئامانەنە دلێ وانگای. مسیارەکێ جورێو تەماشەما کەرێنێ.
ئەجێ گەرەکشانا واچا: «وەڵا دروی مدەیدێ.» تووتەکە شونو ئا شەوێرە ئێتر کەردش عادەت. شەوێ ئەینە دلێ وانگای و چاگە وسێ وەختێو گەفێ زانێنمێ ئێنسانێو،جانەوەرێو یا چێوێو ئینا پا دەرو بەرەنە.ئەر فرە گەفەیا هورزێنمێوە لوێنمێ پەشتو دەلاقەکەی چراقوەکێ تەقنێنمێ پەی بەری. ئەگەر سەیێوە پەشتو تەوەنێوێنە ژلێفیەیاوەتا ساعبێو هەیتا هەیتا تەماشەش کەرێنمێ.
بێ دەنگێویچ واچێنمێ بە هەنترینی داخۆم چێش بۆنە! زمسانێنە خاستەر بێ. لا سویەکەینە گنێنمێوە پاڵێو پەی وێما قسێ سەروو سێری کەرێنمێ.تەنیا پەی دەس بە ئاو کەردەی تەرسێنمێ.مستەراوەکە دوور بێ، رێک سەروو مایێوێوە بێ.دەورو بەرش تاشێ زلە زلێ بێنێ.ئێمە زاتما نەبێ نیمە شەوبلمێ دەس بە ئاو. ڤەرڤەو بوران و... پاییزیچ جە دزا تەرسێنمێ.

یەرە نە فەرچنی تووتەکەی چراوە فتێڵێوە گێرێنمێ دەسماوە لوێنمێ بە ئارەزوو وێما...شەوێوەشا تەم و بوران دنیاش گێرتەبێرە.هاوار هەرچیش کەرد تووتەکە ناما چوەرڕوی وەڵین تا دوەلا ڤەرڤە وارەی بێ.کەس نەتاوابێش بەی پەی وانگەی.

سەی عۆدڵا نانو ماسش ئارد پەیماو لواوە. تووتەکە سەروو پلێکانەکو وەروو بەرەو وانگەیەنە نیشتەبێرە.ڤەرڤە نیشتێ بێرە پەشتیش.قورسە بێ و لەقە گولالەکا مارێوە.نانەما واردە، گەفە گە فوو تووتەکەی نەبڕیێوە.نیمە شەو پەتوەکێما وسێ بێنێ سەروو شاناماو حوکم بازی کەرێنمێ. هەستما کەرد گەفەو تووتەکەی فرە بی.بڕێو جارێچ مرخنێ.دەنگش بڕێوەو دیسانەوە تن تەر گەفێوە. جەمیل فتێڵەو چراوەکێش دارە وار. سەیەکاما تەموۆ دیوارەکاوە وینێنمێ.لوورەو

تووتە کەی بەرز بیەوە.چنگێ ماڵێ بەرە کەیرە. کرژ هورسیمێوە چراوەقوە کێما هور گێرتێ. کوتە کێچما حازرێ کەردێ. لوەیمێ دلێ ڕارەوە کەی،پەشتو دەلاقە- کەینە مدرەیمێرە.یەرێ سەیێ سیاوێ زلێما دیێ.دلێ بورانیەنە عال نەپیوێنێ.جە تووتەی گەورەتەرێ بێنێ.ئننە بەچکە هەریوی بێنێ.یوشا مرخنەی مرخنێ، یوشا لەلە کەرێ،ئەوشا ئاما پەی تووتە کەی.ئەوەڵەوە ئەجیاما تووتێ گەلەیەنێ. واتما ڤەرڤوو بورانی مەسێ کەردێنێ. شونیشەرە گرەو چەماشا دیەما سسێ بیەیمێ،زەنگوڵێما لەرزێنێ.یەرە لاوە تووتەشا دەورە دابێ.بەسە زوان چنگێ ماڵێ بەرە کەیرە.دەلاقە کەنە چراقوە کێما گێرتێنە دلێ چەماشا. دەسما کەرد بە چخە چخ کەردەی. هارێ بێنێ نەتەرسێنێ جە ئێمە.تووتە کە قووریێوەو لوورەش ئەی، ئەجێ بەشەرا هاوارێ کەرو.هەر ئننەما زانا هورووەشا نیا.وێما تەپنابێنە دلێ کەلاسیوی تا تاواما مێزێ و سەننەڵێما نیەینە پەشتو بەرە کەی.دەنگوو تووتە کەی بیەبێ بە گرمەو قیژە بەردشا دوورێ کەوتێوە.مێزێو نەمەنەبێ... فتێڵەو چراوە کێما دارە وار ئننە دابێمارە وار کە هەنترینی نەوینێمێ.ڕوەما نەبێ پەرسمێ واچمێ:

چی ئاسما بەراش...

چی تەرسە زاڵێنمێ...

کۆن خیرەتما...

پەشتو پەڕچینوو راستیەنە

دلێ دەفتەروو وانگایەنە نیشتەبێنێرە.سەرەم ئێشێ،ماتڵوو ئانەیە بێنێ هەراو مەزادوو مسیارەکا تەمامیۆ، شونیشەرە بلوەنە کەلاس. ویر و هوشم لاو کناچە. کێمەوە بێ،ئەچی ڕوانە زەماوندە کەرێ.چنی وێم واچێنێ :ئاخ فەڵەک !ریشەت بەر بەی دەی با چوار قرانێ پاشە کەوتم وستەیاوە لا،هەڕۆ کۆگەی کەروو سەرەمەرە کیانەیش کیانوو یانەو مەخلوقی مەتاوو قاڵیە شڕێوەیچش پەی بسانوو.وێنەو ژەنە کێم ئاماوە وەروو چەمام واچێ: مەنسوور چێش بسانمێ پەی کناچە کێما؟هەناسێوی سەرد و درێژم هۆر کێشت،ژەنە کێم نامێش سارا بێ.هەر چی سەروو کەلاسیەوە نامو ساراو حەزرەتوو ئیبراهیمی بەرینێ،ویروو سارای ژەنیم گنێ نێوە.واچێنێ:«ئاخر کێ متاوۆ ۳۰ساڵێ! دەربەدەرئی دەگاوئۆ دەگا کەرو بە مانگێوە...تمەنێ حقوق! کێ متاوۆ پا حقوقە کەمەیە ٥ زارۆڵێ پاکو پۆختێ گەورێ کەرونە؟!چا گردە ساڵانە مەر خودا بزانۆ چە مسیبەتێوش کێشتەن؟ تا چەمێش بێنێ خەیاتیش کەرد،تا زەنگۆڵێش بێنێ ئاوۆ باخیش دارا،تا دەسێش بێنێ وەزیش مارەیرە تا...»

راستەکێش ئی جارە ئێتر خیرەتم ئیجازە نەدێ بە ژەنە کێم واچوو زەڕم نیا.مەگەر تەنها کوڕ هینوو ئەداو تاتەیا؟

چا ویرانە بێنێ کە واچوو...

کتووپڕ دەنگوو دەستیاروو راوەبەری زەنجیروو ویرامش پڕچنا.

- ئاغا کـا،زارولێ ماتلێتـانێ...بـێ زەحمــەت فـەرماودێ لـوودێ سـەروو کەلاسەکاتا.

هورسانێوە،هیچ هۆ مێدێوم نەمەنەبێ،دەفتەرەنە زیانێرە،دیسان لوانێنەوە ویروو کناچەکێم. واتم:قالێیوە(٤×٣) ە ٥٠٠ تمەنێنە،من هەناو ١٠٠ تمەنێ! دەی خودا ئەویش چکۆ باروو؟

لارەلار کەوتەبێنێ را،دلێ ڕاڕە وەکەینە سەرەم وستەبێرەو دلێ ویرانە نوقم بیەبێنێ.یاوانێ لا پلێکانەکا،دەستم گێرت ئۆ نەردەکا،مەزانوو چەنی هور وەستا. هێشتەی دەستم نەردەکاوە بێ کە دەنگیوی چلە کنانێرە...

- ئاغای حەمیدی...ئاغەی حەمیدی سلام...

سەرەم هور بڕنا جوابوو سلامە کەیم داوە.واتم خەیرا؟ ماچو ملووتا دەفتەر گەچی سوور ماروونـە...خـودای رەحمـش کـەرد کەلاسـەکەم گـم نەکـەرد! هـەر دووڕۆ ئەرمانیاروو[1] کەلاسی ماچو:

- بێ دەنگ... بێ دەنگ... هورزدێوە!

بێ ئانەیە سلام کەرووییام واچوو مانیێ نەبیدێ،هەر پاجورە کە سەرەم وستەبێرە لوانێنە کەلاس.زارولەکێ چوار نەفەر و پەنج نەفەر چیلاو چولاوە کومالێشا بەستێبێ. تا چەمشا کەوت بە من،یوەیوەی سەروو نیمکەتەکاشاوە نیشتێرەوە.نە

١.نماینده

دیانێ پەیشا نە چێوڕێوم وات.نەها گاویروبێ حەوسەڵە دەستم بەرد پەی کتێبە کەی، دلێڕاسەش‌وازم کەرد، گەرە کم بێ دەست کەروو بە تەدریس کەردەی. کتووپڕ دەنگێو بەرز بیەوە:

- ئاغە...ئارو مشیوم شکڵە کا تەدریس کەردێ،ئاخر ئەو جار وێتا ...

چا گردە ساڵانە ئندە ئا کتێبەمە تەدریس کەردە بیەبێ،ئێتر خەت بە خەتیش پسنەو رازە کونە کا، کە هەزار بار واچیەینێوە،بێ ویرەوە کەردەی زانێنێ.

هەرئادنە وەس‌بێ کە یوشا پسنەوئا زوان‌درێژەیە واتەیاش«شکڵ»ئا وەختە من بێ هیچ زەحمەتێو زانێنێ کە مشیۆم وارشە هێندێسیە کاو لاپەڕەو ٣٨ی تەمۆ تەختە سیاوە کەیوە کێشوونە.چەولاچش خۆدا زانێ چەنی ئەندازە گێرتەی لوێنە دلێ مەژگیشا!!ئاپا حاڵەوە،سیسیاو پەنگیا لوانێ پاڵوو تەختە سیاوە کەینە مدرانێرە. تیکلێو گەچم هور گێرت دەستم کەرد بە کێشتەی وارشە کا. راستەوە خەتێوە،چەپەوە خەتێوە،سەرەوە... گەرە کم بێ دلە کێش بە گەچی سوور رەنگ کەروونە.هەلای گەچە کەم‌بەرز نە کەردەبێوە کەمسیارێوبەدەنگیوی گڕ کونجوو کەلاسیەوە ماچۆ: «ئاغەی حەمیدی شیرینی موەردێ؟!»

کرژ هور گێلانێوە تا بژناسووش،ئی کەڕەتە زانام کێ بی.رەشیدی،سەر دەستەو شوخی بازە کا ئەحمەدیش هورچنیەبێ پەی لاقرتیا!!چنی وێم‌واتم ئەگەر نەویەتیچ بیەبو،ئی جارە نەویەو ئادیا.بەڵام چی ئە پی بەهانێوە؟! ... داخۆم واچی ئادێ بوەشا هور کەردێبو؟

بە لا چەم و تووڕەییوە تێڕێوم پەی کەرد. هیچم نەوات هور گێلانێوە روو بە

تەختە کەی. بێ مەیلتەر جە وەڵێ دەستم کەردەوە بە رەنگ کەردەی: «خاسا نینەیچە رەنگی سوور با ئەو شکڵە کەیچ کێشوونە.»

- ئاغەی حەمیدی شیرینی موەرینە؟!

پەڕ پیویا زانێنێ ئی کەرەتیچە ئەحمەدی وڕش بێ.پا گوشەزلاشەوە قیا فێوی حەق بە دەست ئەرمانێ. هەمیشەو خودای لچێش زەردە خەندەشا پوەوە بێ.سەرەم سڕ مەنەبێرە! ئی جارە مسیارە کێم نەقلیەیوەو دەنگشا پسنە ناڵەوتوپێ گوشمەنە نەزرینگیاوە.هەر جورێو بی تند سەروو پاشنو پایمەوە هور چەرخیانێ.تێرێوی گرژو پیسم پەی کەرد.

ئاماوە هوشم ئا ڕوە سەر ساعبەوە وەختێو گەرەکم بێ یانەنە بزیەورە بێ هیچ دیار کێوی تایبەش،عەینوو ئی جارەیە دیابێنێ پەی ژەنە کێم؟!

لوانێ وەرەوە،نەختێوتەر لوانێ،ڕێک سەروو سەرەیشەوە مدرانێرە،سەرەش هورپڕنا پسنەو وەر گێوی زەخمی واق بیانێنە دلێ چەماش.بە چەمێم خرابتەر جە زوانیم هەرەشێم کەرد وەنە... نا!! هەرەشێ بێ هەرەشێ! حەتا دوە لەپەو لچاچش کە هەمیشەو خودای زەردە خەندەشا پوەوە بێ نەژلێویەیوە!... مەزانوو چەنی بێ؟ ئەجوم وەرووئی بێ ئەدەبیشە بێ کە خەرەزم جما،ئاما هور سەر،پسنە سر کەو دلێ ترشی جوشیا.هەر چا یا گێنە کە مدرابێنێرە بەستم بە نەعرەتاو هەرەشاو تەشەراوە: «هەتیمە قیزەونە ون تاڵەی ناشیرین،بێ مەک، عەنتەر خودا نازوت،خەجاڵەت کێشە،برێزەرە... ئەر جارێوتەر...»

دیسانەوەبە ناچار پەی یەروم جاری گێڵانێوە پەی لاو تەختە سیاوە کەی... چێش

واچێنـێ... ئاها... ئینەیچە زاویە کێش.ئیستە نەویەتوو ڕەنگیشا.پا حاڵیچەوە هەڵای یانەنە بێنـێ! واچێنـێ: «ئەر ئا قاڵیە شیرازە چەرمێ کە ئینا دلـێ هەیوانە کێنە ورەشوو گاهاس بتاوو... بسانوو پەی...»

- ئاغەی حەمیدی شیرینی موەردێ؟!

پاسنە پڕانێ هەواورە ئەجێ ماری دانا پوە! هارەقیوی سەرد نیشتەوە ئەوە تەوڕێڵەم.پەریشان وحەیران عەینوو پاڵنگیوی زەخمی هەڵمەتەم دا پەی ئەحمەدی. کەس ورتە نەکەرێ گردێ دەمشا دڕیابێرەو چەمێشا پڕەی بێنێ توقو سەرەیشا، ماتڵێ بێنێ بزانا چێش کەروو! ڕەگێ ملیم ماسەی بێنێ،چەمێم ئایێرشا چەنە وارێ.هەکە یاوانێ لاش،مشتێوەم مالا بەرەو دەمیشەرە.یەخێم گێرت،بەرزم کەردەوە گەرەکم بێ شەپلا خێوەیچش دۆ وەنە.ئێدنە هور ئامابێنێ ئەیم بە مێزەکەیچشەوە پەنجەرەنە فڕەشا دۆ بەر! کتووپڕ چەمم کەوت بەونو گوشەودەمیش،مجیارە سەروو گجیە چەرمەکەیش.وشک بیانێ یەخێم وەر دا.نەڕانێ ملشەرە واتم:«گم بە لوە بەر دەمت بشورە.»

هەراسان و پەشیمان گێلانێوە لا تەختە سیاوەکەی.ڕەنگەم پڕەی بێ حەپەسیا بێنێ،بەدەنم لەرزێ،وەروو چەمام سیاو بیەبێ.کەس نووزەنەکەرێ بە زەحمەت هەناسەشا بەرئەی. لوانێ سەروو سەندەڵیە کەیمەوەنیشتانێرە.سەرەم نیارە سەروو مێزەکەی،نەختێو ئارام بیاوە.کەلاس بیەبێ عەینوو قەبرستانی،دڵم مدرابێ گیر. ئادنەشە پەنەنەشی بەرەو کەلاسی کریاوە،ئەحمەدی دەمش شتەبێ،بەلام ونو سەروو گجیە چەرمەکەیش دوورەوە سوور کەرێوە. ئاما چوەر وەرمەنە ویەرد لوا

سەروو نیمکەتە کەیشەوە نیشتەرەوە.هەر دوێ لچێش ماسەی بێنێ.چەمێش تەڕێ بیێبێنێ،پسنە وارانی هەرسی مجێرە.دەروونم شیویابێ، ویژدانم زیندە بیەبێوە و ئازارم دێ.چنی وێم قسێ کەرێنێ:«... چەنی ئا کارەمە کەرد؟!... چی هور ئامانی؟ چی وەرووو وێم نەمدرانێرە؟...»

ئەچی ویرانە بێنێ کتووپڕ تەقەشا دا ئۆ بەرەو کەلاسی،بێ مەیلانە واتم: «فەرماوە» کە لام کەردەوە جارێوەنە ڕاوەبەرووانگای چنی سەرکێشیاری[1] ئامەی چوەر! من کە هەر جە وەڵێوە چەمی ڕاستم کەوتە بێ پلتەپلت بە شەرم و خەجاڵەتەوە لوانێ پێوەیشاوە.سڵاموو سەرکێشیاریم کەرد و دەستم داو چنی ڕاوەبەری.هەستم پانەیە کەرد کە ئادێ وەڵتەر زانانشا! هەناسەم دڵێ سینەیمەنە مەنەبێوە زاتم نەبێ دۆش بەر.سەرەنجام سەرکێشیار عەینە کە کێش لابەردێ.بە چەمێش گێڵا دڵێ مسیارەکانە.ئیلا...ئەولا ئی سەرنەو سەر... ئی گوشە ئەو گوشە... خودا خودا کەرێنێ نەداریۆوە.ئەجێم گردوو عالەمی بەخێم کەرونە. ویژدانم عەزابەنە بێ.نەتاوێنێ بدیۆ پەی گردووئا چەما کە واچێنێم پەنە:«چی پاسەتە کەرد.»وێچم سەری ویژدانیم کەرێنێوە.واتم: «جە ماسی خرابتەر سەروو لچاشەوە دیارا.»ئەحمەدی واق و وڕ مەنەبێرە. نەزانێ کامیما تەماشە کەرو؟ من یا سەرکێشیاری؟ دەنگوو سەرکێشیاری چێوێوش دەروونمەنە ماڕا.پسنە واچی شەپڵاخێوەش ماڵەی بو دڵێ دیدەیمەرە گوشێم زرینگیەیوە.سەرکێشیار بە ئەنگوستەش ئانارەش کەرد پەی ئەحمەدی. ئەوەڵەوە شێنەی،دماتەر کرژ و تند بە دوێ هەنگامێ یاوا لاش. وەختێو سەروو سەرەیشەوە مدرارە بە دەنگیوی نەرم و

١.بازرس

تاتەیانە ماچو:«کوڕەکەم چێشتا؟... چی پاسەتە سەر ئامان؟! ئا گردە ونێ چێشەنە ئینا گجیە کەتەوە؟ واچەم پەنە چەمە کەم...»

وەختێو ئا قسا ئەژنەوێنێ،وێم نیێنێرە یاگو ئادی حەز کەرێنێ جیاتی ئادی گرەوونە.مەزانوو چەنی تاوام سەروو پایامەوە مدروەرە،هیچم پەی نەکریا تەنها روەمهور گێڵناوە روەوە دیوارەکەی.

کتووپڕ دەنگە گڕەکەو ئەحمەدی چڵەکنانێرە.دڵم پسنە مشتەکوڵێ ماڵێ سینەمەرە،واچینی هاکا پڕا بەر!

- ئاغە...ئاغە ئیجازەهەن...ئیجازە دلێ هەوشەکێنە ڕەمەی رەمێنێ گلێرانێ... دەمم کەتەوە... تا یاوانێ بە ئاوی ونەکێش مجیارە ملوو گجیەکەیم... ئاغە بە خودا فرەم ئێشا... ئاغە بە خودا خەتاو وێم بیە... ئیجازە کەتانیەکێ کەریمیم کەردێنە پام گوشم نەدەی پنە وەختێو ڕەمانێ، لەقەی لەقێنێ... ئاغە ئیجازە بە خودا ئێتر چا کارا مەکەروو...بە خۆدا قەوڵ مدۆنە.

دنیا وەروو چەمامەوە تەنگ و تاریک بی.هەستم کەرد گردوو پێشەکام مرپەی: «ئاخ وەشڵەی راسەش واتەیا،ئاخر چی پاسشە وات؟»

- ئاغەی حەمیدی ئەجومنەوەشەنی؟!...

دەنگوو ڕاوەبەری بێ.چەنیم زانا؟! لام کەردەوە دیم سەرکێشیار دەستش گێرتەنبەرە کەیوەو مزیای مزیۆرە.

- نا...چێوێونیا...نا... کەمێو مانیانا...

نەختێو دماتەر،وەختێو ئا دوە زیەیرە من بێ ئانەیە کە ڕوەم بۆ تەماشەو دلێ

چەماو زاروڵە کا کەروونە،ڕاستەش مەزانوو پەی چندەمین جاری بیۆ، گێڵانێوە رومەوە تەختە سیاوە کەی !! گەچم گێرت دەستمەوە،هەم دیسان بیۆ هیچ دیار کێوە درێژەم دا بە شکڵ کێشتەی! بەڵام خەتە کیۆ زاویە وەش نە کەرێنیۆ... وارشە کیۆ ئانیۆ نەبێنیۆ کە من گەرەکێم بێنیۆ!... خەتیۆ یەرە گوشە کەی نەیاوڕێنێوە ئۆ هەنترینی... گەچە سوورە کە رەنگ نەدێوە بەر!... نەزانێنیۆ چێش کەروو؟ گەرەکم بیۆ...

- ئاغە شیرینی موەردیۆ...

کە ئینەمە ئەژنەوی،ئا ونیۆ کە کاسەو سەرەیمەنە قوڵیۆ دیۆ،سەردە بیەوە. هەستیوی وەش ئامانە دلیۆ گیانیم.نەختێو ئازا بیا. کەمێو هازی وەستەنە دلیۆ پایام. ناشیانە رومم کەردەنە ئۆ زاروڵە کا.شێنەی شێنەی پسنەو ئانیشا کە وەرمەنە ملا ڕانە،لوانیۆ پەی لاو ئەحمەدی.

وەروو وڕێمەوە واتم:«ئیسە ئێتر بەهانێوەم هەنە پەی ئانەیە کە چنەش ویەروونە...» گەرەکم بیۆ پەی جبرانوو ئا «جەویۆ ویەردەیە »[1] بلوونەو دەست باروونە سەرەشەرە.حەز کەرێنیۆ واچوو تو ئازادەنی هەر چی دڵت پوەن واچینە! نەزانێنیۆ چەنی پاداشوو ئا دەروونە پاکەیشە دۆوە.

- چێشا کورە کەم ئەحمەدی... چێش بیۆ

وردە وردە دەمش کریاوە.خەندە لواوە سەروو لچاش. پەشوکیا،دەستش کەردەنە دلیۆ خوانو مێزەکەیش، بە پەلە بەستێوە شیرینەش بەر ئاردە؟! مات و مەنگ و

١.از خود گذشتگی

حەیران مەنەبێنێرە.تەماشەو ئا چەمە روشن و بێ لە کاشە کەرێنێ، وێنەو وێم وینێ‌نێوە.ئندە وێنە کەم گولالە بێ ئەجێ هەر نەبیەناو تازە گەرەکما دلێ چەمە پاکە کاشەنە بەربەونە.

- ئاغە فەرماوە شیرینی... ئەدایم کیاستەن! ئەدام واتش بەرەش پەی وانگای با فێرکارەکەتا دەمش شیرین کەرو... زارۆڵە کێچش واتێ... ئاغە ئیجازە... ئەوەڵ شمە فەرماودێ...

بە دەستیوی لەرزان،حاڵیوی شیویاتەر جە وەڵێ،شیرینییێوم بەر ئاورد. گەرەکم بێ‌بنیۆ ش دلێ دەمیم،دەستم سست بی،دڵم کۆت تەپە تەپ،ئێتر نەتاوام چا گەنە مدروەرە... هەرسی پڕەینە دلێ چەمام... کەلاسەنە زیانێرە... گردوو بەدەنیم بی بە هارەق. فیسیانێ...
حەز کەرێنێ زەمین دەمش کەردەیاوەو...

شێنەی پسنە ئەرنیشتەو کاوەترێویٚ

نیشتەبێرە چنی وڕێش قسیٚ کەریٚ،واچیٚ:«چا ڕوەوە لا کە وەرموو قەبرە کێم دیەن عەلعانەتی ویس(٢٠)ساڵیٚ ویەردەن.»ڕوەش نەبیٚ بە کەسی واچۆ:«دماو ئا وەرمیە ئێتر وەرمم نەدیەن.» یانێو کەسێوش نەبیٚ کە چنیش قسیٚ کەرونە.

ئەوەڵەوە کە ئینەشە زانا، فرە سەرشەوە نەمدرارەو گوشش پەنە نەدا.بەڵام دماتەر هەر چی وەخت ویەریٚ،جە ئانەیە کە نەتاویٚ پسنەو گردوو ئینسانا«وەرم» وینۆ،تەرسا بیٚ.کەم کەم باورش کەرد کە فرە مەشۆوە ئۆ ئێنسانا.ئەجێش پەی ئێنسان بیەی چێوڕێوش کەما!

وڕێرە گانێو،وەروو بەرەو دوو کانوو ئەنتیکە ورەشیە کەیشەنە چو کێش دەی بێنێرە. لوابێنە دلیٚ وڕێش کتووپڕ،ویرێوش پەی ئاما:«ئە گەر ژەنی باروو! داخۆم جە وڕێم سەرە بەر باروونە؟ گاهاس من ئیسە مەردە بوو! ئە گەر مەردەنا گوا چی زیننەنا؟ ئە گەریچ زیننەنا چی پێسەو زیننە کا مەژیوونە؟! ئە چی ویس ساڵەنە حەتا یەک جاریچ وەرمم نەدیەن! ئە گەر ژەنی باروو یانێو حەتمەن زیننەنا!»قینیش کەوتێبیٚ ئۆ وڕێش:«ئاخر چی شارەنە کیٚ حازرا بە ئەنتیکەی ژەنی بدۆ!»

گرد کەس ئەنتیکەش چڕیٚ،بڕێو جاریٚ، حەتا وڕێچش باوەرش کەردە بیٚ کە ئەنتیکەن. قینیچش نەی ئۆ کەسیوی کە پسنەو ئەنتیکا چنیش رەفتار کەرۆنە.

حەز کەرێ کەسێو بەی توزو خاکوو ئا ویست ساڵەیە تەکنورەو کەمێو ژووژش کەرۆوە.

هەر چەند کە ئاد گیانش بینیابێ پا ئەنتیکاشەوەو پا کسمیە نانە بەر ئارێ بەڵام وەروو ئانەیە چرێنێش ئەنتیکە کە ئەجێ «ئەنتیکەن».یانێو ویر و خەیاڵش نەشێوەئۆ ویر و خیاڵوو کەسێوتەری،بە ڕاستی کە پەی وێش تاک و بی وێنە بێ!!

عەینوو ئەنتیکێوو چیروو خاکی،دەردۆ ئانەیە وەرێ کە بەریش وزیشەنە دلێ موزەخانەی!!پا موا چەرماشەوە واچینی نمەدەنێ چەسپیاینێ هەنترینیەوە!

بە زەحمەت تەمەنش یاوێ پەنجا(٥٠)ساڵێ،وەلێم ئندەو چێوە ئەنتیکە کونەکاش پیر ئەی وەروو چەما! هیچ کەس نەتاوێ ئا پا ئەندازە وێش جە خولکی دوور وزۆوە!

چا ڕوانە کەوت دلێ دەموو مەردمی کە:«ئەنتیکە گەرەکشا ژەنی بارونە؟!» دلێ ئا شارە گولالەیەنە ئا هەواڵە تاوێ خوراکوو قسە کەردەی ئێدو ئەوی تا ساڵێوە بنیۆ ورێو.قسەو باس چی بارەوە فرە بێ.هەر کەسێوی ئەژنەویەیا، چەمێش پرێنێ توقو سەرەیش؟!:«داخوم کەسێو بوبتاوۆنە چنی ئەنتیکەی دلێ یانێویەنە بژیوۆ؟!»

سەروو ئانەیەرە کە هیچ کەس ویەردەو ئەنتیکەی عال نەزانێ،بەڵام گرد کەس حەز کەرێ بە جورێوی جیاگانە باسش کەرونە! هەر چەند نەژنەویا گرد یەک چێوواچێنێ.

بە چەمەوین گردوو شاری قسێوە کەرێنێ:«ئاد ژەنیش پەی چیشی؟ کەسێو پێسەو ئەنتیکەی خاستەرا چنی چێوە ئەنتیکەکاش ڕاز و نیاز کەروژن ئاردەی

وزارولّە وەی کەردەی کاروو ئادی نیا.ئی کاریٚ خەرجشا هەن.ئاد کە مەتاوۆ جە ئەنتیکەکاش کەم گێڕۆوە تا مجوونە دلیٚ لەمو ژەنوو زارولّەیش؟!» بەڵام مەخلوق چ باورشا کەردەیا چ نەکەردەیاشا بە راستی تاوابێش ژەنی بارۆ.بە هەر حاڵ دلیٚ هەرشارێویەنە ژەنی هەنیٚ کە حەز کەرا چنی ئا جورە کەسا بژیوا.

شەوێوەشا ژەنەکێش،وێش ئامادە کەریٚ پەی وتەی،قژێش وەرێش دەی بێنیٚ، شانەشا کەریٚ گەرەکش بیٚ گێروشاوە.چنی وێش قسیٚ کەریٚ،دیانە دلیٚ جامەکەی کتووپڕ ماچو:«مزانینە چێشا تو ئادنەیچە کە مەخلوق ماچو، خراب و تەرسناک نیەنی،من ئینەیە هەر ئەوەڵەوە زانێنیٚ.تەنیا...» ئێتر بیٚ دەنگە کەوتە. ئەنتیکە تەمەداروو قسا بیٚ،پەرساش:«تەنیا چێش؟واچە...» ژەنەکیش کەمێو سەرەش بەرز کەردەوە،ئەندە کە بزانو وارەموو شوەکەیش چێشا؟دوە دلّە بیٚ کە: «ئایا واچووش یا نەواچووش؟!»

«تەنیا عەیبێوت هەن ئانەنە کە فرە کەوتەنی شونو ئی ئەنتیکە قەدیمەو مرپالاتە!ئاخر ئێنسان مشیۆم چنی خەڵکی تەری پێسەو وێش هورزو نیشت کەرو. مەر ئەنتیکیٚ متاوا بانە بە شەریکوو بنیادمی؟»ئەنتیکە چانەیە کە ئێنسانێو پەیدا بیەبیٚ بە مێهر و دڵسۆزیەوە ئا پا جورە دەربارەو ئادیەرە قسیٚ کەریٚ،وەشێینە گرەوەش ئەی و هەناسە سینەشەنە مەنەبێوە.چانەیچە کە هەست کەریٚ کەسێو تا ئی ئەندازە بیەن بە هینوو ئادیی، گێج بیەبیٚ!دڵشەنە فرە حەز کەریٚ کە دیسان ژەنەکێش چا بارەوە قسیٚ کەرونە.وەروو ئانەیە ئێتر تاویٚ پەرمو وێشەرە تا ئا ڕازیٚ کە ویست ساڵیٚ وەڵتەر دڵشەنە مەنێبێوە دو بەر.رازێوە کە تا ئا ڕوجە بە کەسێو تەریش نەواتێبیٚ.گێلاوە پەی ویەردەی چنی وێش ماچو:«گرد چێو ویس ساڵیٚ

چیەو وەڵی دەسش پەنە کەرد. ئا وەختە کە قەبرەکێنە سەرەم بەر ئاردۆژەنوو زارولّەم،قەومموو کەسوو کارم ئەجێشا مەن مەردەنا.مەراسمیوی عالشا پەی گێرتاو، روانەو قەبرستانیشا کەردا و کەردانێشا چیرو خاکیەوە.»

بە راستی کە سەمسام زەڕ گەر نەمەردەبیٚ! گاهاس سەکتەش کەردەبیەبو. سەکتیوی سەرەسڕ مەن! یان گاهاس دلیٚ وەرمیوی قورسیەنە مەنەبیەبۆوە؟!

هەرچەند چا وەختەوە لا،ساڵها ویەردە بیٚ بەڵام ئەنتیکە هەرگیز نەتاویٚ ئا ڕویە فەرامووش کەرونە.چەنی تاویٚ روەدریایوی چامنەیە بە گردوو خۆف و سامیشەوە پسنەو ڕوجوو ئەوەڵی بە گولالەتەرین(پەلەپتکێوە)[1] نارۆوەوەروو چەماش‌وەختێو نامو قەبریٚ بەرێنیٚ هەزار جاریٚ دیسان مرێوەو زیندە بێوە، ئەینە لەرزەو دەردە ئەمانش بڕیٚ.

وەختێو ئاماوە هوش،نەزانیٚ ئینا چکۆ؟ چێش ئامان ملشەرە؟! دەورو بەریە کێش کونیٚ؟! دمایین وێنێو کە چا روەدریایە ئاماوەویرش ئانە بیٚ کە ئادیٚ دەورشەنە مدرای بێنێرە.عەینوو ئانیشا کەشتیەشا نوقمە بییٚ بو،بە ماتەمەوە تەماشەش کەرێنیٚ.ئا دەستە کە جامە گولانجلەکەش گێرتەبیٚ بەرەو دەم و لووتیش هەیتا هەیتا فاڕییٚ.هارەق پسنە هەڵمو تەموۆ شیشیٚ تاوییێوەو گرد یاگێوەشەرە چرێرە واری.ئێد لویٚ ئەوئەی،ئەولویٚ یوتەرئەی. هەرچی کەریٚ نەتاویٚ لچێش ژڵێونۆوەو چێوێو واچۆنە.ئەچی ئاماو لوایەنە بیٚ کە ...

لارە ئیژنابێشارە ڕوەش سەروو خاکیەوە بیٚ، کە سەرەش هور بڕنا مالاّش تەونێرە. وێش تەڕ کەرد! سەرەنجام زانابێش ئینا چکو.ئا چێوە کە پیچپیا بیٚ دەورشەورە تانو

١.تلنگر

پو کە فەنیوی بێ کە سەمسام‌زەڕ گەر چند ساڵێ وەڵتەر بە قیمەتیوی گران ئەسایێش! پەس بێ گومان ئاد مەردەبێ.

جە تەرسی پسنە مار گەستا،سیاو بیەوە.لوانە دلێ تاریکایی، کتووپڕ موێ سەرەیش باقە باقە چەرمێ بیێ،دیسان وێش تەڕ کەردەوە.داخوم هەر ئا ئیستە دەستە دەستە کرمی چیروو خاکیەنە وڵە کەرێنێنە دلێ قەبرە کێش و ئەینێ پەی لاشە کەیش؟

هەرامەندەی هەرەقەتین؛عەینوو بەچکە مەیێوێ کە دلێ وەرگانە مەنێبۆوە. حەتا ئەگەر تاوەیاش بە دەمی پەڕ بە(وڕێ)لوکە هاوارش کەردەیا؛حەتا ئەگەر تاوەیاش دەست و پاش دلێ کە فەنە کەینە واز کەردەیا دیسان چێوێو نە فارییێ. قەبرە بێ و قەبرە.

ئەگەر چیروو گەلایەنە چاڵیشا پەی کەنتەیا،ئادنە نەتەرسێ کە وستەبێشانە دلێ قەبرێ.جە بوەتندە کۆ کا فوورە کەی و بوۆ نموو قەبرە کێ ئانەشە دەستگیر بی کە ماوێوی فرە نیا کەردەنشا چیروو خاکیەوە،شایەد تەنها چەند ساعەت یا حەتا کەمتەر.باڵی راستش کتووپڕ ئاما ئێش.دەردێوە سەختە پسنەو هورە ترێشقەی مالاش باڵشەرە.هەناسەش بیە بێ بە...

تواناو ویرەوە کەردیش نەمەندە بێ.چینەیە فرەتەر نەتاوێ ئا تەرسێ هور گێرو. پەی دمایین جاری ماچو:«ئەی ساحیبوو ژیوای ئەی ساحیبوو مەرگی وەسما.»شونیشرەرە گرەوا:«مەردەی من ئەوە ژیوای من هەر سات ئینا دلێ قورەتوو دەساو تونە.ساتێوە چی دەس ساتێوە چەو دەس،یا ئینە یا ئانە،واچەم پەنە کامیشا هور چنی؟ئایا بە راسی من لایێقوو ئەوە گێلای پەی یانەی نیەنا؟»

ئی قسێ هێنێ دەمیش نەبێنی بە چەمێش واچێشا.بڕێو جارێ خودا دوعاو چەما عالتەر مژنەوۆ.چەمێ بەڵەدێنێ کە چەنی راست واچێو لار نەدیە بانێ. هەر وەروو ئانەینە کە خودای وەشێ مسیانە.ئەگەر ئی وەشەسیاویە نەبیەیایا شایەد هەرگیز تەوەنی سەروو قەبرو سەمسام زەڕ گەری جمەشا نەکەردمیا... چێوێو نەویەردە بێ چی ویرا کە سەمسام زەڕ گەر دەنگوو ئەرەکوای زەنگەنیش ژنۆت. ڕێک سەروو سەرەیشەوە بێ.باوەر نەکەرێ کە ئامەیبا سەردەمشەوە.گاهاس پاڵشەنە قەبرو یوتەری کەنێنێ! بە زەحمەت وڕەکو دەمیش تفاوە،دەستش کەرد بە هاوار کەردەی.وەختێو دەنگوو زەنگەنە کەی تیژتەر و تندتەر بی،سەمسام زەڕ گەر ئەجیاش دەنگوو هاوارەکەیشا ئەژنیەن.بەڵام ئاد تەنها خەیاڵ کەرێ کە هاوارش کەردەن!

هیچ دەنگێو جگەم دەنگوو حس حسوو هەناسەو ئادی بەرنەی.چ حاڵیوی سەخت و غەریبانەش هەن کەسێو گیان زیندە نیابوشانە دلێ قەبرێ!!وەختێو کە بێڵەکێ خاکەکەی دێنێوە لا سەمسام زەڕ گەر پلیزگێ نووری وینێ کەپژ گییێ نێنە دلێ قەبرەکێش،نەزانێ چەنی هورشا لووشوکە نەگێڵاوە دما.دیار بێ کە بەرەوە هەڵای ڕون.قەبر کەنەکە کەم کەم یاوارە سەروو تەوەنەکێ.ژەنو سەمسام زەڕ گەری بە هومێدو ئەوە یوستەی ملەوانە گران قیمەتەکێش کە ئەجێش وەختوو ڕوەڕنی و سینە ڕنیەیەنە پڕ چیەینەو کەوتێنەنە دلێ قەبرەکێ،لاڵیێوەئۆ قەبر کەنەکەی: «وینی نیەنە چێگەیچەنە؟ زوو کەرە تەوەنێ قەبرەکێچ لا بەرە حەتمەن کەوتێنەنە ئاوارە پاڵوو جەنازەکەی.مشیۆم هەر جورێو بیەبو بیۆ زووشەوە.چانەیە کە ویر کەریەوە قیمەتش فرەتەرا!»

قەبر کەنەکە ئەوەڵین تەوەنەش هور برنا،دەنگوو ناڵێوی بیٚ گیانی یاوا گوشش،دەستێش شلیٚ بیێرەو پایێش ئامەینە لەرزە،تەوەنە کیٚ دەستشەوە کەوتەرە سەروو خاکەکەی.قەبرکەن حەیران و هەراسان بەرشی.ژەنەکو سەمسام زەڕ-گەری سەرگەردان ڕەمیٚ پیلاو پولارە،نەزانیٚ چەنی چا قەبرستانەنە بەریشو!

شەماڵیوی فێنێک شێنەی ئامارە وار،نیشتەرە سەروو روۆ سەمسام زەڕ گەری.گیانش تازە بیەوە.ماوێوی فرەش بەرد تا قەبرەکێنە ئاما بەرەوەختێو وەست هور سەر،هەناسیوی راحەتش کێشت.کەفەنەکەش کە شوڕ بیەبێوە پەشتیشەرە ئاست جگا.سەروەنە شیویا و حەیران کەوت را پەی یانەی.دلیٚ ڕاو یانەیەنە هەزار جاریٚ گلێراو داریاوەو هور ئێستەوە.سەرەنجام یاواوە یانە. تەقەش دا ئۆ بەرەکەی.بەڵام کیٚ حازر بیٚ بەرە کەرۆوە پەی مەردێوی؟! ئاد جارێو مەردەبیٚ و سراونابێشا.حەتا وەشەسیاوتەرین کەسێچش نەتاوێنیٚ ویروو زیندەوە بیەی مەردێوی کەرا!

دیسانەوە تەقەش داوە بەرەکەی.جە هەر سەوەرێوەنە دەنگوو پچە پچی ئەی. بەڵام کەس دیار نەبیٚ.هەڵبەت ئاد پچەپچ کەرەکا ئەژناسیٚ،بیٚ گومان هامسایی و کەسوکارش بێنیٚ.دەنگەکیٚ هەر سات فرەتەریٚ بێنیٚ،روونەپیویا واچێنیٚ: «مەمدرەرەلوە بازە جگا.» کتووپر دەنگو کوڕە گولالە کەیش ئەژنی. پرمینیش داچنە،دەستش کەرد بە گرەوای: «تاتە سەمسام تو مەردەنی گێڵەوە پەی قەبرستانی!»

سەمسام زەڕ گەر ئێتر نەزانیٚ کێن؟ شیویا،دژیا سیاو بیەوە هەناسەش گیریا، خرابتەر چا وەختیە کە دلیٚ قەبرەکێنە بیٚ هەراسان بی. واچینی کتووپڕ جە

بەرزتەرین مایەوەوستشانە دلێ دوزەخی،سەرتا پاش بی بە ئایێر،هەڵەویارە.بە پەلەپیتکو دەنگوو کوڕە کەیش یە کجاری ڕیزارەوبی بە خاک.

ناهومێدو بێ یاو گە سەرەش هور گێڵناوەو راو پەشتیش گێرتەنە وەر.مەبو چا شارەنە،چا گەڕە کەنە و چا یانەنە مەنۆوە.چا گە ڕاش نیەنە و مشیۆم تا متاوۆ دوور گنۆوە.ئیستە دروست ویست ساڵێ چا وەختیە کە ئاما بێنە دلێ ئی شاریە ویەردەبێ،ئەگەر هەر چا ڕوەوە لا دڵش بینا بە چێوە ئەنتیکاوەوروو ئانەیە بێ کە ئادێچێ پسنەوئادی شونو مەردەیەرە دوبارە چراشاوە پەی ئەوە ژیوای.یانێو ئادێچێ عەینووویش نەجات دریایێ بێنێ! تاسەوژەن و زاروڵە کەیش کەردەبێ، چەنی نەتاوابیەبێش چا ویست ساڵەنە حەتا پەی یەک جاریچ چەمش گنو پەنەشا؟مەگەر ئا قەبرێ چێشش ئاوردە بێ ملشەرە کە ئاد نەزانانش؟ دیسان دوبارەش کەردەوە:«ئایا بە راسی من زیننە نیەنا کە وەرم مەوینوونە؟ یا مەردێو بیەنا کە زیننە بیەناوە؟ ئایا بە راسی هەر پێسەو من گردوو زیننە کاچ وەرم مەوینا؟»

دەستێو کویا پاشەرە،ژەنە کێش بێ،ئاوردشەوە سەرووویش:«یەک دەفحە کوگە لوای؟ جە وەرم و خیاڵی قسی کەرینی!»ئەنتیکە(ئاخ) یۆش کەرد ماچو: «وەرم و خیاڵ...»

ژەنە کێش لوا سەرشەرە ماچو:«حەتمەن تویچ پێسە من وەرمێ فرێ وینی. هیزی شەوێ بێ وەرمم دی.وەرمەنە ئەجێم پەشتو بانیەوە گنەی گنورەوار. ئێننە قیژنابێم کە مەپەرسە. وەختێو کەوتانێرە وار دیم هیچم سەرنامان. ئێننە وەش و نەرم وەستانێرە کە مەواچە. ڕێک عەینوو ئەرە نیشتەو کاوەترێوێ. دەنگم

گیریابێ ئادنە هاوارێم کەردێبێنێ...»

دیسان بە شوخیەوە ماچو:«ئیسە کە بیەنی بە پیا ئێتر مە گنیەرە،یام گنیەرەو دەنگش بەر نمارینە؟؟» ئەنتیکە جوابش داوە:«ئیسەیچە گنوەرە. بەڵام نە دلێ وەرمیەنە.هەرەقەتی وەختێو هایما.ئێتر پێسە ئەرەنیشتەو کاوەترێ نیا.ناهومێدم کەرونە! من ویس ساڵێن وەرمم نەدیەن. گاهاس بە راسی ئەنتیکێ نەتاوا وەرمێ وینا یا مشیۆم وەرمێ نەوینا!»

ژەنە کێش سەرەش وستەرە:«بورێ ئی نامێ لابەرە.ئەگەر وەرم مەوینی شایەد وەروو ئانەیەنە کە وەختێوەنە چیوی خرابت وەنە قومیان و شوکەت دریەینەنە.یام ئانە کە لوانیەنە دلێ ویەرێوێ کە مشیۆم ئێتر نەلیەنە واگە.»ئەنتیکە بێ دەنگ بێ و لوابێنە دلێ ویرا.مەلا بانگ دای بێ کە ژەنە کوئەنتیکەی ئامانە دلێ دیمەکەی دەستش کەرد بە شیوەن و گرەوای! «هورزەوە پیا کە ئەنتیکە کێت گرد لوەی بەینەنە؟!» ئەنتیکە هەراسان و حەیران بەرزەپا راست بیەوە.ژەنە کێش پسنەو کەرگێ سەرەبڕیای پڕێ هەواوەرە و ئەیرەوەوار و قیژنێ:«ماچا دوو کانە کەت ئەیرش گێرتەن،هیچت بەر نەشیەن، هەرچیت چا گردە ساڵانە کو کەردەنەوە گرد سوتەن.»

ئەنتیکە ئێتر حاڵووێش نەزانێ.هەرپا جورە کە سەروو پایاوە مدرابێرە مرپیا دمارەو بێهوش کەوت.

چوار ساعەتێ پەڕ وەختش بەرد تا ئاماوە هوش.رەنگەش پڕەی بێ،بەڵام کە چەمێش وازێ کەردێ، خوەی خوێ! ئەوەڵ جار دیا پەی ژەنە کێش، چیروو لچانە ماچو:«سەروو بەرزاییێویەوە گنەی گنێنێرە وار ئێننە قێڕنابێم کە مەواچە.

وەختێویچ کەوتانێرە واری هیچم سەر ناما ئێننە شێنەی ئامانێرە وار کە وەشم ئاما.رێک ئەجێ کاوەتریەنا منیشوەرە!»

ژەنە کێش بە وەشحاڵیەوە پەرساش:«یانێو پەس دو کترە کە راس واچێ کە دوێ ساعەتێ بۆ ئامانیەوە هوش؟بەڵام فرە زوو وتەنیوە.»

ئەنتیکە نەرم و شێنەی جوابش داوە:«شونو ویس ساڵا رە چێویوی گەورە روەش دەینە.پەی ئەوەڵین جاری پەریشان نیەناو وەشما.»

ژەنە کێش زەوقش کەرد:«راسە کێش من فەقەت گەرە کم بێ جورێو شو کەت دۆ کە ئا تەرسێ دڵتەنە مەنەبێوە لا بشو،تا کەتی ڕا کێت هور گێڵنیەوە پیلارە. وە گینا ئەیر و سوتێو نەبێ کارەنە،ئەنتیکە کێچێت سالمێنێ ئینەی دوو کانە کەتەنە.»

ئەنتیکە بە خیاڵیوی راحەتەوە ئاماوە جواب:«قەیدش نیا.ئیسە کە زیننەنا ئێتر نیازێوم نیا پەنەشا.نە گەرە کما ئەنتیکە بوونە و نە ئەنتیکە ورەش.ئیسە کە زیننەنا بازە با زیندەگی کەروو مەردەی وەسێن.»

هور ئێستەو...

جەنگ

نەزانێنێ دەستشاوە چێش کەروونە! ئێتر تاقەتم نەمەنەبێ. هەرچی هاوارێ کەرێنێ و لاڵێینێشاوە ونە گوشم پەی نە گێرێنێ. واچێنێ: «ئینە هەرمانو شمە نیەنە، ئی چێوا مەنویسدێ، واز باردێ، مە کەردێ...» نەژنەوێنێش. ئەجێ خودا گوشێش پەنە نەدەینێ. ناسڵامەتی من فێر کاروو (ئێنشا)یشا بێنێ. وەروو بڕێو چێوا دڵم نەبێ پوەئادێ ئادنە دەربارەو جەنگیەرە بنویسا. دلێ ئا کەلاسە تەنگ و تاریکیەنە کە ئەجێ کوزو بزانە کەسێو نەبێ واچو: «ئاخر مشتە کوڵا، چووزنە پڕەیا شمە هەڵای مەزاندێ لووش کەردێ! چەنی گەرە- کتانا جەنگی باڵاچنە کەردێ...» نە مووچیاری دەردەوەرێ نە هەڕەشێ. سواروو هەروو شەیتانی بیێ بێنێ و خیاڵیچشا نەبێ وەزارە. حەیفوو ئا گردە دوو کەڵ واردیمە! سەرەم سڕ مەنەبێرە. هەرچی کتێبێم بێنێ گردێم وشکنەی. تا تاوام وێرم کەردەوە. واتم بەشکەم دەرمانەش بیۆزوەوە هیچم دەست نە کەوت.

ساڵۆ ئەوەڵی چامنە نەبێ.. وێم واچێنێ چێش بنویسا. مەسەڵەن واچێنێ لوودێ دەربارەو وەهاریەرە یام پاییزیەرە چێوێ بنویسدێ. حەتا جاری چامنە بێ واچێنێ بە ئارەزوو وێتا بنویسدێ. ئادێچێ لوێنێ بە زەحمەت دە تا پانزە خەتێ نویسێنێ و سەرو دماو ئێنشا کێشا ئارێنێوە وێو، منیچ نمرەی عالشا دێنێ پەنە. هەڵبەت من نارێنێ

روەشارەوە گەرنا(وە گینا)ئا هەڵیتو پەڵیتە کە سەروو بنەش دیارەنەبێ نەشیێ پەی نویستەی.چێوێ چامنێ نویسێنێ،ئەگەر مەردەیچ ئەژنەویەیانێ خوێشا پەنە!!

بە هەر حاڵ دڵمەوەش بێ کە مەسەلەنئادیشا دلێ دنیاو وێشانە مەکیشوو بەر. جەنگ گیسیانە ئێتر هورچنیەی دەستمەنە بەرشی!وەروو ئانەیە نەبێ کە زورم نەبێ ملشارە،بە پێچەوانە یاوابێنێ بە ئی ویریە کە مشیۆم بە زوروەرشا گێروونە. واچمێ چێش! ئا زارولێ بێ واتەو من لوێنێ هەرچی دڵشا پوەبێ دەربارەشەرە نویسێنێ وئارێنێش پەی کەلاسی.دەخو من قینیم نەی چینەیە، تەنیا ناراحەتوو ئانەیە بێنێ کە ئادێ گرد چیوی بەرێنێوە سەروو جەنگی و بەمبووارانی وتوپە وارانی و...ەگەر واتەیام دەربارەو خومپارێزە بنویسدێ هەر کامشا تا ٢٠ لاپەڕێ سیاو کەرێوە.

واچێنێ لوودێ پوو کێ هاڵیێ بیۆزدێوە و گلێرێشا کەردێوە،یا بەردێشا بازار ورەشدێشا یام بەردێشاوەیانە چێوێوشا پەنە وەشێ کەردێ؛وەلیم حەزمە کەروو ڕێتە بە جەنگی چێوێ بنویسدێ،مە گەر چوار دیواروو کەلاسوو من مەیدانوو جەنگیا؟!

ئاخ:«وەشڵەی توزێوە گوشم دارانە»هەرچی گەرە کم بێ کلاوۆ وێشا کەرا قازیە نەتاوام.وەروو ئینەیە بێ کە ئارۆجە من بڕیارم دا بە وێم:«مشیۆم چارێتا کەروو.»

ئا ڕوەوەختێو لوانێنە کەلاس،بێ قسەو رووپیویا یەکراست لوانێ لاوتەختە سیاوەکەی مدرانێرە.گەچم گێرت دەستمەوە.سەر دیاروو ئێنشا کێم تەموۆ تەختە کەیوە نویست:« وانگا و ئی کەلاسیە کە شمەش چەنەندێ وەسف کەردێ »

شونیشەرە دەنگم ساف کەرد،سینەم بەرپڕناو واتم:«خاس گوشێتا وازێ کەردێ پەی ئەوەئی حەفتەی دەربارەو ئا مەوزووعیەرە چێوێ بنویسدێ.کەس حەقش نیا یێجگەم ئانەیە چێوێوتەر بارونە کەلاس» پەی ئانەیە تەرسنووشاو بتاوونە قسۆ وڕێم بەروو سەر واتم:«ویرتا نەشۆوە نمرەو ئی ئێنشایتا ملۆنە دلی کارنامەو سولسوو ئەوەڵی.»ساپەس خاس گوشێتا و چەمێتا وازێ کەردێ... عال ویندێش... مشیۆم دەربارەو وانگا کەیتا و کەلاسەکەیتارە بنویسدێ.وەختێو قسەکێم تەمامیا،بەدەنم گەرم بیەبێرە.لوانێ دەلاقەکەم کەردەوە.دڵمەنە ئارەزوو کەرێنێ کە:«وەشڵەی گردووئی هەڕەشا بە هیچ بەر نەشا»

سەرەنجام دەفتەروو روزگاری دریاوە لا.ئا روجە کە چەمەراییش کەرێنێ یاوا وەروە.مەتین وئارام لوانێنە دلێ کەلاسی.وەڵێ گرد چێویەنە دەلاقەکەم کەردەوە، دلێراسەو کەلاسیەنە مدرانێرە.دیانێنە دلێ چەماو تاک بەتاکیشا. پەرسام: «راسی زاروڵەکا مەوزووعوو ئێنشاو ئارویتا چێشا؟»ئینەمەوەرووئانەیەنە پەرسا کە ویرم شیەبێوە!نا بە پێچەوانە فرەیچ عال هوشمەنە بێ.تەنیا پەی ئانەیە پەرسام بزانوو گوش مدارانە قسام؟ گەرە کەم بێ قسێم بواناوە.مەگەر رێخەنە کێ واتەبیەبێ من دەرەقەتوو چوار دانە زاروڵە گولالا نمەو؟!دەنگە دەنگوو زارولا کەلاسشا کەردەبێ قاوەخانە،وەشحاڵێنە دەمم نەیوە ورێو.ئی دەنگو باسە نیشانەو ئانەیە بێ کە ئادێ مەوزووعە کەشا ویر نەشیەنەوە.

وەختوو ئانەیە بێ کەسێو هورچنوو پەی وانەیوەی ئێنشا کێ.هەمیشە کەسیوی زرێنگ و زیرەک هورچنێنێ.حەز کەرێنێ نەوەڵ کەس زوود مشتەش وازە نەبو.نیازێو نەبێ ویر کەروەوە، زانێنێ مشیۆم کێ هورچنوو؟ حەیدەری!ئی

کوڕەون شیرینە خەڵکوو کرماشانی بێ.ئیلامەنە ژیوێنێ،جە گردی راحەت تەر تاوێ هەستێ وێش بدو بەر.پەی تەندین وانتەیوە زوانش فرە شیرین بێ.واچەکا (واژەها)جورێوی تایبەتی لچواچ (تلفظ) کەرێ.ئەگەر کەسێو یەکوم جار گوشش دارایانە واچێ: «ئەجو هەر ئا ئیسە جەنگەنە ڕەمان»

چاوەختانە حەیدەری وێش زانێ من گەرەکما ئادی چرڕوو پاوتەختەی.پەی ئانەیە گرد چێو پسنەو جارانی بەی وەروو چەما،دەفتەروو نامەکام واز کەرد. گێڵانی دلێ نامەکانە،بە چەمێ ڕەمانێ شونیشارە،یاوانێ بە نامو حەیدەری. چرانێ:«عەلی حەیدەری»
دەنگش دلێ دەنگوو زارۆڵەکانە بەر ئاما:

- حازر!

نەختێو وێم تووره کەرد واتم:«مەر من حازرو غاییبم کەرد؟مشتە کوڵ! هورزە بورێ ئێگە ئێنشاکێت بوانەوە.»ناچار هورسەوە،دوەلاش ئێدنە باریک و رەق بێ ئەجێ دوەلاو مروچەیا! دلێ نیمکەتەکانە وێش کێشت بەر،پەلێو کاغەز دەستشەوە بێ،ئاما لام.وەختێو پاڵمەنە مدرارە، گەرە کم بێ کاغەزەکەش بسانوو چنە.مەزانوو چی حەز کەرێنێ بزانوو چێشا چنەش؟! چێوێو یام هەستێو واچێم پنە مەپەرمەش پورە.سەرتارە پا تەماشێوم کەرد،سەرێوم شوکناوە.ناهومێدانە دیانێنە دلێ چەمە سیاوە زلەکاش.واتم:

- مەگەر دەفتەروو ئێنشایت نیا!دلێ ئا پەلیەنە نویستێنەت؟

هەر پا جورە کە دوە دڵ مدرابێرە ملش لار کەردۆ ئارام ئاماوە جواب:

- ئیجازە...ئیجازە بەرێ وەڵا هەنم وەلێم...

بێ ئانەیە بازوو گردوو قسە کاش تەمامنو واتم:

- زوو کەرە قسێ مە کەرە ئێنشا کێت بوانەوە...

کەمێو دیا پەی زارولە کا ،وێقرەنە گێرێ، پایێش بەرزێ کەرێوەو نیێشارەوە.بە هەر زەحمەتێو بی دەستش پەنە کەرد.سەر دیاروو ئێنشا کێش واناوە،نەختێو ماتڵش کەرد.شونیشەرە ئەپی جورە درێژەش دا پەنە:«مەدرەسەو ئێمە یانێو ئی مەدرەسە کە ئێمەش ئینایمێ چەنە بە گردەوە دە(١٠)کەلاسین.من و هام کەلاسە کێم دلێ کەلاسوو(A)یەنە منیشمێرە.کەلاسوو ئێمە دوێ دەلاقێش هەنێ، یوشا روو بە هەوشێن، ئەوێچشا روەوە کوجیێن.ئێمە گردێماوە ٤٧ نە فەرێنمی، فێر کارە کەما هەروەختمەینە کەلاس ئەوەڵ جار ملۆ دەلاقەکەی کەرۆوە...» تازە خەریک بێنێ گەش بوەوە؛ دەمم کریابێوە، زەردە خەندە وەستەبێ سەروو لچام... گەرەکم بێ واچوو...

هەرئێدنەمە زانا ناڵێو ئاما،شرێخەش سەقفوو کەلاسیش بەرد ئاسمانەورە. هەڵای هاوارێما بەرزێ نەبیێ بێنێوە کە هەرچی خاک وئاجورو ئاسن بێ گرد واراوە سەرمارە.چا وەختەنە گرد چێو پسنەو حەمە کزەکاو حەیدەریی کە ڕوەش نەبێ عال بدیۆنە دلێ چەمام بە راست ب..ی.هاوارێوم کەرد. هەراسان و نیمەگیان،تەڵاشم کەرد وێم نەجات دۆ،دیم مەتاوو.ئەجێم دەستێم پسنەو دوە لتوو بەرێوی چەسپیاینێ هەنترینیەرە،هەر چی سەعیەم کەردە تەکانە دۆنە وێم نەتاوام. کەوتانێ قوزە، هەستم کەرد هازی و هوشم کەم بیەنەوە. گێڵانێوە پەی

ویەردەی، ویروو بوومەلەرزە کەو... کەرد ویروو بەمبو وارانە کەو... کەرد وێنەش کەرێنیٚ کە چەنی تەلە فزیۆنەنە ئانیشا بەر مارا کە یانە وڕان ملشارە.

هەستم کەرد مشیۆم هاوارێو کەروونەویە کجاری وێم بەر باروو.ئامانێوە کەلاس گەرە کم بیٚ گرەوونە،ڕووم‌نەبیٚ،واتم ئەشو تا ک بە تا کوو ئا ئازیزامە بەر باروونەو واچووشا پەنە!«هەر چی دڵتا پوەن بنویسدیٚ.» دڵم پوە بیٚ حەیدەریی چڕوو لاو وێم،واچوو کوڕە کەم:«ئەچیەوە لا هەر چی حەز کەری دەربارەو جەنگیەرە بنویسە.دەفتەرە کەیت پەڕ کەرەوە بە شکڵوو توپ و تانگیٚ. بنویسە ئارو توپێوە کەوتە پاڵوو یانەیما... تیارێو ئاسمانەنە تەقاوە...»

بەڵام ئاخ یانەی وڕانم...ئەجێم ئێتر زیندە گیم تەمامیان.

دەنگوو گرەوەهوڕیٚ،قیژەو هاواروو ئانیشا کە بەرەوە بێنیٚ چنی دەنگوو نووزەو ئانیشا کە ئادنەشا نەمەنەبیٚ تاسیا،بیەبیٚ پێوەرە و دلیٚ مەژ گیمەنە ئەجیٚ لیانو زەردە والآشا تێکە دەینە،ویزەویز کەریٚ.ئانیٚ زارولٚیٚ من بێنیٚ... زارولٚیٚ عالیٚ کەلاسوو من.دوعام کەردە ئۆ خودای کە:«تەنیا من مروو ئادیٚ گرد زیندیٚ مەناوە.»...

کە چەمێم کەردێوە،ئەجێم وەرمم دیەن.تازە ئاماوە هوشم کە مەخلوقی چیرو خاک و ئاسن و ئاجورپیەنە بەر کێشتەنا.بڕێو نسکەی نسکێنیٚ،بڕێویچ هەر زیکر کەرینیٚ و سەڵەواتیٚ دینیٚ. دلیٚ چەماشانە وانێنێوە کە چێش قومیان.گەرە کم بیٚ هورزوەوە، دیم مەتاوو هیچ یا گێوۆ بەدەنیم تەکانە دۆ. تەنها دەستی راستم بیٚ کە ژلێویێوە. پا حاڵە سخت و خرابەوە تەماشەو دەورو بەریم کەرد. تەرموو حەیدەرییم دی کە سەروو دەستاو ڕاوەبەریەوە بیٚ. ئارەیش ئاریٚ پەی یا گە تەختەو

هاڵیە کو کونجوو هەوشە کێ لاو مستەراوە کا.چڕانێ:ئاغەی رەحیمی...ئاغەی ڕەحیمی ئانە کێن؟ کە دەنگش ئەژناسانێ گرەوەش بەرز بیەوە.ئاوردش وەرەو، جەنازەو حەیدەرییش نیشانە دانێ.وناڵین و پەل پەل بیەبێ.بە پارچیوی چەرمە هەر جە بیبنگاوە هەتا سەرەشا پوژنابێرە. ئەوەڵ تەماشەو چەمەسیاوە کام کەرد، شونیشەرە ئارام چیروو خامە کەینە دەستم خزنا وەرەو هەرسیم مجیەیرە، چەمە ڕایی کاغەزوو ئێنشا کێش کەرێنێ، واتم با نەبو داخە پەیم با بوانووشەوە! هەستم بە شەرمی کەرد هەرچی گێلانێ دەستێو نەمەنەبێ سەروو شانە گولالە کاشەوە!...

مەرگوو هەتاوێ

بەینێو بێ ئێتر نەوزێ ئەو وێش کە نەوەشەنە،ئندە یاوش بێ،ئەجێ یا گێوۆ بەدەنیشەنە قازانێوەشا نیەینە سەر و خەریکەنە قولێ مدو.هەر جە نووکوو پایاشەوە هەتا توقو سەرەیش گرەش گێرتێبێ،ئێدنە گرە کێش تێژە بێ کاسە ئاو نەیاوێ بەرەو دەمیش بێ بە هەڵمی.هەر ناڵەیبێ و گرەوەی بێ و هاوارێش کەردێبێنێ ئەو مەشایێخا ئێتر دەنگش بەرنەیوەو تەنها نووزە کەرێ.ئا جارو باریچە کە لاو شوەکەیشەنە. حەیدەر ئاوارە-وییشووەی کەرێ،پەی ئانەیە بێ کە تاقەتش نەبێ حەیدەری دلێ وێشەنە وینو. گەرە کش بێ شوەکەیش بارۆوە دەنگێ.وەختێو حەیدەر قسێ نە کەرێ ڕەنگەش پڕێ و دڵش مدرێ گیر. ڕازیە بێ ساعبو وێرەگا، هەمیشەو خودای حەیدەر ئا یانەیە بنیۆ سەروو سەرەیش،نەڕو، دژمانی دو بەڵام نەوینو نەوەشا یام ئینا دلێ وێشەنە.دڵش پوە بێ پسنەو جارانی حەیدەری دلێ باخوو حاجی شوکرەیەنە وینونە،ئاوەختە کە بە یاردەی ئادی کەندوەکێ پەڕێ کرێنێ بە هەنگوین.هەتاوە کرژوکۆڵ لاقورێ نیێ و ئەی ئێوە پەی یانەی...چنی وێش قسێ کەرێ وویرێ کەرێوە و واچێ: «ئاخو ئیسە چێش؟! ئایا متاوو ئیجاریچە بە شوەکەیم درەوی دەونە؟! » هەر وێشەوە دەستش کەرد بە گرەوای، دڵش پەڕ بیەبێ واچینی تیکەش گیریان،دەنگش بەرنەیوە،

قیا فەو دوکتورە کەی ئارێوەوەروو چەماش ئەیش قیژنو ملشەرەو دژمانیش دو پەنە: «هەتیمە قیزەونە... تووتە سیاوڵەی هێندی! لاڵە لاڵ ئەجیٚ تیکەش قووت نەدان و زوانش قەرز کەردەن! نابەشەر! شونو ئا گردە مانیایی و زەڕ خەرج کەردەیەرە جوابەش کەردانیٚ، ناپیا! نەواچیٚ غەریبا، چ منە منیویچ کەریٚ.»، «من شما را عمل کرتاهیٚ ولی نتیجە ندادهیٚ».هەتاوە بیٚ ئانەیە کە گوش دونە بە گردوو قسەکاو دوکترەکەی ئامابیٚوە ویرش کە مەرگ پسنەنە میٚمانیٚوی ناوەختی کە مەی ملتەرە. ئندە ئاسان و کرژو کوڵ مەینە دلیٚ یانەی ماچینە کەسیٚوی نزیکتا وڕاکو یانە کەی جە ویٚت خاستەر بەڵەدا.مەرگ بەرێوەنە بە تەنیا مەی چوەرو هەرچا بەرەیچەنە چنی ویٚت گیٚلۆوە،بیٚ ئانەیە تووەڵتەر چەمەڕاو ئامەیش کەرینە یام ویٚت گورج کەریوە پەی لوای.هەتاوە سەرەش شوکنیٚەو زوان دیٚ ئەو هەرسە سوڵەکاش وبە ویٚش واچیٚ: «ئاخ خودا گیان! من هەر زوەوەلاڕوویەقیبلیٚ کەوتێنا. سالیٚوەن تەمەداروو مەرگیەنا، من حەتا ئینەیچە زانێنیٚ کە ڕوجیاروو عومریم مەتاوۆ وەهارە سیاوە کەوئی سالیٚچە ڕوشن کەرۆوە.بوقوو هامنی دریان ونە من مشیۆم بلوو،هەر فرە فرە مەنوونە ئیٚدنەنە کە وەسیەتیٚو کەروو یام کە فەنیٚو ورازوو پەی ویٚم.واتەنشا ٥ مانگیٚ تەر،تەنیا ٥ مانگیٚ.» کتووپڕ هەراسان سەروو سەندەڵیەکەیشەوە هۆرسەوە تا پەی جارێو تەریچ کە بیەبو جوابوو دوکترەکەیش دابۆوە... «سیاوڵەی بلّح! تو ئەلعانەتی چوار مانگێن بە دەردو من مزانینە! چی حەرچا ئەوەڵەوە عەمەڵەت نەکەردانیٚ؟! چی ئاستت ئا لکە سەرەتانییٚ گردوو بەدەنیم گیٚروورە؟! ئائیسە کە دەواو دەرمانە کەت وەشەم مەکەرۆوە زوانت وەر بیەن و جوابەم کەرینە؟!»

وەلی هەتاوە قسێوەش نە کەردە.زوانش وشک بیەبێوە.وێچش زانێ قسە کەردەی هیچ دەردێوەش دەرمانە مە کەرۆنە... هەناسێوی سەرد و درێژش هور کێشت «کنا هەو تەماشەو چەماش کەروو مزانوو چێشم جواب مدۆوە:"لوە بەر مەمدرەرە،هەر ئا وەختەیچە دێر ئامەی،دێر!"».

هەتاوەوەختێو یاواوەیانە دیش حەیدەر ئینا یانەنە و دیسان چو کێش دەینێرە و سەرەش ئینا بەینوو زەنگوڵاشەنە! کزووڵەش کەردەن، گوشێوەنە مات و مەنگ و بێ دەنگ بیەن.هەتاوە کە تەمەدارەنەبێ چا وەختەنە حەیدەری دلێ یانەیەنە وینو،وێش وستەنە یانەو وەروو پایاو شوە کەیشەنە ویەردە.حەیدەر هەتاوەش نەدیە بەڵام دەنگش ئەژنیە کە بە دڵێوی پەڕ گرەوێ و واچێ:«یاخوا مری حەیدەر، یاخوا نەمەنی،ئانە مەوینی چەنی وێم پێچ مدۆ،چەنی کومیەورەو دەسێ گیروو بە دیواری! یا خودا حەر نەوینی،حەر کور بی.»حەیدەر کتووپڕ سەرەش بەرز کەردەوەو چەمش کەوت بە ژەنە کێش.نەعرەتێوەش پێکا:«وەسێن سەگ بابێ،مەقێڕنە، بکەم قیژنە، کەم هاوارێ کەرە، کەم دەم بشانە،وس...».

هەتاوە پسنە مەییێوێ چەمە سیاوێ دیا پەی حەیدەری،بینیش نەبێ قسێ کەرو، گەرەکش بێ جوابوو شوەکەیش دۆوە نەتاواش.نەختێو دلێ هاڵەکەینە گێڵا دەستێش بیێ بێنێ پێوەرە،نەزانێ چەنی هەوەرپوو چێوەکەی گلێرێ کەرۆوە. هەناسێوی سەردش هور کێشت.سەرەش بەرز کەردەوە ڕووەو ئاسمان و واتش: «قوربانەت بوو خودا گیان! ئەر تا دنیا دنیان حەرچی چراوێ ئینەی یانێنە ڕۆشنێ مەنا ئێتر یا گو کێ بۆوە!» شونیشەرە قیژێوش کەردو لوا پەی دلێ چاشتخانەکەی. حەیدەر پسنەو ئانەیە واچینە تازە حاڵیش بیەن ئامابێوە وێشەرە،

چەمێش پەڕێ بیێ بێنێ هەرسی،هەروێشەوە هۆرسەوەولوا شونوژەنە کێشەرە. پاڵوو بەرەو چاشتخانە کەیەنە مدرارەو بە دەنگیوی گڕ واتش: «چێشتا ژەنە کێ؟ بە چەمێت ونی مجیەرەو بە دڵیچت ئاییرت ئاردەنەوە یانە.»بەڵام وەختێو دیش بێجگەم دەنگو گرەوای و تەقەتەقوو قورووو پیاڵەکەی دەنگێو تەرنیا گێلاوە پەی دڵێ هاڵەکەی،نەڕا:«ئا بێ تاتێ کام قەبرستانەنە توپەینێ؟چی مەوینووشا؟ حەرقیژە قیژوو نەدایشا مژنەواو نمەیا سەردەمشەوە مەر قیژێش ڕوۆ قازی مەحشەریشا سوورەنە کەردێنە؟»،«ناجی قوڕومساخ چکۆوەنی؟ مەگەر وای بەرزکەردەنیەوە دیار نیەنی؟!».گەرەکش بێ دژمانی بدو بە ئەو کوڕەکەیچش-عەلی- بەڵام هەتاوە ئارامە بیێ بێوە. عەینوو هەساریوی تەنیای کە جە ئاسمانی دوور کەوتە بیەبۆوە و ئامابۆرە زەمین،دڵێ چوارچێوەو چاشتخانەکەینە بە سینیێو چای زیارەو ئاما دڵێڕاسەو هاڵەکەینە نیشتەرە. چیروو چەمانە دیێ پەی شوەکەیش تواناو هێزو قسە کەردەیش نەبێ چیروو لچانە واتش:« چی جەنگە مرێنگێ و ئاژاولێت نیەینەرە پیاکە؟ بنیشەرە با چایێو بوەرمێ ئاوەختە هەرچی پەرسینە وێم جوابت مدۆوە.بە ناجی و عەلیچ هیچ کارت نەبونە.ئینە تونی کە مشیۆم گردچیوی بزانی».حەیدەر دژیاو شیویا،ڕوەش واچینی تفە سیاوێنە، چوار-مێکەش پێکاو وەراوەروو هەتاوێوە واق مەنەرە.هەتاوە دەستش کەرد بە قسە کەردەی،واتش و واتش تا گردش دا بەر،وەختێو سەرەش هور بڕنا ئەگەر پرخەش نەبیەیەیا،واچینی ساڵهای ساڵا کە حەیدەر ئاوارە هەرئاپاجورە کە پاڵش دانەوە مەردەن!

پاییز بێ و واو گژە ئەندە تند هورش کەردەبێ و درەختە کا شوکنێوە واچینی هەر

ئا ئیسته،ماروشا ڕێخەوە.ڕێزانە گەرە کش بێ بنو درەختە کا گزی دو. وڕە گا بێ و وەر پڕابێ،نامییرە کوچێو گزی دێ،سەرە هور بڕنێ و چەمێو وزێ پەی دەروازەو هەوشە کێ.ماتڵۆ تاتەیش بێ،چەمەڕابێ تا بزانو کەی مانیاو مەردە مەیوە پەی یانەی.بە چەمو ئادێ پاییز پسنە بێ چەتەکاو سەروو کەلی. وەختێو ڤا گیڤنێ و درەختە کا هورووم نیێ چەمێش گێرێرە. دەنگوو گرەوەو هەتاوێ فرەتەربی،ڕێزانە ڕاستە بیەوە گزیە کەش فرەدا لوانە دلێ هاڵەکەی. هەتاوە دلێ یا گە کێشەنە پسنە کەر گێوێ باڵ مرپەی کەوتێبێ، حەیبەتیێ ئێشیەنە چنگێش وستێ دلێ قژە کاشوو هەتا زورش بێ کێشەیش،قیژناش و هاوارێوش کەرد.ڕێزانە لوا وەرەوە دەستێش گێرتەو واتش:«چێشتا ئەدا گیان! چێشت گەرە کا؟دڵت پوەن قژە کات شانە کەروونەو گێرووشاوە؟»بەڵام هەتاوە عەینوو گاوێوێ زەخمیێ نرکنێ و هاوارێ کەرێ و نەتاوێ قسێ کەرۆنە.ڕێزانە پا باڵا بەرزیشەوە کرژووکوڵ پڕانە دلێ چاشتخانەکەی و بەرەو یەخچاڵەکێش کەردەوەو دڵقێوش بەر ئاورد. گێلا دلێشەنە،تا چەمش کەوت بە بەستێوە قورسێ سووری،حەیدەریچ یاوا وەرەوە. مانیاو مەردە پاڵش دا بە دیوارەکەیوە،چەمێش بڕیێنە هەتاوێ،یانزە مانگێ بێ ژەنە کێش کەوتێ بێنە دلێ یا گێ و هەناسە پەی هەناسەی دەردە کێشێ. وەهارە سیاوە ئاما و لوا،حەتا هامنیچ ئاماو لوا.چەرخوو ڕوزگاری دەورێو چەرخیاو یاواوە یا گە کو وێش.ئاچا بەینەنە هەنگە کێ باخوو حاجی شوکرەی دیسان لیانە کێشانە بەر ئامەیوە، گاوە کو حاجی توفیقی زاو گورە کلێوش دی. بەڵام هەتاوە نە هینو ئانەیە بێ بلۆ و بازوشا جگا نە هینو ئانەیە بێ مەنوە.ڕوج بە ڕوج ڕوەش زەردتەرە بێ و بەدەنیچش زایێفتەر.حەیدەر چی ویرانە

بیٚ کە دەنگە ناسکە کەو ڕیٚزانیٚ چڵە کنارە:«تاتە! ئارو حاڵوو ئەدایم فرە خراب بیٚ، پاسە مزانوونە ئیسە خەریکەنە خاستەرە بو،ئاخر قورسوو وەرمیم داپەنە.» حەیدەر نرکناش : « فرە بیٚ تاقەتەنا تاتە گیان! واچە واڵیٚت پیاڵیٚو چاییم دو پنە با کەمیٚو بسیەووەوە.»ڕیٚزانە بیٚ ئانەیە کە بدیۆنە دلیٚ چەماو تاتەیش پەرساش: «تاتە چیٚشتا؟چی پاسە مدیەی پەی ئەدەیم؟ ».

حەیدەر چیروو چەمانە جوریٚوی غەریبانە کناچە کیٚش تەماشە کەردە. شونو ئانەیەرە دیا پەی هەتاویٚ، هیچش نەوات. بە ڕاوینو ئادی ژەنە کیٚش ئندەو قەبریٚویٚ تاریکەو سەردە بیٚ. چوار مانگیٚ بیٚ کە چوار کەلیمیٚ ماناداریٚ بەینشانە نەویەردیٚبیٚنیٚ.ژەنە کیٚش هەمیشەو خودای قیژنەی قیژنیٚ. دروست عەینوو کتیٚویٚ بیٚ دەستوو پای کە چیروو وارانیەنە مەنیٚبۆوە. حەیدەر لوابیٚنە دلیٚ ویەردەی ویروو ئا ڕوا کەریٚوە کە زورداروو مەحەلە کیٚ بیٚ.چنی ویٚش واچیٚ: «ئاخ پەی کوچیٚو قورەتوو جوانی! ئیٚتر ویٚم زانیٚنیٚ چیٚش کەروو!!»هەر پاسنە کە ویریٚ کەریٚوە سەرەش نیانە بەینوو دوە دەستە کا ش، بیٚ هاگا هاواریٚوش کەرد. هەتاوە چەمیٚش قورسیٚ بییٚبیٚنیٚ،حەتا هاوارە کەو حەیدەریچ نە کەریٚشاوە.ڕیٚزانە گوشەو هاڵە کەینە کزش کەردەبیٚ،چەمیٚش بڕییٚ بیٚنیٚنە دلیٚ باقە ڤلەکاو دلیٚڕاسەو لەیەکو هاڵە کەی،واچیٚ: «داخوم کریۆ وەڵیٚ ئانەیەنە ئەدام مرو دەزگیرانە کەم باقیٚوە چا ولامە پەی بارو؟ » دویٚ ساڵیٚ بیٚ چنی کوڕیٚوی دڵشا شیەبیٚ ئەو هەنترینی بەڵام لالو کوڕە کەی کە زورش بیٚ ملوو ئەداو کوڕە کەیرە دڵش نەبیٚ پا کاریەوە.چی ویرانە بیٚ تاتەش ماچو ڕۆڵە گیان لوە چوەر بووسە.

نیمە شەو بیٚ. هەتاوە چڵە کیارە، نەختیٚو چەمیٚش گیٚڵنەی دلیٚ هاڵە کەینە،

چێوڕێو نەوینێ فەقەت دەنگوو پرخەو حەیدەری ئەی، چرپیش ئەو شوە کەیش: «حەیدەر!حەیدەر! هوورزەوە، هوورزە چراوە کێ گیسنەنە.» حەیدەر وەرماشتەو هەراسان هورسەوە،واتش: «چێشتا ژەنە کێ؟ هەجننا پێکەینی؟ دەنگت مەشۆوە دەنگوو مەردا.» هەتاوە جارێوتەر ناسک و نەرم واتش: «مەڕەنجنەم، مەخوڕە ملمەرە! هۆرزەوە چراوە کێ گیسنەنە.» حەیدەر وڕ مەنەبێرەو نەتاوێ ژلێویۆوە. هەتاوەناچار وێش هۆرسەوە،لوا گلۆپەکەی ڕوشن کەرو. دەستش بەرد پەی قرتینەکەی.هەرچی فشارش ئاورد ملوو قرتینەکەیرە گلۆپەکە نەگیسیانە! دەردەئەمانەش نەدێ،نەتاوێ بەیوەسەروویاگەکێش،هەرچا پاڵش دا دیوارەکەیوە،خزارەوار، ملش شل بی و سەرەش لوا لارە.هەناسیوی سەردش کێشت و ماچو: «ئایش».حەیدەر چنی وێش ووەرمی جەنگ کەرێ. سەرەنجام هورسەوە لوا چراوە کێش گیسنانە. کتووپڕ چەمش کەوت بە هەتاوێ.نەزانێ چی پاسنە کەوتێنە! چرا: «هەتاو،هەتاو» بەڵام هیچ دەنگێوش نەژنی.لوا وەرەوە سەرەش هور بڕنا.ڕەنگەش پڕا، چەمێش پەڕەی هەرسی، ماڵاش سەرەشەرە، گێرتەش واشی، بوۆ قڵە سوورا دێ. هەرچی هاوارێش کەردێو ماڵاش دیمێشەرە دەنگێو بەرناما.چەمێ هەتاوێ هوروێلیەی بێنێ گلێنەشا تەماشەو ئاسمانی کەرێ. نەتاواش هوورزنوشەوە.

«ئای هەتاو،برا ڕۆ،تاتە ڕۆ،ژەنیم ڕۆ،یانەی وێرانم ڕۆ و...»

ڕوچنێو ڕوەوە دنیاو ڕومانیَ

ئێمە مەزانمیَ ئەدەبیات چکۆوە دەستش پەنە کەردەن و چکویچ تەمامیۆنە. حەتا بڕێو جاریَ بە چەمورین مزانمیَ کە چێوێو ئینا دلیَ هاڵیگاو ئەدەبیاتیەنە، بەڵام بە ڕاستی و دروستی مەزانمیَ تا کۆ گە ڕێخێش کێشتیَ نێرە و چکۆوە ئاوی موەرۆوە. ئەچی بەینەنە رومانە، ئەوە واتەیوی بە ڕێتە درێژەو قەمچ و پێچ دارەنە کە بە شێوێوی خیاڵوەر؛ دیسان ژیوای و ئەرمانای کەسایەتیە کاو هەر پاسنە ویرو کردەوەشا دەروونو دلێگرێوی تایبەشیەنە وەشیَ کەرووە. ڕۆمانە گەرەکش نیا ژیوای شیکەرد کەرونە، بەڵام ئینا شونو وێنە گێرتەیشۆ. ئارینەروو رومانیَ بە کەرەستەو(خیاڵ- وێنە)ی کوشو، تا رایێ تایبەتییَ وێش پەی ئەژناسای دنیاو دەورویەری، بە وارشیوی تایبەش برمانو.

ویەردەو ڕۆمانیَ گێڵۆوە پەی ٤٠٠ ساڵا چیەووەڵی ویام فرەتەریچ. کریۆ ڕێتە بەستەش کەرمیَ بەدرێژەو جەنگاوەری؛ ئا وەختە کە جە ئێنسانی بە سەردیاریوی قارەمانانە نامیَ بریێ. هەم دیسان کریۆ یا گەدارو (رومانس)یش بزانمیَ چوون کەسایەتیەکاش جیا جە یابەستەکاو سروشتی گێڵنۆوە. بە گردەوە متاومیَ واچمیَ هۆرزگاو رومانیَ هور گێڵۆوە پەی ئا نویسیایە بە جیا مەنداو چەرخوو دیرینی؛ پسنەو(دا فنەو کلوئە) ی کە (لانگینوس) ی سەدەو دوەمی زایینیەنە نویستە، یا

"ساتیریکون " کە گوترەیات[1] نویسی روومی نویستە.

قەوارەو ئارویی رومانیٚ،دەورەو(رونێسانسیەنە)پاش نیانە دلیٚ دنیاو ئەدەبیاتی، دماتەر جە رفورمیسمی و ئەرەجمای ساقەوە کەردەی ئایینی ئاوییش واردەو بیە بە زوانوو ئەوە گێڵنەی پەنگ واردە کا،باپەرسە کا و گرفتە کاو کومەڵگاو ئوروپای.

رومانەو ئایین و ئەخلاق

یابەستیٚ ئایینییٚ، فرە کەم بانیٚ بە سەردیاروو دلێگرو رومانا.رومان نویسیٚ گەوریٚ تێم هاییٚو مارانە دلیٚ رومانیٚ کە نەپیویا داراو یاوینکی[2] دینیە نیٚ، بەڵام هەر ئی یاوینکە ئەرەپوژیا دلیٚ ویرا و برێو جاریچ دلیٚ کردەوەو کەسایەتی داستانێنە وێش مرمانو.یانێو بە پێچەوانەو موچیاری و ئانارەی رووپیویای[3]،بە جورێو کە ئینسانی کەتن ژەن دلیٚ ژیوایەنە تووشوو گرفتاریا و مسیبەتا بو، کە دلێشانە برێو هور کاریٚ خودایی هەست کریا.

رومان نویسیٚ کوشش کەرێنیٚ تا سەمەرەو ئایین و ئەخلاقی دلیٚ بەرویرە کاو وێشانە بدا بەر و جە چەند بنجزیٚ ئایینییٚ- ئەخلاقییٚ پەیرەوی کەرێنیٚ پێسنەو: «خودا گوڵ مەدریۆ چوونکە هەر کەس ئانەیە درەوە کەرو کە کاڵانش»، «خودا ماچونە:هەقەوە کەردەی هینوو منا،من دەمار بەر ماروونە»، «ئینسان هیچاو ئەگەر نەجوش چێرێوا وێش گۆڵ مدۆنە »وهەر ئی واچیایە نام بەرشییٚ بێنیٚ کە

١.هجویات

٢.مفهوم

٣.مستقیم ، واضح ، بدون مانع

ئا گردە رومانە جوراوجورێشا ئاردێنە مەیدان. دون کیشوت،یە کوم نموونێوا جە ئەدەبیاتی گردین پەسەندی کە دلێگرێوی ئایینیش هەن،و دەر هەمان حاڵ پسنەو یە کومین رومانێویَ بنەڕەتییَ مژناسیۆ. ئی بەرویروو سروانتسیە،بەسەرویەردەو پیایێوی بارووم ڕێکیا کە بەوانتەیەوەو کتێبە کونە کا-ئا کتێبیَ کە دەربارەو پاڵەوانیەتی ،جەنگاوەری و نەبەزیەیرە نویسیەنیَ- هوش و ئاوەزش لوان بەینەنە.ئاد بە نەوپەڕوو گەوجیەوە جلیَ شوالیا کەرێنەوبیَ بە یا گە مەسخەرە،تەنها وەختوو مەردەی یاوڕێنە نە فامی وڕێش؛پا حاڵیچەوە هەمدیسان حازربیَ بلووە پەی یاردەی و سەری وە کەردەی بیچاراو نەدارا!!

پا جورە کە عالییَ گەوریَ دلیَ رومانە جوراوجورە کانە پیچیەینیَ چندها تویێورە،دیار گاو[١] گوناهە گەورە کاچ فرێنیَ.جە ویَ بەرشیەی،وزوما ویروو " دامبی و کوڕلە کەی "،نویستەو(چارلز دیکنز)ی،توورەیی چنی ئاوەزی دلیَ "برایە کاو کارامازوفی " نویستەو(داستایوڤێسکی)و"مویی دیک" نویستەو (هێرمان ملویل) یەنە نیشانە دریەینیَ.حەسوودی هەمیروو"ماموزا بت"نویستەو (بالزاک)یا.نە فس پەرەستی نموونیَ فرێش هەنیَ کە پیویا و نەپیویا دلیَ رومانە کاو" کلاریسا هارلو" دەستاوەردەو ساموئێل ریچاردسون و " فانی هیل" نویستەو(جان کلەلەند)یەنە ئەرمانیان.شەراب وەری کە یو جە دیمەنە کاو لەم دڕیابیەیا پەڕپیویا دلیَ «ئاسوموار»نویستەو(ئێمیل زولای) یەنە وشکنیان. تەماعەوویَ واردەی تێمێوی باو دارا کە دلیَ «ماموزا پونس» نویستەو (بالزاک) ی بە هاڵیگاو"شێت بیەی پەی چێوەئەنتیکا" نە دیاریش دان.تەمەڵی

١.جلوەگاه

«ئێکسرا ئوبلوموف» بەرویروو(ئیوان گنچاروف)ی مارۆوە هۆشما.حەوت گونایێ گەورێ بە چەم وین کرێلوو واز کەردەی وئەنە لوای دینی دلێ هالیگاو رومانێن. گونایە کا تەریچ بە پەیرەوی چادیشا دلێ بەرویرانێوتەریەنە تا بنەشا وشکنیەینێ. گەوجی چێرێوا کە(گوستاو فلوبر)بە زەریفی دلێ "مادام‌بوواریەنە" ئەرمانانش. فەخرورەتەی،نە پسنەو گونایێوێ گەورێ بەلا پسنەوسەر گەرمییێوی باوداروو بورژواکا بە دیمەنیوی فرە روشن دلێ " گێلای پەی وەختی ویەردەی" نویستەو(مارسل پروست)یەنە پاکوینت کریان.بە شێوێوی گرد لایەنە زیادەرەوی بێ یا گە هەر کارێوەنە. هەرچەند عالویا مەرامی خاسیچ بو. ئا کارەیە مارۆنەو کەروش دژوو وێش‌یاو گەی بنەرەتی رومان نویسا، فێر کەردەی نیا،بەلکوو سەر گەرمی و وەخت پەرەوە کەردەی وەردەنگیا.بە هەمان رەوت چوون سروشتوو نویسەرا هەمیشە نەجیب نیا،پەس دروستکار بیەیچ یاوگەشا نیا؟!

فرێو جە رومان نویسا پسنەو(سینکلر لوییس) ی ئارمان چەمانیوی شکەست واردێنێ کە قینیشا کەوتێنە ئۆ کۆمەلگای؛ چوون ژیوای و کومەلگای وەردەمشا چنی وێنە خیالیە کاشا هام شانێ نیەنێ.ئەپی رەوتە ئەواب گێرتەیشا جە کومەلگای،قەوارەو ئایینیچ تە کنارەو وێنێوی سیاوش مدا پەنە.ئەچی بەینەنە کەسانێو پسنەو(ترولوپ)ی کە بە رومانە فرە کاشەوە، وەردەنگێ فرێش گلێرێ کەردێوە،دیایوی (چەمێوی) فرە سروشتی‌تەر و دوە لایەنە تەرش هەن. مە کریۆ چەمەراوئانەیە بیمێ (دەروونی شیویاوئاناراموو نویسکارێوی پسنەو داستایوڤێسکی، کە پاجورە دلێ رومانە کاشەنە دینی گرالە کەرۆ)«تولستوی» ئەخلاق چەمیچ پاسنە وینمێ! بە هەر حال ئەگەر گەرە کما بو دلێ ئی رومانانە

شونو ژیوای هەرەقەتینیەرە گێلمێ،بە هەڵە لواینمێ!

کەسانێ پسنەو«ئالدوس هاکسلی»چانیشانێ کە بە ئەرمانای رووپیویای دینی دلێ رومانێنە وەردەنگێشا کێشتێ روەوەوێشا.هەرچەند بنەڕانە وەردەنگێ فرێشا گلێرێ کەردێوە ئەما دماتەر دیوردشا پەنە نەکەردێ! هاکسلی کە وێش ئەرمانیاروو دوەدڵ بیەی دلێ دەورانوو جەنگیەنە - جەنگی جەهانی- بێ،یا بە واتەیوی تەرلەقەبوو(دوو دڵکە)یشا دابێ پەنە بە نویستەی رومانو «کورە کەو غەزەی» گرد کەسش حەیران کەرد!پەندێ ئەخلاقیێ،یا گە بەیا گەورومانە کێنە مدریانە رۆ وەردەنگی.سەروو ئانەیەرە کە ئەخلاق و دین تاویانەوە دلێ فرەتەروو کارە ئەدەبیەکاو نویسەرە گەورەکانە،بەڵام ئارو وینمێ هەستێ ئەخلاقیێ و ئایینیێ دلێ بەرویرە کاشانە وێشا دان دیاری. یو چی نموونا «باڵدارێ تەڵووکستان»یەنێ کە" کالین مکالو"ی نویستەو وەردەنگێ فرێچش پەیدا کەردێ.

دلێ ئاستیوی عامیانەنە،متاومێ ئانارە کەرمێ بە داستانو«دراکولای» بەرویروو(برام ئستوکر)ی کە دەربارەو شیاتینیارە نویسیەینە.باسوو شیاتینیا و دەجالاو چەرخوو ئارویما بە هیچ بارێوەرە جیا جە باسوو دینی نیا.چوونکە فرەو خەڵکی ئینەی سەروو ئا باوەریەوە: نەبیەی خودا پەرەستی کە وێش بەر ئاماو شوڕشی زانستی- سەنعەتیا،مشیۆ بە چێوێ یا گە پەڕ کریۆوە.روە کەردەی ئادیشا بە ئەفسانە، جادوویا فاڵ گیری وەروو دڵواستەی یام هومێدی نیا.روحوو ئینسانی هەرپا جورە کە دڵش پوەن بلو روەوە چەرمەیی و روشنایی،برێو جارێچ نیازش هەن کە بلونە روەوە سیاوی و پەشتو پیویایەکا! ئاچێوە کە نمازو

کەسایەتییێوی کەلاوە پەسەندوەش کریۆ ئی دوە چەمیەنە. فرەتەروو کەسایەتیە کاو رومانێویۍ کە وەردەنگیۍ روەشا کەرا ونە ئانیشانیۍ کە دوەچەمەنیۍ ،یانیۍ هەم عال هەم خراب.مەسەلەن ئا سەرتەر بیەیە کە ئینا دلیۍ کەسایەتی دژ بە قارەمانە کاو رومانە کاو دیکنزیەنە، نیا دلیۍ کەسایەتیە عالە کاشەنە.هەر ئی ڕەوتە دلیۍ رومانە کاو داستا یوڤێسکی چەنە دوپارە کریۆوە.ئاددلیۍ برایە کاو کارامازو فیەنە، پا گردە قورەتیشەوە مەتاوۆ ئالیۆشای بارووم نەوڕی[1] ئنندەو ئەیوانی سروشتی برمانۆ.(ئەیوانێو کە کەسایەتیش جە دویۍ خاکا بەر ئامان: نیمەش نیکی ئەو نیمە کەیچش خرابی).(تولستوی)دلیۍ جەنگ و ئاشتیەنە و هەر پاسنە دلیۍ ئانا کارنینایەنە ئی دوە چەم بیەیەو ئینسانانا بە جورێو وێنە کێش کەرونە و ئندە بە هوردەستیەوە مرمانوش کە ئونو نویستەی ئی رومانارە بەردشانە دلیۍ ڕیزوو یە کوم نویسەراو جەهانی.

دماینە

بە داخێویۍ گەوریۍ زوانوو ئێمە،ویریۍ و باوەریۍ ئێمە و فەرهەنگوو ئێمەی هورامی زوانوەروو هەر هور کاریوی کە بیەبو؛هیچ ئێژێوی تایبەتیش نەدان بە ویۍ ئەرمانای رووپیویا و هەرەقەتینوو ئەرمانە دەروونیە کا!! پەوکی کەم قسە کەردەی، دەرد نەواتەی، گوترەی روو گەش نیشان دای و... بیەن بە فەرهەنگیوی گردین پەسەند؟! ئایا بە راوینو شمە،شارتەیوەی هەستیۍ هەرەقەتینیۍ ئینسانییۍ کاریوی ئاوەزدار و دروستا؟ ئایا ئینە کە واچیان: «کەم قسیۍ کەرەو ئادنە واچە

١.مقدس

تا دنیا جە کەمووتو پەڕ بۆوە»؛«ئەگەر ئاورات بۆ وێت گێرە مەواچە ئاوراما»؛ «پیا مشیۆم بە زورروو شەلماناو وێش نانە بەر بارو» یام«دوێ گوشێت هەنێ و زوانێو» و... سەدها قسێ، کوتاڵێ ئەچێمنێ کە مەژگ و دەرونو ئێمەشا پەڕ کەردەنەوە!! ئارویچ دروستێنێ و بە نیازێمانێ؟!

یاوگەی بنەڕەتی من چی داپەرسا ئانەنە کە واچوو:رومانە یا گێوەنە هور مێژو کە"ئینسان" نەشاریۆوە!!

لیٚژەو یەری: دەروونشناسی

- چنی زارولا چەنی قسێ کەرمێ
- چیٚش کەرمێ تا شادێ بیمێ
- کارامەو هام دڵی
- تینو ویراو باوەراما
- رازو هوروستەی قۆرەتمەندا
- راوێشکاری و ژیوای هام بەش

چنی زارولا چەنی قسیٚ کەرمیٚ؟

وەختێو زاروڵێ بەشەکاروو[1] یانەیشا وانگانە[2] مازا جیا،یا گو ئانەیە هەنە کە فرێو جە ئەدا کا و تاتە کا. کە عالیچ یاوەینێنە. زاروڵە کاشا لۆمە کەرا و واچانێ: «تو چننە نەزانەنی!» یام پەی نموونەی ئەگەر روێوی هاڵیەنە. روجو ئەوەسیای[3]. زاروڵە کێ پێوەرە گژیا و هاربیانی کەرا داخومش هەن کە ئەدا و تاتەی خواینەریچ[4] چا ئاژەنە سرِ مەنارەو هاوارێشا بەرزێ باوە کە: «چی ئی زاروڵێما پێسە کەرا؟!» داخموو ئانەیە هەن کە گەورە کەردەی زارولا پسنەو زمنەیوی بو پەی سنجنەی ئەندازەو خواینای[5] و دەنگ نە کەردەی ئەدا و تاتەی.وەلیم ئینە فرە نرخ دارا کە سەر زوان ئاوردەی قسا و چێوانیوی ناشیرین و دڵ ئێشن[6] بەداخوم هەستوویٚ پەرمی زاروڵەی ماراره واری. "دوناڵد کیت"، راوێشکار و دەروون شناسوو زارولا کە ئینا زانستگاو پنسیلوانیایەنە،ماچو: «ئەدا و تاتە مشیۆم بزانا کە توورە کەردەی و چەنە برِیەی زارولا جە برِێو چێوا تەنها پەی ئینەیە بو، زاروڵە پەی بەرو بە ئانەیە کە مشیۆم چە رەفتارێو کەرو.»

١.وظیفە، تکلیف
٢.مدرسە
٣ .روز استراحت
٤.صابر
٥. استقامت،صبر
٦. دل آزار

بەهەر حاڵ ئەدا و تاتە کەرەستێ روحیێ دەرونییێ فرێ و قەویێشا هەنێ پەی وەرگێرتەی جە هورروەستە جوراوجورەکا[1] و زارولەکاشا.

دلێ نویسیایەکاو واریەنە دە(۱۰)قسێ چا قسە خراب و ناشیرینا کە یاگەڕاش هەنە ئەدا و تاتێواچاشائاوردێنێما،شونیشەرە ڕاو دووری کەردمیچشا پاکوینت[2] کریەینە.

۱- چی مەتاوینە پێسەو فلانە کەسی بی

"ماری" هەمیشە بەشە کاروویانەیش ئەنجام مدو.وەختوو وتەیچ دزانە کاش مشورو.بەڵام براکەش "بابی" ئاپاسنە نیا،و گردوو کارەکاش بەواتەی ئەنجام مدو.چی ئاد مەتاوۆ پسنەو ماریێ بۆ؟ دەروون شناسێ واتەنشا کە پێوەرە گێرتەی تەنها بو بە هور کاروو فرە بیەی حەسوودی بەینوو واڵەو براڵەیەنە.بە باوەروو دەروون شناسێوو زارولا «وەختێو زارولێو چەنی والێ یام براڵە کەیش یا زارولێو تەری پێوەرە گیریا،بەداخۆم چا کەسیە بێزار بو.»بەیا گو پێوەرە گێرتەی زاڕولا،عال پیویاش کەردێ کە چێشتا گەرەکا چەنەشا.دیمی پاک،مێزی پاک و...یانێو بە دروستی ئابەشەیە کە گەرەکتانا فاڕدێ دیاری کەردێ. پەی زارولەکاتا پاکوینتو پیویاش کەردێ کە کردەوێ عالێ چەنی یاردمیشا مدا.مەسەلەن پەیش روشن کەردێوە کە عادەت کەردەی بە ئەنجام دای سەر وەختێ بەشە کارەکاش بو بە هوکاروو نمرە عالا و وەشەسیاوی، وهەر پاسنە ئێتر

1. موفقیت‌های گوناگون

2. توضیح، تشریح

خەفەتوو کەلاساو هامنی مەوەرو.نەگەر زاروڵە کەتا دیورد[١] بو بەئانەیە کە شمە گەرەکتانا ئاد برێو سەوەرێنە[٢] رەفتارێش فارۆ تا جە ئانەیە کە ئیستە هەن عالتەر بو بەچەم پێک[٣] وهەرقەتی وینەرێ هورروەستەیش بیدێ.

٢ـ چی ئەجو زاروڵە گولالەنی!

دلێ رستورانێویەنە نیشتێندێرە زاروڵە کەتا ٧ ساڵێشا بەڵام رەفتارێش پسنەنێ رەفتاراو زاروڵیوی ٤ ساڵانەی! شمەیچ شەرمەندێ بیدێ و بە توورەییوە ماچدێ:«چی مەکاسیەیرە[٤]! چی ئەجو شوتەوەرەنی؟!» بە راوینو شمە، شونوماوئی رەفتاریتا چێشا؟

پیوێ، کە ئاد سەختش ئامان وەنە.حەتا قینیێ نە گردوو مەکەکاو دلێ مەکدانەکەی مجورە سەروو مێزەکەی!! پەس بەیاگو ناراحەت کەردەی و دێونەی زاروڵەکاتا کوشدێ بە ئاوەز و زوانیوی دەردواردە رەفتارەناشیرینەکاشا فاردێ.عالتەر ئانەنە کە رێک وبێ پەردە کەتنوو[٥] چەوتیەکاشا نەواچدێ، بەڵکوو پەی نموونەی متاودێ واچدێ:«مزانوونە کە دڵت پوەن وەڵێ وتەیەنە تەلەفزیون تەماشە کەری منیچ حەز مەکەروو وەرت گیروو،بەڵام ئەگەر رەفتێت نە فارینە بێ گومان نمازوو تەماشەش کەری.»ئەپی قسێ زاروڵەکەتا میاوۆنە ئانەیە کەئەگەر رەفتێش نەفارۆ، بەداخوم چا چێوەوەشەیە دوورش

١.توجه،دیەی ورد

٢. سمت

٣. در واقع،بە درستی

٤. آرام گرفتن

٥.(کەتن) :کار بد

وزدێوە.(ئا چێوە وەشەشە چەنە بڕدێ)

٣- چی ئادنە شپرزو شەلەختەنی

زارۆڵە کەتا کەواو پاتوڵێوی پاک و پوختەش پورەن،یەک ساعەت دماتەر بە گجیوی بێ قوڵی پیس و چڵکن و موێ دژیای و پاتوڵێ دڕیای مەیوە لاتا! شمە چێش کەردێ؟

داینەڕوە و تووڕە بیەی زەمینەو جەنگ و ئاژاولێ مارو وەرەوە.یا گێش هەنە پەرسدێ پەس چێش کەرمێ؟دەروون شناسێ پی داپەرسێ ئەپێسنە داواچ مداوە: «وەختارێو زارۆڵە گەرەکشا چنی دوستاش بلو بەر،بازدێ هەر جورێو دڵش پوەن جلێ کەرونە.یانێو مەواچدێ ئینەیە کەرەنە و ئانەیە مەکەرەنە!بەڵام ئەگەر گەرەکتانا بلدێ مێمانی یام رستوران مشیۆم یاد گێرو، کە مەکریو هەر جورێو مەیلشا جلێ کەرۆنە،وهەر پاسنە مشیۆم بزانو چکو کام لیباسی کەرونە.ئەدا و تاتە متاوا شێوەو دروستوو ئەنجام دای هەرمانا واچا بە زارۆڵەکاشا»

٤-تو بامەزەتەرین،وەشڵەتەرین و زوردارتەرین زارۆڵەو دنیایەنی!

حەتا یەک لەقەبی عالی بێ یاگە بو بە هور کاروو تەنگ وینای و دیوار کێشتەی دەوروو ورێشەنە و ئێتر مەتاوۆ پا جورە کە هەن وڕێش وینو.مەسەڵەن ئەگەر واچمێ:«تو جە گردوو زارۆڵا،باهووشتەرەنی»،داخومەوو ئانەیە هەن کە ئاد پاسنە ویر کەرۆوە کە هیچ وەخت تووشوو شکەستی مەبو.ئەگەر مزاندێ و هاگاتا هەن کە زارۆڵەکەتا چەنامێ (توانایی ها) فرێش هەنێ، کوشدێ پەی

هـان‌دای و مـەیل جمنـەی کەڵکشا چەنـە گێردێ؛نـە ئانـە کـە بـەر چەسپیوی کەسایەتیش دەیدێ وەنە! پەی نموونەی ئەگەر واچدێ: «تو باهووشـەنی و مـن مزانوو کە متاوی ئا کاریە کەری» فرە خاستەرا و دڵگەرمی فرەتەرش مـدو پەنـە و نەرمتەرەیچەنـە تـا ئانـە کـە واچـدێ:«تـو باهووشتەرین زاروڵـەو دنیایـەنی.» متاودێ زمنەش[1] کەردێ.بە چەم‌وین بەر چەسپ لکنەی خراب پسنەنە غـەیب واتەی پەی کەسایەتیش. پەی ئەرمینـەی[2] ئەگەر واچدێش پەنە:«تەمـەڵ» حەز کەرو تەمەڵانەتەر جمۆ وە.چوون دڵنیاتـا کـەردەن کـە تـەن پـەروەری لـەقیوی لانەشون[3] جە کەسایەتیش.ئەدا و تاتە مشیۆم تەلاش کەرا جگـەی ئانەیـە لەقـەبێ ناشیرینێ (خرابێ)واچانێ بە زاروڵە کاشا ئاچێویە کە ئینا وینون[4] شانە دروست دا بـەر.ئایـا زاروڵـە بـە گـردەوە تەمـەڵا؟داخومش هـەن کـە ئـاد نەتاوۆنـە هـەرمانێ روجانـەیش بێ پەنـە واتـەی ئـەنجامێ دو!ئـەچی ئاژەنـە ئـەدا و تاتـە مشـیۆم بـە خەڵات‌دای و وەرگێرتەی و تـەمیی کـەردەی مەیل جمنەش[5] کەرا پەی بە ئەنجام یاونەی هەرمانە کاش.

٥- تو چننـە گەوجەنی (ئەحمەقەنی)

یـو جـە ئارمانـە بنەڕەتیـە کاو پـەروەردە کـەردەی زاروڵەی،هور کـەردەی[6] وێ پەرمین دەروونو زاروڵەیەنە. بە یا گو سەرزوان ئاوردەی ئا قسە خرابا، پەی عال

---

١. امتحان،آزمایش

٢. نمونه

٣.ماندگار،همیشگی

٤.ذهن

٥. ترغیب

٦. بوجود آوردن ، بر پا کردن

کەردەی رەفتاریۆ زارۆڵە کاتا هۆڵ دەیدیۆ قسیۆ مەیل جمنیۆ و دروستێشا پەنە واچدیۆ.پەنەشا یاد دەیدیۆ کە کاری دروست یانێو چێش؟ مەسەلەن ئەگەر زارۆڵە کەتا گەرەکشا چی دەستوو خیابانیەوە پرۆوە ئەو دەست،بەڵام مەدیو پیلاو پولارە،یام دیورد مە کەرو بە ئاماولوای ئوتوموبیلا،متاودیۆ واچدیۆ: «تو فرە باهووشەنی کە دەسم گیرینە ئیسە متاومیۆ بە خیاڵیوی راحەت ویەرمیۆ.»

٦- برێو جاریۆ ماچوو وەشڵەی زارۆڵەم نەبیەیا.

ئا چێوە کە زارۆڵە کەتا میاوۆنە ئینەنە:«تو هیچ مەیژی و من توم گەرەک نیەنی!» ئاد ئی قسیۆ بە دڵ گێرونە وتا وەختێو گەورە بو ویرەش مەشۆوە.ئایا شمە بە ڕاستی ئندەبیۆ ئاوەزێندیۆ کە بە زارۆڵە کەیتا ماچدیۆ:« وەشڵەی هەر توم نەبیەیانی! » هەرگیز ئینەیە نەواچدیۆ.بە یاگێش متاودیۆ واچدیۆ:« برێو جاری فرە(توورە/ تووڕیۆ)م کەرینە.» عالتەر ئانەنە کە ئەدا و تاتە ئا چێوا کە وەڵتەر واتێما بەرا ڕاورە تا نەیاوا بە ئی ئەندازە جە تووڕە بیەی.وەختێو زارۆڵە بزانو کە ئەدا و تاتەش چەمەڕایی چیشی کەرا جەئادی و دیارا کە چەنیش ساچیا بە چەم پێک رەفتاری عالتەر گێرونە وەر.

٧- با تەنیا بوو یام بازەم جیا

گردوو ئەدا و تاتا حەز کەرا برێو جاریۆ تەنیاییۆ با.بەڵام ئەگەر بە تندی و تووڕەیەوە ئینەیە واچدیۆ،زارۆڵە کەتا پاسنە مزانو وەشتا مەسیۆ. کوشدیۆ زارۆڵە کاتا دلیۆ هەرمانە جوراوجورەکانە ڕا دەیدیۆ. حەتا زارۆڵیوی ٣ ساڵە حەز

کەرونە پەی ئەرەیاوەی سفرەو نیمەروێ یاردەیتا دو.ئەگەر وەختێوەنە کە زارولێ بە شمە نیازشا نیا، کەمێو دوندێشاوە ئادێچێ وەختێوەنە کە شمە سەرگەرموو کاراندێ کەمتەر مزاحمێتا با. چا وەختانە کە نیازمەندوو تەنیایەندێ متاودێ واچدێ: «من توم فرە وەش/ وەشە مسیەی بەلام ئیسە هەرمانەم هەنە.» وەختش دەیدێ تا بیاوۆنە و هەرپاسنە بزانو کە شمە دماتەر متاودێ چەنیش بیدێ.ئەگەر نەیاوانەو پاش کوارە سەروو قسو وێش متاودێ واچدێ: «ئەگەر جارێوتەر قسە کێم بڕینە مشیۆم بلیەنە دلێ دیمە کەو وێت (ئوتاقوو وێت)چوون ئینە ئوتاقوو منا.» ئینە زارولەی دوور مە کەرۆوە جە شمە،بەڵکو ڕاییوە پەروەردەیەنە.

٨ـ خە فەبەدا(وس بێ دەنگ)

ئی قسێ پەی زارولەی فرە قورسەوهەست کوشەنە.زارولە ئەجوش شمە ئێتر هیچ مەیلێوتا نیا پەی ئەژنیەی ڕاوینو ئادی.کەم کەم میاوۆ بە ئی ویریە کە ئاد کەسێوی ناتەوان و بێ دەسەلاتا،و مەتاوۆ ویرێ و هەستێ وێش دو بەر.شمە متاودێ بە ئارامی وون سەردی واچدێش پەنە کە: «بێ دەنگ بە.» ئەگەر ئی شێوە فرە نەرما، کەمێو سفت و بەرزتەر واچدێش پەنە.یا ئەگەر کریۆ تەلەفزیۆنە کەی کوشندێوە و کیاندێش پەی دیموو وێش.ویرتا نەشۆوە کە زارولێ جە چەموو وێتاوە دنیای مژناسا و ئولگووشا وێتاندێ. ئەگەر گەرەکتانا زارولەتا ژیر و با ئەدەب وحورمەتگیر بو، پەس مشیۆم ئەوەڵ وێتا ئی ئەرمانێتا[1] بانێ تا کەتی زارولەکەتا بشۆوەئۆ شمە.مەسەڵەن هیچ وەخت بە هام تەمەناو وێتا

---

١ . خصوصیت ها، ویژگی ها

نەواچدێ: « خەفە بە » و هەرپاسنە بە زارۆڵەکەو وێچتا مەبو واچدێ.

٩- ئینەیە کەرەو ئانەیە کەرەو گینا...؟!

تەرسنای بێ یاگە سەرەنجام سام و قورەتوو شمە ماڕو و لا بەرونە.ئی جورە قسە کەردەیە بو بە هورکاروو ئانەیە کە زارۆڵە رەفتە ناپەسەندەکاش درێژە دو تا بزانو شمە بڕیارتا ئینا سەروو چیشیەوە.رایێوە عالە و پەسەند کریا ئانەنە کە بە شێوێوی دەردوارد تەمیش کەردێ.مەسەلەن:«ئەگەر ئیسە دەس چا کاراتە نەکیشی هەر جە ئارۆوە هەتا یەک حەفتەی تەر مشیۆم یانەنە بنیشیەرەو نەلی بەر.»یام: «ئەگەر ئی رەفتاریتە دووبارە کەریەوە حەقت نیا شونو نەهاریەرە بازی(گەمە) کەرینە.»ئەچێگەنە،زارۆڵە میاوۆنە بە ئانەیە کە شمە متاودێ جە بڕێو چێوا وەرش گێردێ.

١٠- ئەگەر ئا ئیسە نەی چەنی من ئێتر پەی هەمیشەی نەمن نە تو!

هەرگیز زارۆڵەتا جە جیا ئاستەی نەتەرسندێ.پەی ئانەیە زارۆڵێ بتاوا پا بنیانە دلێ دنیای مشیۆم ئەدا و تاتە پنا گایوی هێقم[1] و لانەشو بانێ،وەگەرنا ئادێ جە سەوەری رەفتاریەرە مدراو با بە کەسانیوی تەرسەزاڵ و پابەستەو ملچێڕ.ئەگەر زارۆڵێوی تازەپاتا هەن و گوشەو خیابانیەنە نیشتەنەرەو نمەی چەنیتا مشیۆم واچدێ:« یا چەنی من مەی یام دەست گیرونەو بەرووت چەنی وێم.»وئەگەر نیاز بی گێردێش واشیتا و بەردێش چەنی وێتا.ئەگەر گەرەکش بی وەخت هەدەر

---

١. محکم

دو دیوردی فرەتەرش پەنە کەردێ.پەی نموونەی واچدێ:« تو ٥ دیەقێ وەختت هەن چەنی یارە کەیت بازی (گەمە) کەری شونیشەرە مشیۆم بەی بلمێ.»ئی واتە فرە کاریگەرتەرا تا ئانە کە واچدێ: «ئەگەر نەی مازمێت جگا و ملمێ.» ئەگەر قسێ نادروستێتا واتێنێ بە زارولەکەیتا،ڕاستەش وەختی کەمتا هەن پەی لابەردەی و سەرڕتەیشا.مشیۆم بەیدێ پەنە کە ئی قسێ(قسێ نادروستێ) ئەرمانێ هورنە گێلێشا[1] هەنێ. دەروونشناسێو بە نامو فلمینگی ماچو:«بلدێوە لاو زارولەکەیتا و گێردێش واشیتا و واچدێش پەنە بەخشەم‌من قسێ ناشیرینێم واتێنێ بە تو؛ بڕێو جارێ تووڕە بوونە و مەتاوو وەروو زوانیم گیروو،پەو کەتی ئا قسا کەروو.وە گینا من هەر گیز وەشم نمەی قسێ چامنێتە پەنە واچوو.دیسان بەخشەم تو پەی من ئازیزەنی.»ئی شێوە لاونەیوەنە تەنها بو بە هور کاروو وەشەوە بیەی پەیوەندوو بەینوو شمەو زارولەکەیتا؛بەلکوو بنەڕەت ئەرمنیایا پەی ئانەیە کە ئاد دلێ ئاژەیوی سەخت و دژوارەنە،بزانو چەنی وەروو قینێ و هورئامەی وێش گێرونە.

ئی دەستوورە بەنەرخ و ڕاواز کەریچە پەی گرد وەختیوی هور گێردێ: «تا کریو پەیتا و متاودێ کارێو کەردێ زارولەکێتا پەی بەرا بە ئانەیە کە وەشێتا مسیا.»

ژیوراپیێ[2] سادێ یانەییێ پەی ئاسان ژیوای

ئا چێوە کە ژیوایش پەی فرەوئەداو تاتا سەخت و پەکدار کەردەن ئانەنە کە: ئادێ بە یاگو واتەی خواستەکاشا وەراوەروو زارولانە بێ درەنگ هور مەیاو

۱.غیر قابل برگشت

۲.راه های زیستن

جواب مداوە.پەی نموونەی بەجیاتی ئانەیە واچانێ:« بێ زەحمەت بەرەکەی تن مەدە پوە » قێڕنا ملشارە یا گاڵە هوڕە منیارە و یام قسێ ناشیرینێشا پەنە ماچا. شونو ئی ڕەفتە نادروستیتارە ، ئادنە مەبەرۆنە کە زاروڵەکەتا سەر بە هەوا یا سیسوڵ و یام دڵ لەرزان بو.چونکە ئاد جە ئانەیە کە هەمیشە قێڕندێ ملشەرە مانیۆ و شمەیچ جە ئانەیە کە هورئامای و قێڕنەی سەمەرێوش نیا مانیەیدێ!

بە ئەرەنیای ژیوڕایێ سادێ یانەیێ متاودێ وەڵێ ئانەیەنە کردەوە ناڕیکە کێ زاروڵەکاتا بانێ بە رەوتی هەمیشەیی وەرشا گێردێ.ئا ژیوڕایێ کە ماچمێشا بڕیەینێرە بە خالە کاوواری:

١- دماو کەڵک گێرتەی جە هەر کەرەستێوی بنیەیدێشەرەوە سەروو یا گەکۆ وێش.

٢- ئەگەر شەخەڵتا متەرە بە شێوێوی ئاسان گلێرش کەردێوەو وزدێشەنە دلێ سەتلو شەخەڵی.

٣- وەڵێ ئانەیەنە کە چێوو کەسێوتەری هور گێردێ بێ گومان پەرسش پەنە کەردێ،و شونو سوود گێرتەیرە پسنەووەڵتەری- یانێ ڕیک و نەخرابیا- دەیدێشەوە بە خاوەندیش.

٤- وەختێ مەیدێوە یانە کەواو پاتوڵ یا کوتو شەرواڵەکەیتا بەرباردێ و کەردێشا دارەرەو حەتمەن یا گو کواو پاتوڵ یا کۆتو شەرواڵوو زاروڵەکاچتا بازدێوە.

٥- هیچ وەخت وەر گیری ویا وەرپەنگی تەلە فوون کەردەی کەسێوتەری نە کەردێ مەگەر پەی کارانێوی فرە سەرسوود و یام فرە بە پەلەی.

٦ـ پاڵایەکاو گورەوەکاتا کە پیسێ بیێنێ وبوەشا مەی وەڵێ ئانەیەنە کە بلدێنە دلێ یانەی بەرباردێ و ئەگەر تاواتا بشوردێشا،یام بنیەیدێشا یاگێوە تایبەتیە تا دماتەر شوریا.

٧ـ وەختێو چنی هەنترینی قسێ کەردێ دەنگ بەرز مەکەردێوە،بەڵکوومتاودێ بلدێ وەرەوە تا قسو هەنترینی عال بژنەودێ.

٨ـ وەختێو کەسێو وتەن دەنگەدەنگ مەکەردێ، و ئەگەر متاودێ بە نووکوو پایا لوودێ ڕانە با هایش نەبۆوە.

٩ـ بێجگەم چاشتگای (آشپز خانە)یام یاگو نان واردەیتا،یا بەرەوە،ئێتر هیچ یاگێوە تەرەنە بە تایبەت دلێ دیمەکانە بە کەسی ئیجازەو نان واردەی مەدەیدێ.

١٠ـ وەختوو حەمام کەردەیتا مشیۆم وەختیوی دیاری کریا بۆ،و ئەگەر گەرەکتانا چێرێو واچدێ بە کەسێوی کە ئینا دلێ حەمامیەنە مشیۆم مدردێ تا بەیوە بەر.

هەڵبەت هەر جە بنەڕانە یا بە دیکەرد مشیۆم ئی ژیوڕایێ واچیانێ بە زارۆڵا، بەڵام بە ویەردەی وەختی کار میاوۆنە بە یاگێوە کە ئێتر ئادێ بێ واتەوشمەیچ ژیوڕایەکانەهاگاویر پەسەند کەرانێ وبەراشا ڕاورە.

چەنیەتی یاگەوستەی ژیوڕایەکا

پەی ئانەیە کە بتاودێ ژیوڕایەکا کەردێ بە دیسانە(عادەت)پەی زاروڵەکاتا مشیۆم هەربنەڕاو گولالەییشاوەدەستشا پەنە کەردێ و هەرووەرەنە تا

ئاوا یا گێ گەورێ با مشیۆم درێژە دەیدێ بە واتەی و دیسان ئەوە واتەی.مەبو یا گێوەنە مدردێرە و واچدێ ئێتر وەسێن یام نیاز نیا واچیانێ!

پەسەند کەردەی و ئا فەرین واتەی و هەرپاسنە پەشت گێرتەیشا،تینی مدو پەنەشا و ئادێ بە ئا فەرین واتەو شمە،هەست بە وەشی و گەشی کەرا (هەر چەند پەی کردەوێوی گولالەیچ بو).پەی ئەرمینەی متاودێ واچدێ:«چەمە گیان چراوە کێت کوشناوە؟»، «ئا فەرین کوڕە وەشەسیاوە کەم یا کناچە وەشەسیاوە کێم مێزە کەت سەرِت؟»، «ژیرە/ ژیرێ گیان ئاوە کێت گێرتەوە؟»یام«هەردوێ چەمە کێم داروە کێت واردێ؟؟».

ژیوراییێ یانەو شمە گردجار بە گەورە بیەی زارۆڵە کاتا فارِیا و هەرپاسنە ئانێ کە بیێنێ بەدیسانە ئێتر جە لیستی مسەرِیا و یا گە کێشا مدا بە تازەترا.

بە گەورە بیەی زارۆڵە کاتا شێوەو چەنیەتی هەرمانە کا فارِیۆ و شمە چنی باپەرسە(مسألە)تازا ڕوو بە ڕوێ بیدێ. پەی عالتەر یا گە کەوتەی ژیوراییە کا، واچدێ بە زارۆڵە کاتا کە ئانێ بریارە ملوو دەستە برایا،هام کەلاسا و یام دوست و ئاشنا کاشارە کە مەیانێ پەی یانەیتا.ئەگەر زارۆڵە کەتا چەنی هام بازیە کەیش، کە ئامان پەی یانەیتا چاشتگاشا شپرز کەرد،جە هەردویشا گەرە کتابو کە پەسارناشەوە.گاهاز یانەو ئادیشانە ژیوراییێ چامنێ نەبا، بەڵام مشیۆم بزانا و پەسەند کەرا کە ژیوراییێ یانەو شمە باروم دارینێ و ئەشو بە ئەنجام بیاوا. ئەگەر نەلانە چیروو باروو ژیوراییە کا داخموو ئانەیە هەن کە ئامەشوشا وەربەستە[1] کریۆ. ژیوراییێ-حەتا بێ سوودتەرینشا-مشیۆم پارێزیا. ئەگەر ئی

١.ممنوع

کـارە کریـۆ یـانێو گولالەتەرینشـا بـە ئـەنجام بیـاوۆ بانـە بـە مـەرام و بـاوەڕ،و سەرەنجام با بە عـادەت .

ئاوەختەنە کە ئێتر مزاندێ ژیوایتا چەندە جە وەڵتەری ئاسانتەرا!

چێش کەرمێ تا شادێ بیمێ؟

١- بەرپرسی شەوق و زەوقیما وزمێ سەروو شاناما

ئەگەر گەرەکتانا شادێ بیدێ مشیۆم بزاندێ متاودێ شاد بیەی وێتا کونترۆڵ کەردێ.باوەریوی باودار دلێ خوڵکیەنە،ماچو:هەر کەسێو متاوۆ هەستێ ناوەشێ دلێ دەروونو کەسێو تەریەنە وەشێ کەرۆ.مەسەڵەن:«ئاد منش توورە کەردا»، «تۆ منت پەس کەردا». بەڵام مشیۆم بزاندێ شمە هەرگیز بە هیچ ڕەوشتێو مەتاودێ هیچ هەستێو دەروونو یوتەریەنە هور کەردێ.ئی پەیوەندێ بەینوو دیارکەو هورتکەی (علت و معلول)دلێ دنیاو فیزیکیەنە هەنێ. وەختێو دەفتەرەکەی وەر مدەیمێ،دەستماوە گنورە.وەختێو مشتێوە ماڵمێ شیشەکێرە مڕیۆ.بەڵام ئی کەردەوە دلێ دنیاو زەوقیاتیەنە بیەیش پەی نیا.هیچ کەس مەتاوۆ بە واتەی چێوانیوی ناوەشی مەسەڵەن: جە ڕاو شەپولە دەنگیە کاوە سەروو مەژگو یۆتەریەرە کاریگەریش بۆ یام نوێڵوو خەمی جمنۆوە! جمنەرێ بەرینیێ پسنەو خەڵکی و ئاژەی ناوەشی متاوا سەروو باوەرەکاماوە بنیشارەو یاگەپا بازاوە. بەڵام کونترۆڵوو ئا باوەرا بێ وەر بەست ئینا دەستو وێماوە. ئینە ئێمەنمێ کە متاومێ بە لابەردەی و فارەی ئا باوەراکە بیێنێ بە هورکاروو خەفەتیما،دلێ وێمانەشادی وەش کەرمێ.باوەرەکاتا تەکندێ،ئێژانەو کێشانەشا

کەردێ و بەرپرسیشا وزدێ سەروو شاناتا.دەربارەو وێتارە داد گەری نادروست مەکەردێ و وێتا مەوەردێوە. تەنها کوشش کەردێ و هۆڵ دمیدێ تا داواچوو گرفتەکا و داپەرسەکاتا بێزدێوە.

٢- بەهاگاوەپەی شادبیەی تەڵاش کەردێ

وەختارێو سەروو سەوەرێویەرە[١] ویرێما گلێرێ کەرمێوە ئا سەوەرە بە نرختەر بۆ پەیما. ئەگەر سەروو شاد بیەیوە گلێرکەرد[٢] کەردێ حەتمەن شادتەرێ بیدێ، ئەگەر پەی شاد بیەی شونو بەهانارە نەگێڵدێ(پسنەو: سەرمایەی، لابەردەی گرفتەکا،زانست،ئوتومبیل، یانە و...)متاودێ هەر ئائیستە و ئەچێگەنە هەست بە شادی کەردێ.مشیۆم وەشی و شادی کەردێ بە سەردیاروو[٣] لیستوو هەرمانەکا و بەرنامەکاتا.

٣- وێتا پاجۆرە کە هەندێ قەبووڵ کەردێ

وێ قەبووڵ کەردەی یانێ ئانە کە: وێتا وەش بسیۆ هەر ئەپا شکڵ و قەوارە کە ئێستە هەندێ.فرێو جە خەڵکی ئەجوشا ئەگەر چانەیە کەهەنێ ڕازیێ با ئێتر هەرگیز مەفارپیا و عالتەر چانەیە کە هەنێ مەبا! ئێمە جە خیش(چاخ) بیەیما بێزارێنمێ چوون گەرەکمانا قەڵەمیێ بیمێ.جە لارو لێژ لوای وێما بێزارێنمێ چوونکەتی گەرەکمانا خاستەرێ بیمێ. دەربارەو وێمارە دادگەری

---

١. سمت، جهت

٢. تمرکز

٣. عنوان

نادروست کەرمێ چوون گەرە کمانا وڕێما فاڕمێ. بەڵام گردوو ئینیشا فرە کەم کاریگەرێنێ.هەست بە خراب بیەی تەنها ئێنرژی هەدەر مدۆ، ئێنرژیێو کە متاومێ پەی عال بیەی بە کارش بەرمێ.ئێمە یادما گێرتەن ئەگەر گەرە کمابۆ چێوێو فاڕمێ مشیۆم هەستێوی ناوەشما بۆ وەراوەر بە ئا چێوەیە! بەڵام دروستش ئانەنە کە وەڵێنە ئەو چێوە کەی قەبووڵ کەرمێ. قەبووڵ کەردەی وڕێما دلێگرێو وەش کەرۆ پەیما تا باوەرێ ژیوایما بە دڵخواست بارمێنە دلێش.

٤- باوەرە کاتا بژناسدێ و خرابە کاشا فاڕدێ

باوەرێ یانێ ئا ویرێ و وێنێ کە دەربارەو وڕێما،خولکی و ژیوایەرێ هەنێما. بەداخەوە ئێمە فرەتەروو باوەرەکاما بە زارولەیی قەوارەشا گێرتەن.حەتا بێ ئانەیە کە بزانمێ چ کاریگەرییێوشا هەن سەروو چەنیەتی هەرمانامارە مژیومێ. برێوشا ئەچێگەنە نویستێنێما:

الف) ئەگەر شادێ بیمێ هورزینەما[1] نیا پەی فاڕەی هیچ چێوێوتەری.

ب) هەستێ من واڕەمێ[2] سروشتییێنێ،مە کریۆ فاڕوشا.

ج) مشیۆم گرد چێوم بۆ (سەرمایە،زانست و عشق)تا هەست بە وەشی و شادی کەروونە.

ئی باوەرێ وەریەستێنێ وەرە ڕاو شادیەنە.کوشش کەردێ تا ئا باوەرە وێ وڕنا[3] فاڕدێ.متاودێ جە دەرمانگەریوی دەروونی یاردەی بوازدێ.

---

١. انگیزه

٢.پاسخ، انعکاس

٣.خود تخریب کن

٥- قەدر زانێ و سپاس واچێ بیدێ

دەست وەشی واتەی و قەدر گێرتەی یۆن چا ئەرمانا کە فرەتەر شادی مارۆنە. هۆڵ دەیدێ پەی ئانەیە کە قەدر زانەی، کەردێ بە گاڵوکێو[1] پەی ئاوردەی وەشی و شادی.ئی تەمرینیە ئەنجام دەیدێ: ١٠ دەیەقێ دەربارەو گردوو ئاچێوارە کە هەنێتا ویر کەردێوە،بزانەدێ حەز کەردێ پەی کامیشا شوکرو سپاس کەردێ، ئەگەر یوستێتاوە پڕ بەدڵ وەشحاڵێ بیدێ چوون روێو دلێ لیستوو ئارەزواتانە بیێنێ! شونو ئی بەیاد ئاوردەیەرەویندێ کە بەڕاستی هەست بە وەشی کەردێ.ئەگەر عادەتتا نە کەردەن بە دەست وەشی واتەی و قەدر زانەی،ئاچێوا کە ڕوێو ئارەزوێتا بیێنێ،یا گێونە کوودێشا دیوارەرە،با وەروو چەماتاوە با.ئەگەر گرد روێو تەماشەشا کەردێ سەرەنجام پەی بەردێ کە مشیۆم روێو واچدێ: «خودایا،شوکر! ئەگەر ئینێمە نەبیەیانێ مشیایا خەفەتم واردەیا.»

٦- دلێ ئیستەو ئارۆیەنە بیدێ

خەم یا هینووویەردەیا ویام هینوو مەینەریا(آینده).دلێ ئی ساتێنە هیچ خەمێو بیەیش پەی نیا.پاسنە مەی وەروو چەما کە ئێمە بەشێوێ فرە جە وەختیما سەرفوو چەمەڕایی مەینەری ویا خەفەت‌واردەی پەی روەدریایە کاووەڵتەری (ویەردەی)کەرمێ. ئەگەر دوەدلێ بیمێ ویا هەست بە ئاژەو پاڵپەشتی هێقمی نەکەرمێ بە سەختی متاومێ سەروو ئا چێوارە کە ئارو ڕوەمدا ویرێما گلێرێ

---

[1]. تسهیل کننده

کەرمێوە.ئەگەر بە ڕاستی ڕێتە بە ئاروی هوشیاریٚ بیدێوە، خەم و خەفەتوو ویەردەی و تەرسی جە وێنە کەردەی مەینەری مەلا بەینەنە و ئا چێوە جە وەختی مەنۆوەئی ساتەنە.ئینە تەنیا ڕاو زمنە کەردەی[1] ئارویا.زمنەیو کە بە چەم پیوریۆ. شادی تەنها دلیٚ ئی ساتیەنە تەجربە یا هەست کریۆ. ئەگەر چەمەڕاندیٚ مەینەرێوی نادیارەنە وەشی و شادی زمنە کەردیٚ،پەس وەختیوی فرە درێژ ئینا وەرتانە،و روشنیچ نیا کە ئایا میاودێش پەنە یام نا؟!

٧- راست واچیٚ و ڕوە چەرمیٚ بیدیٚ

راست نەواتەی دەستیوی گەورەش هەن پەی بەرئامەی خەفەتاو پەنگ واردە جوراوجورە کاتا.پا جورە کە فیسپەگا(کومەڵگا)راست بیەی ئەژناسە کەرو چەنی ماناو هەرەقەتینی راستی و دروستی جیاوازیشا هەن.ڕاست واتەی یانیٚ:سەر زوان ئاردەی ئاچێویە کە بە چەم پیویان و یام بە گۆش ئەژنەویان.بەڵام فیسپەگا ئەپی جورە ڕاستی ئەژناسە کەرو:

الف)واتەی بە مەرجێو کە نەبونە بە هور کاروو ناحەزی و هەست خرابی کەسێوتەری

ب)نەبونە بە هور کاروو دژمەنی یام دوورەوە کەوتەی

ج)شمە وەرە چەماو خوڵکیەوە نەخرابنو

عالتەرین هەرمانە پەی دەست پەنە کەردەی ڕاست واتەی ئانەنە کە چنی وێتا ڕاست واچیٚ بیدیٚ. دەفتەرێو وەش کەردیٚ، گرد ڕوێو دلێشەنە دەربارەو ویراو

١.امتحان کردن،تجربه،آزمون

هەستاو وێتارە بنویسدێ.ڕا دەیدێ بە دەروونیتا تا ئاچێوێ کە ئینای چاگەنە بەر بەیانێ.دەربارەو وێتاو هەست و ویرو وێتا ڕێتە بە کەسانێوتەری بنویسدێ.دەربارەو تەرسەکا،ئارەزوەکا و ناحەزیەکاتارە بنویسدێ.هیچ چێوی نازدێ جگا.دەماتەر وەختێو ئینەتا مسا،ئا ڕاستی یە مەینە دلێ پەیوەندیەکاو وەرپێکە روجانەکاتا.

٨ـ راوینو وێتا فارِدێ

ئایا دنیا بێڕەحما؟ئایا پەڕ بیەن بە دەرد،ڕەنج و بەدبەختی؟ئایا شادی و وەشی هەن دنیانە؟و... دنیا دروست ئاچێوێنێ.گردووئا چێوا ئینەی دلێشەنە بە خاسو خرابەوە.

فارەی ڕاوینەی بە ماناو چەم بەستی سەروو ستەمی و بێڕەحمیرە نیەن.گەرەکمانا واچمێ گردوو ئا چێوا کە ئێنرژی مدا بە شمە و پەڕێتا کەرا بە حەز و شادی،عالوێندێ.شمە مشیۆم بڕیار دەیدێ بە وێتا و قەبوولْ کەردێ متاودێ بیاودێ پا چێوەیە کە گەرەکتانە.ئەگەر ئینایدێ شونو قینی،جەنگ و ئاژاولێرە، بێ قسە بە دەستشا ماردێ.ئەگەر شونو وەشەسیاویەرە بلدێ ئادیچی مێزدێوە. ئەگەر چەم لواو[1] وێتا فارِدێ،دنیاچ وەرە چەماتاوە فارِێۆ و شونیشەرە بە جورێوی جیاواز هەستش کەردێ.چەم لوایێ عالێ و پاسنەیێ (مثبت)ئی بەر ویرێشا چەنە بەرمەیا:

الف)عالی و زەریفی دلێ ئینسانانە ویندێ

ب)سەردی و تالْ وینەی لابەردێ

---

١. نگرش

ج) وەشەسیاوی و عال ئەژنەویەی فرەتەر زمنە کەردێ

د) هۆمێدتا بە ژیوای فرەتەر بۆ

ویرپەسارنەیوە

گردوو هەرمانە کاتا پێوەرە مە کەردێ!

یۆ چا هور کارە گەورا کە وەر گیری کەرونە جە هورووستەی و سەر کەوتەی ئێمە پەی بە ئەنجام یاونەی چەند هەرمانا هام زەمان؛ئانەنە کە گەرە کمانا گردی پێوەرە ئەنجامێ دەیمێ!

بە واتەی ویتەر،هەرچی خواستێما هەنێ گەرە کمانا گردی پێوەرە بەدەست بارمێ!

شمە چە یوتا بەروە کار کەرو چە هەردوێتا بە هەر حاڵ فشاریوی فرەتا پەی مەینەرِاپێوە دروستە کە یاردەیتا مدو پەی هورووستەیتا ئانەنە کە بەیدێ هەرمانە کاتا بە رِێز بنویسدێ و بە رِیتەو کەم سوودی و فرە سوودی یا کەم نیاز و فرە نیاز بیەی دەستە دەستێشا کەردێ تا وەختی دروست برِ دێ سەرشارەئە گەر بتاودێ سەروو‌ئی ریزتەیە[1] جەمدێوە و هەر پاسنە بزاندێ دلێ یەک ساتیەنە(ورنیەنە)تەنیا یەک هەرمان متاودێ ئەنجام دەیدێ،ئێتر بنەرِەتیوی دروستتا متەنەرە.ساپەس بە بەرنامە ئەرەمتەی دروست و ئەژناسای کارە سوودمەندە کا هێز و وەختتا دروست برِمبەش[2] کەردێ سەروو ژیوایتارە تا کەتی

١.ترتیب

٢.تقسیم

ژیوایوی شاد و وەش وەرتانە بۆ.

هەمیاردەی بوازدێ هەمیاردەی دەیدێ

یاردەی واستەی کریۆ بە جورێوی جیاگانە وێش نیشانە بدو.شمەیچ بە مسای چەنیەتی یاردەی واستەی جە کەسانێوتەری ڕا ژیوانوو[1] وێتا وزدێ سەروو لاپلای؛وهەر پاسنە فشار و سەختی ژیوایچتا کەم کەردێوە.دەستەو یانەیا، هامسایا،دەستە برایا و دەستە والاٚ گرد تینی،قورەت و کاریگەریشا هەن؛ متاودێ چنی هەنترینی هامدەردی کەردێ،بنیشدێرەسفرەو خەماتاواز کەردێ تا قورسی ئا بارەیە کەم کەردێوە.هەوالێ بیاوندێ بە هەنترینی،سەردای هەنترینی کەردێ و جە هەنترینی پەرسدێوە و... با هەمیشە پەیوەندیتا بو چنی ئادیشا.

ئەگەر ئی کارەیە کەردێ هەمیشە کەسێو هەن کە جە وێتا یام جە زارولەکاتا هاگاداری کەرونە.حەتا متاودێ بە نۆبە جە ماشینوو (ئوتوموبیل) هەنترینی سوود گێردێ.ئینەیچە بزاندێ حەتمەن نیاز نیا کە چنی گردوو ئەنداماو دەستە کەیتا نزدیکێ بیدێوە،چوون تەنها ئەندامبیەی وێش هور کارێوا پەی ئانەیە کە کومەک کەردەی بە کەسانێوتەری مانادار کەرونە.

هیچ وەخت پەی یاردەی واستەی هەست بە شەرمی نە کەردێ.

برێوی فرە جە ئەداو تاتا چانەیە کە یاردەی بوازانێ جە کەسانێوتەری بەرمشاو، ئەجۆشا بە یاردەی واستەی مرپاو وەرەچەماو خۆلکیەوە سووکێ با!! ویام خەلک دەستشاوە ناراحەت بونە!ئینە دروست نیا و بو بە هور کاروو ئانەیە کە

١.مسیر زندگی

جە خەڵکی دوریۆ گندێوە.بە یاردەی یاونەی بە خەڵکی هەستوو هەمکاری و نزیک ئەوەبیەی دەروونوو شمەنە هور کریو،و پسنە ماچانیۆ: «بە هەر دەستێوی کە دەیدیۆ چادیچیەوە گێردێشەوە.»، ئەگەر کەسێو وەختێوەنە کومە کش نەکەرد بە شمە ئینەیە مەبڕدیۆ ملوو گرد کەسیەرە! و ئا کەسیچە باروومڵار[1] مەزاندیۆ.چەنی دەستە برایا و یان دەستە واڵاتا، هەمیشە وەش قۆڵ و قەراریۆ بیدیۆ و هەر چێوێو کە ماچدێش حەتمەن ئەنجامش دەیدیۆ.ئەگەر کەسێو داواو یاردەیش کەرد جە شمە عال دەربارەشەرە ویر کەردێوە،ئەگەر دیتا متاودیۆ ئەنجامش دەیدیۆ حەتمەن لوودیۆ دەمشەوە و پەیش کەردیۆ.

١.نا محترم

کارامەو هامدڵی (هامدڵ بیەی)

هامدڵ بیەی (هامدڵی)یانێو ئانە کە بتاومێ بیاومێنە ژیوای کەسانێوتەری بێ ئانەیە کە دلێ ئاژەو(وضع)ئادیشانە بیمێ. کارامەو هامدڵی یاردەیما مدو تا بتاومێ یۆتەری بێ وەرچەم گێرتەی جیایەتیە کا(زوان،ڕەنگ،ئایین و...) قەبووڵ کەرمێ و ئاوەڕووش پارێزنمێ (بارووم دارش بزانمێ).ئی کارامە،پەیوەندوو بەینوو خەڵکی عالتەر کەرۆنەو بو بە جمنەروو هور کەردەی ڕەفتارانێوی دوستانە و پاڵپەشتگێرو ئێژەداری.هەرپاسنە هامدڵی جورێوی تایبەتین جە دیورد کەردەی بە ڕاوینو کەسانێو تەری.ئی کارامە بڕەبەش کریۆ بە دوێ بەشێ:

١- بەشی ئاوەزدار

٢- بەشی مێهر پەروەر

بەشی ئاوەزدار جمنوتەوە پەی ئەژناسەی‌ونام نیەی حاڵەتە کاو یۆتەری.سەروو ئانەیچەرە،جورێو قورەتا پەی تاقی کەردەوەی گومان‌و ڕاوینو کەسانێوتەری.

بەشی مێهر پەروەر،قورەتوو واڕەم ئەوەدای بە ئەرمانەو مێهر و عالی کەسی وەراوەریا.

بە هەرحاڵ بە دارا بیەی ئی کارامەیە ئێمە متاومێ دلێ ژیوای‌روجانەیمانە،

بە وەرپێک کەردەی چنی دەورو بەریاما،بە هەدەر دای وەختی کەمتەر دلێ ئاژە جیاوەبیە کانە،رەوتوو ویرەوە کەردەی،ڕاوینێ،دڵخواستێ، باوەڕێشا و... تاقی کەرمێوەو بە شێریوی(جۆریوی) دەردوارد داواچێوی شایەستەشا دەیمێوە. شەرتێ لازمەیچ پەی ئی کارەیە هاگاویر[1] بیەیا.مەرجێ تەرێ پەی هور کەردەی هامدڵی بەینوو چەند تاکانە ئانەنە کە جیایەتیێ تاکیێ[2] وینمێ وباروومشا پەی بنیەیمێرە و بە خرابشا نەزانمێ،وشکنای و چێر هوردای جوراوجۆرێ نیشانەشا دەینە، کەسانێو کە کەمتەرهورمەیا،عالتەر متاوا بیاوانە ئەویشاتەری، و ئاسانتەر متاوا وێشا بنیارەیا گێشاو هام دەردیشا کەرا چنی.هەڵبەت بڕێویچ وەروو ڕازی کەردەی خودای چنی مەردمی هام دەردی کەرادلێ بەرنامەو فێر کەردەی کارامەکاو ژیوایەنە، ئا کەسێ کە کارامەو هاگاویرشا هەن بە چەنیەتی قورەتەکا دڵخواستەکاو وێشا پەی بەراو شونو ئانەیەرە دیوردێ با کە ئەویشا تەریچ کەسانێوی ئێژەدارێنێ و مشیۆم باروومشا پەی بنریۆرە و ئاوەڕووشا پارێزیۆ.

ئا کەسێ ئینەیە مسانێ:«باروومِ ئەرەنیای و قەدر زانەی پێسنەنە وێ عال وینی.»بە دیەیوی گردلایەنە،کارامەو هامدڵی بە ماناو ئەنەیاوای و پەی بەردەی بە هەستەکاو خوڵکیا.بە واتیوی تەریچ بڕەبەش کریۆ بە ئی بەشا کە وارەنە نویسیاینێ:

- گەرەک بیەی کەسێوتەری(کەسانێوتەری)

١.خود آگاهی

٢.تفاوتهای فردی

- ساچیەی چنی کەسێوتەری (کەسانێوتەری)
- قورەتوو دوست گێرتەی و بە دوس گیریەی
- ئێژەدارینەی و ئاوەرِوودار زانای ئەو کەسە کاتەری

قورەتوو پەیوەندوەش کەردەی

برِێو مەیانە دلێ زیندە گیماو زوویچ ملا بەر،وەلیم برِیو ساڵها مەنارەو و دلێ دڵیمانە یا گەپامازاوە و ئێمە ئێتر مەبیمێوەپسنەو ئەوەڵی بە درێژەو ویەرینی تەنها ئینسان نەبیەن کە بە کۆمەڵ ژیوان بەڵکوو بیەینەوەرێ تەریچ بیێنێ کە پسنەو ئینسانی ژیواینێ یو جە ئەوەشیەیە کاو ئینسانی ونەو بیەینەوەرە کاتەری پەیوەندو ئادیشا چنی هەنترینیا بەڵام بە چەم وین پەیوەندیە بەین تا کیە کێ ئێمە ئینسانا، بە ئەندازێو کوڵە کەدار و بە سوودێنێ کە دیار کەی بنەرەتی[1] پەی جیایەتی ئێمە و بیەینەوەرا تەریەنێ. ئێمە چەرخێونە مژیومێ کە چەرخو پەیوەندیاش نامێن. ئەگەر ئینسانێ کارامێ فرێشا نەبا پەی پەیوەندی،دلێ فرەتەرووویەرِاو ژیوایەنە زامدارێ با.چەنیەتی پەیوەندوو ئێمە چنی ئانیشا کە ئینەی دەوروبەرمانە و وەشێما مسیا یا هەمیشە پێوەرە قسێ کەرمێ و پیلاو پولارە ملمێ،بەشێوێ گەورێ جە قورەتوو پویوەند وەش کەردەی ئێمەی نیشانە مدۆنە ئا کەسێ کە کارامێ پەیوەندیێ زاینێف تەرێشا هەنێ کە متەر دلێ دەوروبەریانە یا گێشا کەراوەئی زامدار بیەیچە هور گێلۆوە پەی پەیوەندیاو دەروونوو یانەی. رِێکینەو[2] پەیوەندوو

١.دلیل اصلی

٢.نظام

خانەوادەی و جورروو پەیوەندوو ئەنداماو خانەوادەی چنی هەنترینی متاوۆ پۆ چا دیارکە گەورا بۆ.

وەروو ئانەیە کە زارۆڵێ پەی وەش کەردەی پەیوەندیا تووشو گرفتا پێسنەو: کەم ڕوویی،وێ دوور گێرتەی جە خەڵکی،ڕوودار بیەی و...نەبانێ ئینسانێ بە ئەرەنیەی پردو پەیوەندیا میانوو ئەنداماو یانەی و دوستا و... هەستێ و مێهروو وێشا مرمانا وپی جورە قورەتی دەروونی و بەدەنیشا فرە کەرا.ئەچی ئاژەنە دلێ باپەرسە کا و پەشوکنە کانە مەمەنارەو هیچ وەخت هەست بە تەنهایی ونەتاوەی مەکەرا و بە یاردەی واستەی بە یاگە جە کەسانێوتەری متاوا بە عالتەرین شێوەی دەردوارد شونو ڕاوشکنەیەرە هورووەزا سەر.ئەرەنیەی پەیوەندێوی نزیکی پەڕ بە مێهر چنی کەسێوی یا کەسانێوتەری نە تەنها بە قسە کەردەی وەش مەبو بەڵکوو مشیۆم بە عال گۆش دای،باروومنیەیەرەی[1]، وێ تێکەڵ کەردەی و وێ نیشان دای و... دروست کریۆ.ئەرەمەرزنای پەیوەندیوی دوە تاکی فرە نزیک نیازمەندوو هاگابیەی جە فووت و فەن و گردوو شێوە جوراوجورە کان.پەیوەندێ دەروون تاکیێ وبەین تاکیێ دوێ دانە کارامێ سەر سوودێ ژیوای بە ژمار مەیا.

پەیوەندی بەین تاکی هور کارێوا[2] کە بە دەستینەو[3] ئادی هەواڵێ و هەستێ وێما میاونمێ بە خەڵکی (کەسانێوتەری).ئی کارامە بو بە هور کاروو بە دەست ئامەی پەیوەندیوی گەرم و نزیکی چنی کەسانێوتەری،بە تایبەت ئەندامێ خانەوادەی، وهەر پاسنە سەلامەتی ڕوحی، دەروونی و کۆمەڵگاییما شانگێرت

١.حریم گذاشتن

٢.عامل

٣.وسیله

کەرونە و بو بە دیارکەو لابەردەی پەیوەندە خراب و لارە کا. ئی کارامە(پەیوەندی بەین تا کی)یاردەیما مدۆنە تا چنی کەسانێوتەری هامکاری وتێکەڵ کاریما بو وبە ئادیشارە پەرممێنە و مەرزێ پەیوەندیە کاو دوستیە کاما تاقیێ کەرمێوەو پارێزنمێشا،وهەرئە پی ڕەوتە بنەڕانەو دماینەنە بە جورێوی کاریگەرانە ڕەفتار کەرمێ.ئی کارامە بڕەبەش کریۆ بە چەند بەشێ: هامکاری وتێکەڵ کاری-پاڵپەشتی بە گروپی-تاقی کەردەیوەی مەرزێ بەین تاکیێ دەردواردێ،دوست پەیدا کەردەی،دەست پەنە کەردەی و سەرەنجامو پەیوەندیا.

هور کارێ دەردەوەرێ پەی پەیوەندیە بەین تا کیە کا

گوش دارەی هەرەقەتین

گوش دارەی چنی ئەژنەویەی جیایەتیشا هەن،چوونکەتی ئەژنەویەی هەرمانێوە بێ گوژمەو ناخواستە(نەهاگا) نە و برِیۆ ملوو گردوو ئا دەنگارە کە مژنەومێشا.بەڵام گوش دای هەرمانێوە گوژمەدارە و هاگاویرانێنە کە تاک بە مسایش مزانو چەنی پەیامێ دەمیێ وبەدەنیێ یاونە کەرو،تاکەتی بتاوۆ بە ئاسانی ماناو عالتەرو هەستە کا گێرونە.ئینە وێش بو بە جۆر کاروو بە قووەت کەردەی پەیوەندیە بەین تا کیە کا.

ئێژەدای بە کەسی وەراوەر

ئێژەدای یانێو ئانە کە بتاومێ بە هەستە کا،نیازە کا و خواستە کاو وەردەنگیما دیورد کەرمێ ونیشانە دەیمێ کە پەی ئێمە ئاوەڕوودارو بە بارووما.

پەرس کەردەی

پەرس کەردەی وەڵێ گرد چێویەنە وێش ئاسانتەرین ڕاو پەیوەندیەنە و کریۆ واچمێ بنەڕایی تەرین کارامەن.پەرسەی نەتەنها بوبەهور کارووپیویا کەردەی (دیار کەردەی)پەیامی بەڵکوو بوبە جمنەروو ویروو وەردەنگی. ویریچما نەشۆوە کە پەرسای فرە بە یاوگەو حاڵ گیری و فزوولی نە تەنها مەبو بە کوڵەکێ پەی پەیوەندی عالی،بەڵکوو بوبە هور کاروو زاییڤ کەردەی و خرابنەی پەیوەندە کاما.

وێ بە کەس زانای و وەردەنگی بە کەس زانەی

ئینە کە هەربنەڕاوەیان وەڵێ هەر کارێوتەریەنە وێت پەی وێت ئێژەداریینەو باروومێوی بەرزی تایبەتی بنیەیرە پەی وێت مەرجیوی سەرینەن پەی هەر پەیوەندیوی ڕێک و پێکی بە پەیڕەوی کەردەی چی ڕەوتەیە مشیۆم کەسی وەراوەریچ هەر پا جورە وینی تا بتاوینە بە مەردمی نزیک بیەوەیۆیچ چا نیشانە سەرینیا پەی بارووم ئەرەنیای «ئەرەمدرایا پەشتوئایابەستانە[1] کە دلێ ئاژمیویەنە هەنمێ».

وێ ئەرمانای

ئینە بە ماناو وێ بەرزوینی یام یۆی بە کەم زانی نیا بەڵکوویانێوئانە کە بتاومێ ویرێ هەستێ و باوەرێما بە ئاسانی دەیمێ بەر.جورێویچ کە هیچ وەربەستێو[2] وەش نە کەرو دەروونوو وەردەنگیەنە.دیارا کە کەسێ شەرمینێ یان کەم

١.قوانین

٢.مانع

ڕویَ فرەتەر جە هەر کەسێوی پەنگ واردێشا[1] پەی هور کریا.

واتەی "نا"ی

یانێو ئانە کە تاک بتاوۆنە وەراوەروو کەسێو یا کەسانێو تەریەوە کە خواستێ نابەیا گێشا هەنێ جە واچەو"نا"ی سوود گیرونەئا کەسێچە کە دلێ پەیوەندیە کاشانە مەتاوانێ "نا"ی بە کار بەرا تووشوو گرفتە جوراوجورە کاو کۆمەڵگای پێسنەو بیێ ئاسایێشی،سەر شۆڕی، فەوتیای و... بانێ.

هەرمانێ گروهیە(گروپیە)

یو جە ئەرمانە کاو هەرمانێ گروپیێ؛بە قووەت کەردەی هامکاری،هامویری، هامدڵی وهەماهەنگی فرەتەر میانوو ئەنداماو گروپیا ئەچێگەنە تاک هەست بە پاڵپەشتیوی گەورەی کەرونە.

سەمەرەو پەیوەندە بەین تاکیە کا

- با بە جمنەروو ئانەیە کە تاک پایگا بە دەست بارۆنە و لاو کەسانێو تەریەوە بە عال پیویۆ (دیاری بدۆ).

- با بە هور کاروو ئانەیە کە هەر کەسێو بە دروستی و یا نادروستی کاروو وێش پەی بەرۆنە.
- با بە هور کاروو فرەبیەی هێزو تەوانوو هەر کەسێوی وەراوەر بە وەربەستە کا و نەساچیەیە کا.

١.مشکل

- با بە ئارینەروو ئارام بیەی،وەشی و سەر بەرزی ئا کەسا.
- ورینێوە مارا وەرەوە کە تا کێ چێوێ تازێ فێرێ با و وەرەچەموو وێشا فرە کەرا.
- با بە هور کارو هەست بە بەرپرسی هەر کەسێوی وەراوەر بە وەردەنگی.
- با بە هور کاروو بە قووەت کەردەی هامدڵی،هامکاری،هەماهەنگی و هامویری میانوو تا کانە.

تینو ویراو باوەراما

چی برێو ئێنسانێ ژیوایوی شاد،هوروەستەو بەرز وینانەشا هەن! بەڵام بە پێوەرە گێرتەی[1] چەنی ئادیشا،برێوتەر دلێ جادەو ژیوایەنە هام سە فەرێ نەداری، مەینەت و ناحەزیەنێ؟! و بە ڕواڵەت ئەجو پەی تەماشەو دنیای ئامەینێ! ئایا ئێنسانی هوروەستە کەسێوی تا کو تایبەتاو جە هەسارێو تەرەوە وەستەنەرە؟ یام نا گردوو ئێنسانا متاوا جە ژیوایوی حەز پەنە کەریا(ایدەآل) بەشدارێ بانێ؟ جیایەتی بەینوو سەرکەوتاو سەرنەکەوتا چێشا؟

وەروو چێشی فروشەرێو بە وەشیو ڕێکوپێکی مەیوە روو سانەرێوی بەڵام پەی یۆتەری مدو پێوەرەو تاڵ جوابش مدۆوە؟ سەرەنجام پەی ئەوە یوستەی جمنەروو پەنگ واردە کاما مشیوم چێش کەرمێ و چکۆ گێڵمێ شونیشارە، بزانمێ دەروونمانە یا بەرەوە؟

بە شێوێوی گردین کریۆ داواچوو داپەرسە کاو سەری ئەپی جۆرە دەیمێوە: دەستەو هوروەستا یا سەرکەوتا کەسانێوی تایبەتێ نیەنێ و جیاوازی ئادیشا چەنی دەستەو وەراوەری ئینەنە کە ئادێ داراو ویرا،رەفتارا و باوەرانێوی تایبەت بە وێشانێ. یانێ ڕاوینێشا[2] بەرز و سوودمەندتەرێنێ. بە هەر حاڵ بە شێوێوی

۱.مقایسه ۲.نظر

پیویاتەر[1] و بە چەم وین یا گەڕاو هورروەستەی دلێ مەیدانە جوراوجورەکانە پەی گرد کەسی هەنە.ئانە ئینا حالێوەنە کە فرەو مەردمی ئەجوشا پەی دەوڵەمەند بیەی ویا بەشداربیەی جە ژیوایوی حەز پەنە کریای مشیۆم بێ قسەوانتەی بالا،هوشی فرە،پەشتێ دەوڵەمەندە و یام شانست بۆ.هەر چەند بە بنەڕەت ئینە دروست نیا چوونکە دنیا هەرئا ئیستە پەڕا چا ئێنسانەباهوشا کە هەم پلەو وانەیشا بەرزەنە هەم داراو خانەوادێوی دەوڵەمەندیەنێ وەلیم چەنی هورروەستی کیلومترها دووریشا هەن.بە پێچەوانە، کەسانێو ویندێ کە ئینەی دلێ وارتەرین ئاستوو وانتەیەنە ویا هوشێوی بەرپتە کەم ویا ئاستوو ڕێکپوڵتو خانەوادەیشا وارەنە بیەن.بەڵام دلێ جادەو هورروەستەیەنە ئەسپەکەیشا بە قورەتەوە چوار ناڵ بەرا وەرەوە. هەرپاسنە پەی جوابەوەدای بە ئا داپەرسێ کە وەروو چیشی کەسێوتا دەم کەرۆوە حورمەتش پەی منیارەئەما یوتەر هەر بە هیچش بە شمار نمارا؟! مشیۆم واچیۆ ئێدیچ بە ئا ویراو ئا وێنا پەیوەندیش هەن کە ئینەی دلێ سەرەو ئا ئینسانەیەنە. کەسێو کە وێنێوی نزمش هەن جە وێش و هەست بە وێ کەم وینی کەروو ڕێتەو پورە پەرمەی بە وێچش نزما لا وێشەنە سەرەنجام دلێ کومەڵگایچەنە بە ژمار نمەی و کەس گوشش پەی مەگێرونە.بە واتەیوی تەریچ کەسانێوتەر هەر ئا چێوەیە دلێ ئێمەنە وینا کە ئێمە دلێ وێمانە وینمێش! گاهاس واچدێ کەسی وەردەنگ[2] چەنی بە یە کومین وەرپێک دیوردوو[3]ئی وەزعێ بۆ؟ داواچ ئینەنە کە ویرێ و هەستێ ئێمە گرد وێشا تین یا هازیەنێ، پەوچی کەسانێوتەر نەهاگاویر

١.واضح تر

٢.مخاطب

٣.توجه

هەستشا کەرانیٚ.بە هەر حاڵ ئەگەر حەز کەردیٚ وارەموو داپەرسە کاو سەری بیۆزدیٚوە یا گەرە کتانا فارپەیوی بنەڕەتی دلیٚ باوەرە کاتانە یا دیسانە کاتانە[1] و یام بە شیٚویٚوی گردین دلیٚ زیندە گیتانە دەیدی،ئی تەندینەیە بە وردی بواندیٚوە و بە ئا ڕاو ڕوشتا کە نریاینیٚرە گوش دەیدیٚ و رەفتار کەردیٚ.

چەنیەتی ویراو باوەرا

گەرە کمانا بزانمیٚ ئی ویریٚ و باوەریٚ کە تا ئی ئاستە دلیٚ ژیوایەنە هور چنیەرێنیٚ چیٚشیٚنیٚ؟بە چ میٚکانیزمیٚو کار کەرا؟هەر جە بنەڕاوە بە نیازا ئی تیٚمە گەورەیە بزانمیٚ یانیٚو گرد چیٚو دلیٚ ئی جیهانیەنە تین یا هاز یام (انرژی) ن. (رەنگیٚ،وێنیٚ،ویریٚ،هەستیٚ و حەتا چیٚویٚ پسنەو چوکلاّ، کورسیا و...) گرد ئیٚنیٚرژیٚنیٚ،جیایەتیشا ئینا دلیٚ فرێکانسیشانەویریٚ گیانشا هەن!داراو قورەتوو ئەرەجەمەی یا ئەرە جمنەیەنیٚ.پەو کی ئەگەر جە کەسیٚوی وەشتا نەی،بیٚ ئانەیە تیٚمە کەی واچدیٚ ئا کەسە وێش دیورد بونە. یام بە پیٚچەوانە ئەگەر کەسیٚو جە شمەی وەشش نەینە گورج ئانەیە هەست کەردیٚ.ئیستە ئەگەر بیاومیٚ بە ئینەیە کە ویریٚ ئیٚمە داراو تین یا هازیەنیٚ ماناش ئانەنە کە قورەت و کاریگەریشا هەن سەروو گردوو چیٚوارەبەواتەیوی تەر تینی بەرنامەی[2] جە ویری بە تایبەت ئەگەر گلیٚر کەرد کریٚ متاوۆ هەم سەروو ئینسانیەرە کار کەردش بو هەم بیٚ گیانیەرە.بە ڕاستی کە هەر چەند ویریٚو فرەتەر بەی و بلو یا باوەریٚو ریٚخیٚش لوایبارە وار،تینی فرەتەرە دروست کەرونە.پەی ئاسان ئەنە یاوەی تیٚمە کەی کریٚ قورەتوو دیکەردوو

١.عادت

٢.ناشی

ویری بە ڕێزوینێوی تەشبیە کەردێ کە وەری جە وێش ویەرنو،ئەگەرئی ڕێزوینە جە یا گێوەنە پەی یا گێوەتەرێ فارێوۆ یا بەرزو نزم کریۆ وەرەکە پڕ گیۆ یا وەڵا کریۆوە.بەڵام ئەگەر ڕێزوینەکەی سەروو بەرزاییێوی دەردواردەیەنە مدرندێرە پلیزگێ وەرەکەی گلێرێ کریاوەو متاوۆنە ئاییرێو کەرۆوە.وەرووئی هۆیەنە کە ئەگەر شمە ئارەزوێوتا بو هەر چەند گەورە بەی وەروو چەماتا، ئەگەر دایمەدەرە وێنەش دلێ وێنە گایەنە[١] ویندێ-بە جورێو کە گوایێ یاوەیندێش پەنە- بێگومان، میاودێش پەنە.هەمیشە بزاندێ ئا چێوە کە بە راوینو ئێمە گەورەو دوورا بە پێوەرە گێرتەی چەنی هێزوویەزدانی گەورەی ئێندەو ئانارێویچ نیا.«داویدپیت» کە فیزیکدانێوی نامدارا ماچو:«جووڵیەیوەی ویریما فرەتەر چانەیە کە مزانمێش چەنی جیهانی فیزیکی پەیوەندیش هەن!»حەتا باوەروو پزشکی دەربارەووەش ئەوە بیەی نەوەشینی،سەروو پروسەو دەرمان کەردەیەرە کاریگەریش هەن.خاڵێوە کە دەردەو دیوردی موەرۆنە ئینەنە کە ئاستوو قورەتوو ویرە جوراوجورا چەنی هەنترینی جیایەتیشا هەن،یانێ ویرێ ئوپوسنێ (نگاتیڤ)کە بە پەیوەندەنێ چەنی تەرسی،دڵەلەرزێ،توورەیی،قینی، تووڵەساناى،هەست بە گوناەبار بیەی و... بە پێوەرە گێرتەی چەنی ویراو باوەرە پاسنەیا(پازتیڤ)ئاستوو هازیشا ئینا وارەنەوەروو ئینەیەنە کە وەختێو کەسێوی شاد مەینە دلێ کۆماڵێوێ متاوۆ ملوو نیشتەیرە کاو ئا کۆماڵێ کاریگەریش بو،یا دەروونشا فارۆ و رووەوە گەشیش بەرونە.

١.تجسم گاه (مكان تجسم)

ئایا بەینوو ویری و باوەریەنە جیایەتی هەن؟

مەکریۆ مەرزێوی هەرەقەتین دلێڕاسەو ویراو باوەرانە کێشمیٚ بەڵام ڕەنگا جیایەتیشا دلیٚ بە قورەت یا بیٚ قورەت بیەیشانە بو.یانێو ئەگەر ویرێو دایمەدەرە دیکەرد کریۆ و چێرسفت کریاو پاڵپەشت دار بو دلیٚ وێنە گایەنە، ئاوەختە فاڕیۆ بو بە باوەر.نەواچیا دیارا کە باوەریٚ فرە بە قووەت تەرێنیٚ جە ویرا.پەی ئەنەیاوەی عالتەری،داخوموو ئانەیە هەن کە شمە دلیٚ ئی ویریەنە بیدیٚ کە:«کەسی عال یا گو پەرمەیەنە.»ئیستە ئەگەر نەخواستە چێوانێو روە دا کە ئی ڕاوینو ئێمە بە دیکەرد مەرزیۆرە و یا قەوەتە کریۆ ئینە ئێتر فاڕیۆ و بو بە باوەر و دماتەریچ وینونوو[1] ئێمە بە ئاسانی پەرموش پورە.

چەنیەتی وەش بیەی ویرا

ئایا ویریٚ و باوەرێما هەر جە بنەڕاو پەیدا بیەیماوە چنیما بیێنیٚ؟یام بە درێژ بیەی ژیوای و بە پروسێوی ڕێتەیی وەشیٚ بیێنیٚ؟

وەشبەختانە جواب پەی داپەرسویە کومی نوپوسنەن(نگاتیڤ).ئینە وێش هەواڵێوی فرەوەشا چوونکەتی وەختێو پا منیەیمەنە دلیٚ ئی جیهانەیە پسنەو خشتێویٚ کاڵیٚ و پاکێنمیٚ کە دلیٚ درێژایی ژیوایمانە باوەرێما قەوارە گێرا. ئینەیچە هەواڵێوی وەشتەر:«هیچ کاموو ئێمە بە ویرانێوی زەهراوی بە دنیا نامەینمیٚ! پەس فاڕەیشا ئینا دەستوو وێماوە.»ئی کارە دلیٚ هەر تەمەنێویەنە کریۆ .بەواتەیوی تەر چوون بەشێوە جەسروشتیما نیەنیٚ ئێتر هەر وەختێو گوژمینە

---

[1] . (وینون) ذهن

کـەرمێ ویـا ڕاکـێش بزانمـێ متـاومێ ئانیشـا. کـە ماچینـە بـەرنامێوی کامپیوتریێنێ. فارمێ،و سەرەنجام ڕاو ژیوای و چارەسەروو وێما رووەوە جادەو هوروەستی چەرخنمێ.(بـە پێچەوانـەو بـاوەڕێوی گردینـی کـە هـەر مـەیوەڕێوی ناوەشێ وەڵ نویسیا یام وەڵ پیویا مزانا؟!! و بە پەیڕەوی چی باوەڕەیە ئا مەیوەریە نە فارپاو خودایی مزانا؟!) مشیۆم ئینەیچە واچێو:«یەزدانی مێهرەبان بەهەر ئێنسانیوی یەک کەرەستەی بە قووەتش دان،ئیستە ئەگەر کەسێو سوود گیریوی بە نەرخش پەنە کەرو یا بە پێچەوانە،یابەستە کاو ئی جیهانەیە نەوینونە و وزوشا چیروو پایاش بە جورێو ئەشو تاوانشا بدۆوەبەر.»

ئیستە با بزانمێ ئی ویرێ چەنی قەوارەشا گێرتەن

هەر چا وەختەنە کە زارولێو وێش مژناسو و ژیو گاو دەورو بەریش یاونە کەرو بە ڕێتەو جۆروو پەیوەنداو دلێ ئا یانەیە و ئێژانە کاو باوەرە کاو ئەدا و تاتەیش پروسەو مسیای دەست پەنە کەرو.مشیۆم،مەبو،پێسنە،پاسنە، وەشەسیاوی،قینی و... دلێ وێنگە و یا نەها گاویروو ئادیەنە شکلْ گێرا.ئی زارولە هەر پاسنە کە گەورە بو کەم کەم گەشە پەیدا کەرو ملونە دلێ وانگەی؛ئە چی پلێکانێنە دوەمین فێرکاری فیسپەیی(اجتماعی)بیەی یانێ ڕێکینەو فێر کەردەی و پەروەردەی (وانگە، کتێبێ، فێر کارێ،هام کەلاسێ و...)مسیای و بار ئاوردەی ڕەسمی دەست پەنە کەرو.دلێ ئی پاپلەیەنە[1] ئا دوە لەقە باوە یو، یانێ ڕێکینەو فێر کەردەی و پەروەردە کەردەی دلێ بەشێوێ فرە گەورێ جە ئەرکی خانەوادەیەنە

١.(پاپلە)مرحلە

هام‌بەش‌بو و پێوەرە ئینسانێوی وێ پا[1] بەرانە دلێ فیسپەگای. تا ئی یا گێ کە ئارۆ هەر یو جە ئێمە ئیستە مدراینمێرە ئەنداماو خانەوادەی، دەستەو هام تەمەنا، هام کەلاسێ، کەرەستێ پەیوەندی گردینی، بە شێوێوی گردلایەنە کۆمەڵگا، باوەرێ و ئێژانێشا دلێ نەها گاویریمانە یام‌وێنە گایمانە قاڵب و قەوارەو داینێ. ئی قاڵب و قەوارە پسنەو بەرنامێوی کامپیوتری، رابەری و نیشاندای هەرمانا و رەفتاراما کەوتەن دەستشا. دیارا کە گردوو وەڵنویستوو ئێمە ئینا دلێ کاسەوئی بەرنامەیەنە!

ئا وەختە کە کەلاسوو ئەوەڵوو راهنەمایی بێنێ، ویرما کە بە دیکەرد فێر کاروو ریازی کوتە کم دێ وەنە (هەڵبەت با ئینەیە واچوو کە ئا کەردەوە وەروو مەینەروو وێم کریێ.) نەها گاچانەیە کە چە کاریگەرییێوی خرابش بیەن سەروو وێ پەرمای و وێ باوەریمەرە! سەرەنجام هەم جە وانای ریازی بێزار بیاو هەم باوەرەم کەرد کە من مەتاوونە ریازی فێر بوو! ئنندە نمرەکێم ئامەیبێنێرە وار کە راوەبەروو وانگا کەیما واچێ بە ئەداو تاتەیم کە ئێتر فشار نارا ملمەرە چوونکە من ئامادەو مسای (فێر بیەی) نیەنا و خاستەرئانەنە کە وانتەی بازوو جگاو بلوو شونو کارێوتەریەرە. وەروو ئانەیە بە کەلاوە چەنیەتی قەوارە گێرتەی باوەرا بزاندی، با کەمێو دیورد (توجە) کەرمێ بە جیهانوو حەیواناتی. ئا کواریۆ مێوشا نیارە پەڕشا کەرد ئاوی دلێڕ اسەنە کەردشا بە دوێ بەشێ (هەڵبەت بە ئەرە نیای تیکێوەشیشێ). بەشێوشەنە ماساوێوی جەنگیشا نیارە، ئەو بەشەکێچەنە ماساوێوی چەرمەی بێ ئازار. وەختێو ماساوە شکارچیەکە ئەو ماساوەکەش دی، هورمەش کەرد پەی ولوا

---

١. مستقل

گێروش؛وەلێم نەیاواش پەنە ومالاْش شیشە کێرە،دیسان گوژمیش ئاوردەوە و لواوە پەیش دوبارە هەمان وەربەست یا گو وێشەنە بێ.تا چەند کەرەتێو ئا هەرمانێشە کەردە. یانێ هەڵمەت و وەرپێک[1] بە شیشە کێ. عاقیبەت باوەرش کەرد کەمەتاوۆ بیاوۆ بە ئا ماساویە.وەختێو وەربەستە شیشەینە کەشا لابەرد ئێتر شکارچیە کە هورمە نە کەرێ پەی ئەو ماساوەکەی چوونکە قەوارەو باوەرە کەیش وەش کریابێ.ئەپی جورە ئەگەر جە ژیوای رازیێ نەبیدێ و هەستبەوەشبەختی نە کەردێ خاستەر ئانەنە کە وەرپرسی پەنگ واردە کاتا وزدێ سەروو شاناتا،بە یا گو مەحکووم کەردەی خانەوادەی، کۆمەڵگای و... پەی فارەی ویرا و باوەرە کاتا گوژمی باردێوە.شایەدواچدێ ئێمە هیچ رولێومانەبیەن پەی ئەرەنیەی قەوارە کاما و نەها گاویر برێێنێشا ملمارە. سەرەنجام جە ئێمەیچ ئەوەپەرسەی نیا! ئی راوینێ دروستەنە بەلاْم ئارۆ ئێمە هاگاما بیەنەوە و مشیۆم گرد چێوی بە سوودوو وێما فارمێ تا دماتەر پەشیمانێ نەبیمێوە.فارەتەی ویراو باوەرا هەم سەختا و هەم ئاسان.سەخت وەرووئانەیە کە ئەگەر راکێش نەزانمێ کەمتەرین فارەی مەوینمێ،دیوردتا بوتا ئیستە کەسێ بە کوتەک (شەلاق و شەپلاْخ) ویا موچیاری بە تەنهایی نە فارپیان.ئاسان بیەیچش ئا پا نیشکەنە کە ئەگەر راکێش بزاندێ و قورەتوو کونترولْ کەردەی وێنگەی بیۆزدێوە،بە ئاسانی متاودێ هەر جورە فاریەی دلێ وێتانە یا کەسانێو تەریەنە بە مەیدان باردێ.

---

[1] .برخورد

چەنیەتی کاریگەری ویرا سەرووژیوای و رەفتارارە

هەر پاسنە کە دلێ تێمە وەڵینە کانە واچیا ویرێ ئێمە هورچنیەروو گرد چێریمانێ.پیویان کە جە گولالەتەرین چێوەوە هەتا گەورەتەرین تە گبیر بە دەستوو گلێرگاو فەرماندەهی بەدەنیما یانێ(مەژگ)ڕابەری و سازماندەهی کریۆ.مەژگ پسنەو کامپیوترێوین کە پەچەنیارێوا(cpu) فرە قەوەت،جادار فرە وەڵا کریا پەی قسەو هەواڵی.بەڵام تا بەرنامێوش نەدەی پەنە گولالەتەرین هەرمانەیچ مەتاوۆ ئەنجام دو.رەفتارێ ئێمە کە دلێ بۆ شایینە قەوارە مە گێرا و پاڵبەستەنێ بە ئا ویرا و باوەرا کە ئینەی دلێ مەژگیمانە.ئینە کە چندە دلێ مەیدانە جوراوجورەکاو زیندەگیمانە بلمێ وەرەو،پەیوەندێ خانەوادەگیێما چەنیێ با،دوستێما چەنیێ بانێ یا چە ڕشتێوی وانتەی هورچنمێ یا ڕشتەی وەرزشیما چێش بو یام چەنی دوستێوی کە دێرمەی سەروو قەراری چێش کەرمێ گرد بە چەنیەو ویراما ڕێتەشا هەن.وەختارێویچ ویرانێوی پاسنەیی ئینەی سەرەمانە وەزعەیچما خاستەرەنەو وەختێویچ ئاژەما خاستەرە بو بێ‌هاگا عالتەروژیرانەتەر ویر کەرمێوە و هەرئەپی جورەئی چەرخە روەوە پازتیف بیەی چەرخیۆ. پێچەوانەیچش راست و دروستا.یانێ ویرێ ئوپوسنێ (نگاتیوێ)ئاژەیما شێونا، وەزعێ شیویایچ وێش ویرێ نگاتیوێ بەرمارۆنە.

ویری پازتیف ⟵ وەزعێ بەرزە

ویری نگاتیف ⟵ وەزعێ نزمە

بە دیەیوی گردلایەنە کریۆ واچیۆ ویرێ و باوەرێ ئێمە جمنەروو رەفتارامانێ. رەفتارێ ئێمە بە دیکەرد با بە دیسانە و دیسانە کێچ کەسایەتیما وەش کەرا.پەی

عال ئەنە یاوەی تێمە کەی متاودێ تەماشەو ئەرمینەروو[1] چێری کەردێ:

وەڵنویست[2] ⟵ کەسایەتی ⟵ دیسانێ ⟵ رەفتارێ ⟵ ویرێ و باوەرێ

چەنیم وینی پاسنەتە وینوو[3]

نزیکەو ۲۰ساڵا چیەو وەڵی فیلمێو چارلی چاپلینیم دی کە بە داخوم فرێو جە شمەیچ دیەنتا.چارلی چاپلین وەر کەشیوی سەردە هەواو یەخبەندانەنە دلێ کەیلێویەنە نیشتەبێرە.دەورو بەروو کەیلە کەیچ فەرقێ پۆژنابێرە.چارلی هەم سەردش بێ هەم ئاورا.چا وەختەنە کابرایوی کەڵە گەت کتووپڕ لوانە دلێ کەیڵە کەی.ئادیچ ئاوراش بێ.بەینێوش پەنەشی،هیچ کام چێوێوشا نەیۆ ستەوە پەی واردەی.وڕێ بیێنە هەنترینی.شونو چەند سانیارەنەها گاویر چارلی ئا پیاشە پسنەو کەڵەشیریوی زلی و خیشی (چاخ)وێنە کەرد! چارلی چوون ئاوراش بێ، خەڵکوو دەورو بەریچش بە چەموو کەر گو کەڵەشیری وینێ!! دەیەقێوش نەبەرد کە کامێرا کە هورچەرخیا و جە چەموو کابرا کەیەوە وڕ بیەنە چارلی.بەر کەوت ئادیچ چارلی چاپلینی هەر پسنەو کەڵەشیریوی گولالەی وینو، کە پەی کەبابیوی هەرەقەتینی نموونەن!

گەرە کما واچوو: «مەردم پا جۆرە کە تۆ مدیەی پەیشا و ڕەفتارشا چەنی کەری، مدیات پەی و رەفتارت چەنی کەرا». ئی تابلو ئەگەر دروست بۆنە،

۱.نمودار

۲.سرنوشت

۳.اَ.ح

ڕێکینەو[1] ویر کەردەی فرەو کەسا شێونۆ .وێنەش کەردێ !یەک نە فەر هەرچی ئینەی دەوروبەرشەنە گردی بێ ئاوەزو ویرنزم وینۆ ! دەربارەشارە داد گەری نادروست و قسێ بێ سەمەرێ کەرۆ .چانەیچە کە ئا کەسێ وەروو قسە کاش مەمدرا و بە سەرەیام ئانارە[2] راستێشا مزانا، فرەتەر چەسپیۆ بە داد گەریە کەو وێشەرە و باوەر کەرۆ کە وەردەنگە کێش خێنگێنێ .بەڵام دروست هام وەخت چەنی ئی ئاژەیە هور کەوتێوتەر ڕوە مدۆ .ئا وەردەنگێ کە قسە کاو ئادی مژنەوا چفنا گوشوو هەنترینیەرە کە: «ئی کەسە بێ شەرم و ئاوەزە کێن کە ئەپی جۆرە بێ حورمەتانە قسێ کەرۆنە و دلێ خولکیەنە هەرچی مەینە سەروو زوانیش مە گێڵنۆ شەوە!! با نەزانۆ مژناسمێش،هەر گۆترەی سەرە لەقندێ و بەڵێ واچدێ با پاسنە بزانۆ کە ژیرا!! نە کا گۆجیێ کەرۆنەو ئاوەڕوومابەرۆ.» یا گێوە تەرمێچ زارۆلێو ئەدایش گۆڵ مدۆنەو ماچۆ: «ئەدا گیان،دێوە کێ شیرینیە کەشا واردانێ !» ئەدا کێش نمارو ڕوەشەرەو وێش وزۆ ئۆ نەزانی .شیرینیێو تەرش مدۆ پەنە و ماچۆ: «هاگات چەنە بو دیسان دێوێ نەبەراش!» زارۆڵە کە دڵوو وێشەنە چانەیە کە زرینگیش کەردەن، سەرکەیفو وەشحاڵا .ناخا فڵ چانەیە کە ئەدا کێش حاڵیشا و گرد چیوی مزانو،تەنها وەروو وەشەسیاوی و هەستی ئەدایانەی ئا کارەیە کەرۆنە.

کەسێو مژناسوو خەڵکی تەنها بە چەموو سوود و قازانجیەوە وینۆ .پەی ئادی فەرق مە کەرۆ کەسی وەراوەر دۆستا،ئاشنان،هامکارا یا غەریبێواویام کەسیوی

١.نظام

٢.اشاره

نیازمەندا! وهەر پاسنە سەرتەرێو یا چێردەستێوا.ئاد دەورو بەریاو وێش تەنها سەروو پەیمانەو سوودو قازانجیەوە ئێژانەو کێشانە کەرۆنە.ئی کەسە هەمیشە ئینا دلیٚ ئەستەی و ورەتەیەنە! هەر هەرمانێوە بە مەرجێو پەی کەسیوی کەرۆ کە سوودو سەمەرش چەنە بو.ئاد هەر پاسنەو بیٚ دیارکە[1] و یام جە ڕووٚ دڵپاکیەوە بە کەسی یاردەی مەدۆنە.لاشەوە ئادنە بەنرخ نیا کە ئا کەسە دۆستشا یا هامکارشا و یام حەتا نزیکتەرین ئەنداموو خانەوادەیشا. هەمیشە بە جورێو کاسەش پەڕاو هەر کارێویچش کەردەبیەبۆ پەی کەسیوی کوۆشەوە دلیٚ چەماشەرە.عاریچش نمەی چانەیە کە گرد یا گێوەنە واچو چێشم کەردەن پەی مەردمی. هەڵبەت ئی کەسە دۆستێچش هەنیٚ، بەڵام دوستە کێچش پسنەنیٚ وێش. یانیٚ وەروو سوودو قازانجی ئینەی دەورشەنە. کەسێو بیٚ دیارکە بە ئادی کومەک مەکەرونە، چوون بیٚ دەرەنگ تاوانبار کریۆ بە فێڵبازی و گۆڵ دای. دلیٚ دەفتەروو واچاو ئا کەسەیەنە ئینسان دوستی، یاردەی بیٚ چەمەڕاو پەی خودا کەردەی یا گێوەشا نیەنە!! ڕوێوشا وەشەسیاوێو بە من ماچو پسنەو فیلموو چارلی چاپلینی ئی ئینسانە گردوو ئا کەسا کە ئینەی دەورو بەرشەنە،بە گاوە مزانو کە مشیۆم دوشۆشا! ئی تەشبیهە بی بە دیارکەو ئانەیە کە هەر وەخت پاڵوو ئا کەسیەنە ویەرێنیٚ هەستیوی ناوەشم بیٚ.دماتەر کەوت بەر کە هەرچی ئینەی دەورو بەرشەنە هەستیوی چامنەشا هەنڕاستی کیٚ حەزکەرونە تاکێو یام حەتاخەڵک پسنەو گاوێویٚ شوت داریٚ تەماشەش کەرا؟ روجێو پەرسام ئەو دۆستیوی نزیکیش واتم: «چی دوستایەتی کەری چنی ئی کابرایە؟»ماچۆ: «گاوێویٚ

---

[1]. دلیل

شۆت داریٚ عالەنە! برێو جاریٚ دەردەم موەرو،هەڵبەت مشیۆم هورش گێڵنوەوە پەیش.»ئایا دیوردیٚ بیێندیٚ کە خەڵکیچ هەر ئەپا جورە تەماشەش کەرا کە ئاد تەماشەو مەردمی کەرو!!ماچی ئاوێنەن،هەرچی بنیەیرە وەراوەرش وارەمش کەرووەئەگەر تەماشەو ویەرینی کەردیٚ دیوردیٚ بیێندیٚ کە فرێو چا ئینسانە بیٚ رەحم و دلْئاسنا هەرپا رەوشتە سزا دریەینیٚ کە وێشا مەخلوقشا سزا دان. هیچ کەسیویچ نامانەوە داواچ و رووبەروو سزا دەرا نەمدران! چوون واتەنشا ئادیٚ ئی شێوەشا پەی خەڵکی بەکاربەردەن! پەس مشیۆم پەی وێچشا بەکار بریۆ. ئەدایوەکە هەر بنەراو جوانیشەوە کورپەکەیش بەرونە پەی یانەو شوتەوەرەکا(شیر خوارگاە)شونیشەرە بەروش پەی یانەو زارولاٚ (مهد کودک)بە راستی کە جە هەستو مێهرونازی ئەدایی بیٚ بەشش کەرو! چەرخوو گەردوونی ئی کەملوتفییە هور گێڵنۆوە پەی وێش. پەنجاە(٥٠)ساڵیٚ دماتەر هەر ئا زارولەیە ویندیٚ کە گەورە بیەن و نەمونە دەستو ئەدایش و بەروش پەی یانەو پیرا(خانە سالمندان). ئی زاروە گەورە بیەیچە چا کاریشە هیچ هەستیوی ناوەشش نیا! چوونکە دلیٚ وێشەنە بە وێش ماچو ئەگەرئی شێوەو سپاردەی و تەنها ئاستەی خرابا،چی ئادە پاسنەشە کەرد بە من؟! حەتمەن کە کارەکەش دروست بیەن.ئی جمینە پێچەوانەیچش دروستا. یانێو ئەگەر چەنی خولکی بە وەشی،عالی و مێهرەبانی رەفتار کەردیٚ بیٚ ئانەیە کە وێچتا بزاندیٚ دلیٚ دڵوو کەسوکاری و دەوروبەریاتانە یاگێوە تایبەتیە وەشە کەردیٚ و فرەو ئانیشاچە کە شمە مەژناسا سەروو قسو مەردمی بانیٚ بە لایەنگێرێتا و پەیتا بیٚ چەمەرایی و بەگیانودڵ کار کەرا. ئی جورە ئینسانیٚ وەختێو وتێنیٚ وەرمیٚ شیرینیٚ و دڵوەش کەریٚ وینا.

ماچینە بیەینەوەرێ دنیاو وەرمیچ بە عالێشا مزانا و بە وەرمە کەیچشا ئارامش و ئاسایێش هەدیە کەرا.پیایێو کە هام سەرەکێش قەویە و بە قووەتە وینو، دروست بە هەمان چەم ژەنە کێچش ئادی بە پیایوی گەورەو قەوەت مزانونە. پێچەوانەیچش هەر ئەپی جورەنە.پیایێویچ کە پەرمو زارولەکاشەرە و پەیشا ڕەنجو زەحمەتی عال کێشونە و تا ئاوایاگێ بتاوۆ یانەو باخو کەل و پەلوو وەش ژیوایشا پەی فەراهەم کەرو،بە چەموو زارولەکاشەوە کەسیوی تاک و تایبەتو بێ وێنەن.پێچەوانەیچش کەسێوا کە هەمیشە بە ژەن و زارولۆ وێش مەشکووکاو وێچش بە عالتەرین پیاو ڕووۆ زەمینی مزانو!و بێجگەم وێش گرد کەسی گوناهبار وینو! ئادیچ بە چەمو ژەن و زارولاشەوە کەسێوا کە مەبو پەرمیش پورەو مشیۆم هاگدارش بی.بە چەم وین ڕەفتارێ و کەردەوێ ئێمە جورێو شناسنامەنێ پەی کەسانێوتەری کە ڕوۆ ئی شناسنامەیەوە مزانا چەنی ڕەفتارما وێنە کەرا،یام دەربارەو ئێمەرە چەنی ویر کەراوە.هەر پەی ئینەیەنە کە دلێ فرەتەروو ویرچەمەکانە[1] جە ئەندامەکاشا موازا کە بە یاگوئانەیە فیلم بازی کەرا و وێشا نەبا!! تەلاشو کوشش کەرا کە دلێگری هەرەقەتینی وێشا نیشانە بدا.گاهاز پەی ئانیشا کە دلێ قالبە وینونیەکاو[2] وێشانە زیندانییێ بیێنێ ئی پاکی و دڵ روشنیە جورێو فێڵبازی ووێ ئەرماناى بو!!بەلام ئادنە مەبەرونە کە بە گوزەریای وەختی و هەرپاسنە راستگویی و دروستکاری بە گرد کەسی میاوندێ کە دوستی و نزیکایەتیتا یەکرەنگو هەرەقەتینا. سەرتەر چینیشا جە دوە ڕوویی و

١.مکاتب (ویرچەمە: مکتب)

٢.ذهنی

ڕۆل بازی کەردەی بێزاریۍ و دورێندیۍ.ئەپی ڕەوتە یەواش یەواش و وردە وردە دەورو بەرتا پەڕ بو چا کەسا کە پسندنیۍ وێتا،حەتا ئانێچە کە جورێوتەرویر کەراوەوتەماشەو دنیای کەرا، وەختێو میاوا بە شمە ڕووبەندە کێشا لا بەرا و حەز کەرا ڕاستگویانە وبیۍ ڕەنگ چەنیتا قسیۍ کەرا.دڵ پاکی و زوانوەشی کەرەستەو پەیوەند وەش کەردەیتانە چەنی دەورو بەریاتا و گردوو ئا کەسا کە گلێریۍ باوە دەورتانە.پەو کەتی دەورروو ئینسانە ژێرپەلت بازە کاو[1] فێڵبازە کانە هەمیشە پەڕا چاپلوسیۍ،زوان بازیۍ و چاڵ کەنیۍ!!

ڕوێوشا مدر گاو قەتاریەنە نیشتەبێنێرەو چەمەڕاو ئامەی قەتاری کەرێنیۍ. پیرە پیایوی دنیا دیدە لامەنە نیشتەبێرەو چەنی هام سەفەرەکەیش دەربارەو تێمە جوراوجۆرارە قسیۍ کەرێنیۍ.ئەچی بەینەنە جوانێو بە ڕەفتاریوی ناشیرین وەرمانە ویەرد.دوستوو پیرە پیاکەی پەرساش:کیۍ چەنی ئینیشا هامسەری کەرو؟(کیۍ ئینیشا گێرو بە هام سەر؟)پیا پیرە کە داواچش داوەو ماچو: «خو دیارا! کەسێو وێنەو وێشا» و ئەگەریچ نارازیۍ با جە هام مەرامو وێشا،مشیۆم وەڵتەر داواچوو ئی داپەرسیۍ داوە: ئەگەر ئی قەوارە ناشیرینا پەی شمە،چی وێتا ئەپی قەوارە مرماندیۍ؟ئاچا ساتەنە وەختێو عال چەمێم وازیۍ کەردیۍ و بە هەستیوی جیا گانە یانێو پا جورە کە پیرە پیا دنیا دیدەکەی واتە بیەبیۍ تەماشەو دەورو بەریم کەرد، بە تایبەتی سەروو ڕەفتاراو جووتە جوانارە دیوردم کەرد.دیم بە ڕاستی هەر ئەپا جورەنە کە پیرە پیاکەی وات. یانێو جورووژێر ازنای ژەناو تیپوو ڕەفتارشا (ڕەوتووڕەفتاراشا) دروست هامشانا چەنی ڕەوتو لوای ڕانەو جل پوشی و

---

۱. سیاست باز

ڕەفتاراو پیایەکاشاواچینی بەرەو تەختەنێ و هەنتریشنا یوستەنوە! ئا جفتێچە کە دەقوو وێڕازنای جیاوازشا بێ،پەڕپیویا دیار بێ کە چەنی هەنترینی مەساچیاو هەر پاسنە دڵنزیکی هەرەقەتین نیا بەینشانە.دماتەر دەربارەو وێمەرە ویرم کەردەوە!واتم بە وێم چی دلێ گردووئی سەندەڵیە هاڵیانە پاڵوو ئی پیرە پیایەنە نیشتەنارە؟!ئایا ئینە بە هور کەوت(تصادف)بیەن یام نا؟ڕووەش کەردەنە ئەو من زەردە خوێوش کەرد و ماچو:«ئینسانێ پسنەوئارەزووە کاشانێ!وئانێ کە هامئارەزوێنێ هەنترینی میۆزاوە.»بە ئی قسێ ئا ڕووە بەراستێ بی بە ڕوێوی لانەشو[1] (فەراموش نەبیە).چوونکە وەختێو تەماشەووەشەویستا،دوستا،و کەساو دەوروبەریم کەرد،دیم کە ئادێ بەڕاستی چەمپێکو[2] ئارەزوە کامەنێ.کەسانیوی پاکدڵ،بێ ڕیاو بێ ڕەنگ،هومێدوار بە مەینەری(آینده)کە بە ڕازی بیەی وێشاجە ژیوای وبە گا ئامەی ئاواتە کاشاو وەش ویناى سات بەساتیشا جە هەناسە کێشتەی،گەرە کشانە بە گرد کەسی ئی حەزو دلگەرمیەیە بیاونا. خەیلێو چا کەسا کە دلێ نیمەو ڕایەنە منشا ئاستانێ جگا،چەنی منهام ئارەزوێ نەبێنێ و ئاواتێ تەرێ دلێ سەریشانە بیێنێ.

ئادێچێ هەر ئا ئیستە چەنی ئاواتەکاشا جفتو جورێ بیێنێ و پاڵوو هەنترینیەنە وپێوەرە خەریکوو ژیوایەنێ.ویرما هەرئا ڕووە وەختێو گەرەکم بێ چەنی پیرە پیاکەی خوداحافێزی کەروو،دیسان بنجکێوە تەرەش واتە کە دلێ سە فەرەکەیمەنە منش بەردانێنە دەروونوو وێم.ئاد ماچۆ:«ئینسانێ نە تەنیا دلێ

---

١. فراموش نشدنی، ماندگار

٢. عین

ئی دنیایەنە چەنی ئاواتە کاشا هام‌نشینێ و هام‌سە فەرێنێ بەڵکوو وەختیوێچ کە مرانێ چەو دنیانە چەنی ئارەزوە کاشا هورمێزاوەو و چا گەیچەنە هەر ئا ئارەزوێ ئینەی چەنیشا.»

ڕازو هورووەستەی[1] قودرەتمەندا

هەر کەسێو قودرەتی چێوێوەنە وینو.ئینسانێ بە قودرەتێ دلێ جیهانیەنە فرێنێ.ئەگەر پەرسدێ ئۆ چەند کەساشا چەند جور داواچێتا مداوە.بە چەم‌وین مانایێ قودرەتی جە ڕاوینو تاک بە تاکوو شمەیچ جیاوازێنێ.فرێو جە خەڵکی قودرەتی دلێ پوولو(پارە)سەرمایەیەنە وینا.هەڵبەت گاهاز بە ڕواڵەت پی جورە بەی وەروو چەماتا بەڵام ڕاستەکەش پاسنە نیا.پووڵ و قودرەت دوێ تێمێ جیاوازێنێ.بە پووڵی متاودێ تەنها چێوێ بساندێ، وەلیم بە قودرەتی متاودێ بیاودێ بە گردوو ئاواتەکاتا.عالتەر ئانەنە کە بزاندێ قودرەتمەندبیەی گوناهە نیەنە.سەرەڕاو گردووئا وێنەوهەڵەوینایە کە ئینا دلێ کومەڵگایەنە،قودرەتمەند بیەی کاریوی فرە دروست و عالا. بەڵام شێوەو سوود گێرتەی جە قودرەتی ئێژەی تایبەتیش هەن.ئەگەر بە ڕاستی گەرەکتانا بە درێژەو ژیوایتا قودرەتمەندێ بیدێ،وەڵێنە ئینەیە جە وێتا پەرسدێ:«ئاچێوە کە بە من قودرەت مدو چێشا؟»بە یەقین تا وەختێو کە بە جورێوی پەڕ پیویا نەزاندێ چێشتا گەرەکا مەیاودێ بە ئا چێوا کە گەرەکێتانێ!!ئینسانە قودرەتمەندەکاو دەوروبەریتا تەماشە کەردێ! ئەجوتا دلێ چیشیەنە هام بەشێنێ (یوینێ)؟ بەداخوم گردێشا دلێ ژیوایشانە

۱.مونقیت

ئارمانیوی پیویاشا هەن و پا قودرەتە تایبەتیە کە دلێ وێشانە دروستشا کەردەن، نەهاگاویر ئێنێرژی کیانا پەی دەورو بەریا و فرە زوود میاوا بە ئاواتەکاو دڵخواستەکاشا. گاهازواچدێ ئادێ داراو قودرەتیوی جادوویی نیێ کە بە ئاوردەی ئا قودرەتەیە میاوا بە ئارمانەکاشا. بەڵام عالتەر ئانەنە کە بزاندێ ئادێ ئا قودرەتشا وەش کەردەن و پەڕ پیویا مزانانێ چێش شا گەرەکا جە ژیوای. حەتمەن شمەیچ گەرەکتانا دلێ هونەریەنە یا دلێ کاریتانە یام دلێ هەر مەیدانێویەنە کە هەندێ بلدێ وەڵێوە(وەرەوە). پەس وەڵێ هەر کارێویەنە مشیۆم ئارمانیوی پەڕ پیویا و روشن هور چندێ. گرد کەس حەز کەرو دەوڵەمەند، بە قووەت، تەندروست و...بو بەڵام بە چەمۆین مەزانا چێش کەرا. پەی یاوای بە ئا ئاواتا بنەڕانە مشیۆم ڕێزتەشا کەردێ. مەبو جارێوەنە چەند ئارمانێتا پێوەرە گەرەکێ با! چی؟ چوونکە چا ئاژەنە(وضع)قودرەتوو گلێر کەردەیتا جە دەست مدەیدێ و دێرتەر میاودێ بە ئاواتەکاتا. وەختێو شمە دلێ وینونیتانە ئارمانیوی پیویاتا بو، بە جورێوی نەهاگاویر قودرەتێو پەیدا کەردێ کە فرە ئاسان میاونوتا بە ئا ئارمانەیە. پەی یاوەی بە ئی پلەکانێ کەمێوویر کەردێوە و دلێ وێتا عال دەیدێ چێرهور. یا گە بە قووەتەکاو یا گە هێزنزمەکاتا دیاریێ کەردێ. بە چەمۆین بێزدێوە ئا چێوا کە دلێ زندەگیتانە (ژیوایتانە) فرە ئێژەدارێنێ، و هەر پاسنە ئا چێوێ کە ئێژاییشا کەما. شونو ئینەیەرە بە هێزیوی فرەوە سەروو بە قووەتەکاتاوە گلێر کەرد کەردێ. عالوردێ بیدێوە سەروو هازو توانایتارە. برێو توانایی فرەشا هەن پەی کاری هونەری بەڵام خەریکێ کارێو تەریەنێ. ئی کەسێ نە جە کاریشا لەزەت بەرا و نە دلێ کاریشانە ملا وەرەوە. ئەپی ڕەوتە و بە یاردەی واستەی جە

توانایـیـە کاو کارامـە کاتا زوودتـەر متـاودێ بیـاودێ بـە قـودرەتی دەروونی، کـە ئینەیچە وێش میاونوتا بە سەر کەوتەی.تا زاناتا ئارمان یا ئارمانێتا چێشێنێ،دلێ پلێکانو دوویەنە مشیۆم بلدێ شونوئا ڕایارە کە شمەی زوود میاونا بە یاو گەیتا. ئینە شمەندێ کە پەی ژیوای و مەینەریتا بەرنامە مجدێرە.پەس وەختی جە دەست مەدەیـدێ و عالتەرینـە کا هورچنـدێ. یـەقینتا بـو ئە گـەر هـەزاران کەسـێ موچیاریێو قسێتا پەی کەرا تا وێتا بڕیار نەدەیدێ هەر گیز هور مەوەزدێ (سەر مە گندێ).

وەختوو بەرنامە متەی بە ڕێزتە کاوواری دیورد کەردێ:

- پەرس و جو و گلێرەوە کەردەی قسێ و هەواڵێ

کرێڵی هەرەقەتین پەی هورەوستەی بەدەستئاوردەی زانستیا چا زەمینەنە. پـەی قودرەتمەنـد بیـەی ویـاوەی بـە ئارمـانی مشـیۆم قسـەو هـەواڵی بـە پەیوەنـد بیۆزدێـوە و ڕا وشـکنەیو ڕاوێچنـەی و ڕا هۆرچنـەی کـەردێ و بـە گـردوو هێزی و توانایتاوە خوازیارێ ئا چێومیە بیدێ.ئینە کـە واچدێ حـەز کـەردێ بـە فڵان چێوی بیاودێ وەس نیا.یام دەست وزدێ سـەروو دەستیو تەماشەو دنیـای کەردێ و واچدێ گەرە کمانە بیاومێ بە فڵان ئاواتی !!بدیەیدێ ئۆ ئا کەسە بـە قودرەتـاو دەورویـەریتا بزانـدێ ئـادێ چـەنی جـادەو ژیوایشـا ڕێـک و بێ چـاڵ و قورت کەردەن.حەتا ئە گەر بە نیازش بزانا ویەڕە کێشـا فـاڕا و سـەرەنجام بـە گیـر ئاوردەی زانیاریوی عال ویەڕێ دروستە میۆ زاوەوەڵێ هەر هەنگامێونە،عالتەر ئانەنە کە گردوو ڕایە کا ویندێ،سەمەرە کاشا وێنە کەردێ و دەیدێشا چێر هور.

ئەگەر هەستتا بە نیازی کەرد، لوودێ چنی ئا کەسە سەرکەوتا چا ویەڕیەنە قسێ (وات و واچ) کەردێ.بەهەر حاڵ پەی ڕاوشکنەی و هورچنیەی قسەو هەواڵی بە پەیوەند هیچ وەخت نەمانیەیدێ!

- خوایندێ و تاقەت تا بو

دارابیەی "ڕیکین[1]"ی و ئەرەنیشتەی هەرەقەتین پەشتو کارێویەنە دوێ تێمێ بە کەلاوە یاونێ هەنترینیەنێ.پەی ئانەیە کە زوودتەر بیاودێ بە ئارمانە کاتا مشیۆم ڕیکین و ڕێژتەتا بوو پەی یاوەی بە هورروەستی مشیۆم سەبرو تاقەتتا بو.پەی نموونەی تەنها بڕێوی فرە کەم داراو سەرمایەیوی فرەیەنێ،حەتا ئادێ ئینەیچشا بە میراس بەردەن.بەڵام فرەتەروو خەڵکی چامنێ نیەنێ و مشیۆم بە کوشش و هۆڵ دای و سەبرو تاقەت بیاوا بە ئاواتە کاشا.هەمیشە هەنگامێ بە نیازێ هور گێردێ و هەرمانە بنەڕایە کا بە ئەنجام بیاوندێ.پەلە مە کەردێ، هەر پسنەو ڕاوچی بیدێ،ئاد بڕێو جارێ سەرزورا سەروو ئانەیەرە کە چەندەها ساعەت بێ جمە مدروورە یام بنیشوورە تا سەرەنجام نەچیرە کە نزیک گنۆوە و بە ئەوەڵ گروڵیە (گلولە) کەرونەش هینوو ویش.

- گوژمی هەرەقەتینە باردێوە

هەر پاسنە کە وەڵتەر ئانارەما کەرد،تەنها گەرەک بیەی وەسێ نیا،مشیۆم دەست بە کارێ بیدێ و بە گوژمێوێ بە قووەتە بلدێ وەرەوە تا ویەڕە کێ بژناسدێ

---

١. نظم

وپەی لابەردەی چاڵ و قورتە کاش سەعیە کەردێ.دڵگەشێ بیدێ کە بە ئەنجام دای ئـی چێـوا فـرەزوودتـەر میـاودێ بـە دڵخواسـتە کاتا و ملدێنـە دلـێ ڕیـزوو قودرەتمەندا.

ـ ئارمانە کاتا کێشدێ وەرەوە

عالتەر ئانەنە بزاندێ وەختێو چەنی یابەستوو ئەرە کێشتەی[1] ئاشنایێ بیدێ فرە زوود میاودێ بە ئینەیە کە:«ئێنسان بە شێوەو ویرەوە کەردەی و چەنی دیەیش بە دنیای،متاوۆ عالی و خرابی کێشو وەرەوە.»پەی عال ئەنەیاوەی تێمە کەی بە ئی ٣ نموونەیە دیورد کەردێ:

١ـ پەیوەندییێ و ژیوای هام بەش

ئەگەر هەر ئا ئیستە جە پەیوەندیە کاتا ڕازیێ نیەندێ،هور کارش ئانەنە کە وێتا ئینەتا گەرەک بیەن! ئەگەر دلێ ژیوایتانە کەسێوی دەردواردە تا هـور نەچنیەن پەی ڕەفێقی یام هام سەری (هام یا گەیی)،دیار کەش ئانەنە کە وێتا وێنەتا نە کەردەن و یا بە بنەڕەت مەزاندێ کەسی حەز پەنە کردەتا کێن(ایدەآل)؟!

٢ـ کار(کسم)

بێ گۆمـان دلـێ ژیوایتانـە رووبـەروێ بیێنـدێ چنـی کەسـانێوی کـە جـە کسمیشا ڕازیێ نیەنێ،و پـەی فـارمیچش هیچ جمێـو مە کـەرا.چی؟چوونکـە دلێ وینونیشانە ئی وێنەشا یا گێ وستەن کە ئادێ سەر زوورێنێ تا دما هەناسەو

١.قانون جاذبە

تەمەنیشا هەر ئا کارەیە کەرا!! پەس ئەپی ڕەوتە دڵگەشێ بیدێ ئادێ بە ڕاستی کە چێوێوی فرەتەر چانەیە مەبو بە نەسیبشا!

٣- تەندروستی

ئەگەر بەدەنتا سالم‌نیا و وەزنێ زیادێتا هەنە بەداخوم‌ئەجوتا مەحکوومێندێ بە ئی ئاژەیە ویا چارێوەتا نیەنە و مشیۆم ژیوایوی فرەو درێژتا نەبوو یام سالم‌بیەی پەی شمە نامان؟! هەڵبەت‌ئی شێوەو ویرەوە کەردەی ئانەیە میاونونە کە شمە وێپەرمیتا زاییفا. گردووئا نموونا ئانەیە میاونا کە شمە بە چەنیەتی ویرەوە کەردەیتا ژیوڕاو وێتا هور چندێ.وەختێو دلێ وینونیتانە دایمەدەرە ئی ویرەیە پەروەردە کەردێ کە شمە لاییقوو دارا بیەی هام‌سەرێوێ عالێ نیەندێ! چەنی جە هازی ئاسمانی چەمەڕایی کەسیوی چامنەیە کەردێ؟!

وەختێو بە هێز و توانایی وێتا شکەتا هەنەوئەجوتا لاییقوو زەڕ و سەرمایێوی فرەی نیەندێ چەنی چەمەڕایی ئانەیە کەردێ بیاودێ بە شوغڵی حەزپەنە کەردەی؟! بە داخوم دلێ ژیوایتانە چەنی ئی ویرا ڕووبە ڕوێ بیێندێ. ئارو نویەتوو ئانەیەنە کە چەنی وێتا ڕاستێ بیدێ و جە وێتا ئی داپەرسێ پەرسدێ کە:«ئایا یاوەیندێ بە زیندەگییوی حەز پەنە کەردەی؟» ئەگەر داواچتا ئوپوسەنەن (negativ) هەر ئا ئیستە: " قولێ هور ماڵدێ و هەر چێوێوتا گەرەکا پا جورە کە وەڵتەر واچیا بە(ڕا وشکنەی،ڕاوێچنەی و ڕا هورچنەی)دلێ وینونیتانە پەروەردەش کەردێ." جە ویرە زاییف کەراو وەرگێرا دووری کەردێ.

ئەگەر بەڕاستی خوازیارێ عەشق و وەشە سیاویەندێ و دڵتا پومن کە دلێ

پەیوەندیە کاتانە مێهرەبانی فەرمانڕەوا بو،ئی ئەرمانا دلێ وێتانە وەشێ کەردێ و چەنی گرد کەسی بە وەشی و گەشیەوە قسێ کەردی،تا نەها گاویر عەشق و وەشە سیاوی کێشدێ وەرەوە.

ئەگەر ئینایدێ شونو کسمی دەردوواردە و بە دەرئامەدیوی فرەیوە،مشیۆم وەڵێ گرد چێویەنە وێتا لایێقوو ئا کسمیە بزاندێ.تەنها سەروو چێوە بە قووەتە کاشو ویر کەردێوە و پەڕپیویا گەرە کتابونە تا بیاودێش پەنە.ئەگەر ئەندامتا ڕێک و تراشیا نیا و وەزنەتا نارێکەنە!ئەچێگەنە دەست پەنە کەردێ. پەی واردەی روجانەیتا بەرنامەی تایبەتی مجدێرەو گلێر کەرد کەردێ سەروو سلامەتی بەدەنی و روحیتارە.دلگەشێ بیدێ ئی شێوە کاریگەری هەرەقەتینش هەن سەروو ژیوایتاوە. هیچ وەخت جە زیندەگی و وەڵنویستوو وێتا گلەیێ نە کەردێ،پەی وێتا بارووم و ئێژانەی فرەبنیەیدێرەو وێتا بەشەداروو ژیوایوی عال و وەش و سالمی بزاندێ و هەمیشە و پەی هەمیشەی بە قودرەتەوە بژیودێ.

ڕاوێشکاری وژیوای هامبەش

هەرپاسنە کە مزاندێ واچیان:«تا ڕەنج نەبەری گەنج نمەی وەرەوە.» پەی بەدەستئاوردەی چێوانیوی ئێژەدار مشیۆم تەلاش کەری وهیچ وەخت ناهۆمێد نەبی.مەن [1]گردوو هوروەستە کاو دەورانوو زارولەییم جە زەحمەتو ڕەنجو وێمەنە وینوو، هەرچی پیروزیێ و هەرچی دەستکەوتێ دەورەو جوانی و گەورەییم هەنێ گردێ وەروو کوشابیەی و تەلاشو وێمەنێ.بێ گومان ئەگەر ئاوەختە تەمەڵیم کەردایا و هەنگامێ بەرزێم هورنەگێرتەیانێ پەی ئیستەیە، ئاروبە ئی پایەیە نەیاوێنێ. ڕەمزوو چەنیەتی هوروەستەی ئینسانە گەورە کاچ هەر ئەپی جورە بیەن. ئادێ پەی یاوەی بە ئامانجەکاشا جە هیچ ڕەنجو زەحمەتیوی ڕووەشا هور نەگێڵنەینە و پەی بە دەستئاوردەی ئاواتەکاچشا شەونەوتەیشا بە دڵ و گیان ئەسان.من ئی شێوە کارمە دلێ گردووژیوایمەنە مەرزنانەرەو بە ئاکەساچە کە چەنیم پەیوەندیشا بیەن یادم دان.پەی ئانەیە کە دلێ گرفتە جوراوجورەکاو ژیوایەنە پێسنەو نەداری،نەوەشی،بەین تێک شیەی چەنی هام یاگێ (هامسەر) و... نەمەندێرە ئەشو بە گوژمێوێ هەرەقەتینە جمدێوە تا بیاودێ بە دڵخواستەکاتا. چا دە ساڵەنە کە ڕشتەو دەروون شناسی دەرس دێنێ، بە

١.G.M

مسیارەکام[1] گرد جارێ واچێنێ کە بە نمرەوB قانێعێ نەباو تەنها بە A ی ویر کەراوە.چوونکەتی ئەگەر ئادێ دوورەوە تەنیا A ی وینانێ ئێتر بە ئاسانی هەر چی چاڵ و قورت و دڕەی ویەرەکێ هەنێ گردی کەراوە چەم و چێوڕێوی نەپیویا مەمەنو.

شونو ئینەیرە مسیارەکێ واچێنێم پەنە کە ئادێ پەی کەلاسوو من وەختیوی فرەتەر منیارە و عالتەر تەماشەو کتێبەکاش کەرانەو بە ڕاستی کە نمرەکێچشا فرەتەر A ی بێنێ.بڕێوشا واچێنێ:«ئی نمرە عالتەرین نمرێو بیەن کە تا ئیستە گێرتەنما!» ئادێ هەروەرەنە ڕوشن بیەوە پەیشا کە هەر چی فرەتەر تەلاش کەرا نمرێ عالتەرێ گێرا. پەس متاومێ واچمێ وێمارنەی و نەبەزیەی دوێ کۆڵەکێ دەستگێرتەیەنێ پەی هورروەستەی و شیرین کەردەی ژیوای و...دماتەر پەی ڕاوە بەردەی و ئەرەمەرزنای رەوتوو موچیاری کەردەی ئە چی تێکنیکەیە سوودم گێرت.بە باوەڕێوی پەڕەوە بە ئا کەسا کە ئەینێ لام واچێنێ مشیۆم تا ئاوا یا گێ پەیتا کریۆ تەلاش کەردێو نەمانیەیدێ و مەیدانی نازدێ جگا.بە وەر گێرتەی ئی شێوەیە ئانیشا کە فرەوەرێ و چاخێ بێنێ،وەزنەشا کەمە کەردەوە و ئامەیرەوە سەروو مەرزیوی حەزپەنە کریای! ویر ورازیەی (موعتادێ) فرێ، ئەلکول یا جگەرەشا نیاوە لا.تەنیا کاریویچ کە من کەرێنێش ئانە بێ کە پەیشا بەرنامە چنێنێ و هورزینەشا پەی وەش کەرێنێ.ئی ئەوەشوکنەیە بی بە جمنەروو ئانەیە کە ئادێ مدرا وەروو هورمەو ئا مێدەزما.(جگەرە،ئەلکول، تریاک و...) بونەو ئانەیە کە، کەم کەم و بەردەوام لوێنێ وەرەوە هورروەستەشا بێ

۱.(مسیار) : طلبە،دانش آموز،دانشجو

قسە بیٚ (هەرەقەتین بیٚ). کەم ئەوە کەردەی وەزنیٚ،لا بەردەی جگەرەی، پەیوەندیوی ڕێک و پێک چەنی هام یا گیٚ و... گرد نەختێو سەخت مەیا وەروو چەما، بەڵام بە بەرنامە چنیەیوی دروست و پەشتگێرتەیوی فرە و یاردەی واستەی جە ڕاوێشکارا متاودیٚ بیاودێشا پەنە.

بەشە کاری بنەڕەتی ڕاوێشکاری،ئانەنە کە جمنەریٚ بیۆ زۆوە پەی ئانیشا کە مەیانیٚ لاش،تا ئەنجام دای کارە سەختەکا،ئاسان کەرو پەیشا و نیمەڕانە نە گێلاوە.

چەندها ساڵیٚ چیەو وەڵی دەستم کەرد بە ئی کارەیە،یانێو ڕاوشکنەی چەنی ئا کەسا(ژەن و پیا) کە چێوێوشا نەمەنەبیٚ پەی جیاوەبیەی.ئاوەختە هۆڵێوی فرەم دا کە وزووشاوەورێو،بەڵام پەشو کنە کێم ئانە بیٚ کە بەرنامێوی ڕیک و یاوگەیوی پیویام نەبیٚ! بە داخەوە بە ئاگردە کارو تەڵاشیە کە کەرێنێش وێم ڕازی نەبێنیٚ و سەمەری عالیچ نە گێرێنیٚ جە کارەکەیم!

چا وەختەوەلا پەی یاد گێرتەی چەمو خەمووتکنیکە دەردواردەکا هیچ کوتاییێوم نە کەردەن.هەر یا گێوە کەلاسێو بیەیایا لوێنیٚ،هەر کتێبێویچ کە ئەچی بارەوە نویسیەیا وانێنێشەوە.

پەی ئانەیە بتاوو ڕاوشکنەیوی عال کەروونە چەنی خەیلێوی چا هوردەستە[1] کار کوشتاو دەروون شناسیە ئەرنیشتەی و واتو واچم کەرد.بەڵام بەداخەوە گردووئا کتێبو کەلاس و هوردەستا نەتاواشا بەرنامێوی تایبەت و پیویا پەی وەش و عال کەردەی ژیوای هام بەشی بدا بە من. تەنها چێویویچ کە دەستگیرم بی، ئانە بیٚ

١.هوردەست: استاد

کە هور کاری بنەڕەتی پەی جیاوەبیەی دلیٚ ژیوای هام بەشیەنە «هور چنیەی هەڵەو روجوو ئەوەڵیەنە.» هەر ئەپی دیار کە فرەو وەختا ئا کەسیٚ خواهانوو درێژەدای بە ژیوای هام بەشی نەبێنیٚ و هۆ مێدوو دارا بیەی ژیوایوی وەشو شادی جە هەنترینی نە کەرێنیٚ و سەرەنجام جیاییٚ بێنێوە.دلیٚ ئی ئاژمیەنە شونەماو جیاوەبیەی پەی مەینەروو زارولاٚ کەمتەر پیوییٚ.هەڵبەت ڕاوێشکاریٚ ئینەی سەروو ئی باوەریەوە کە:«ژیوای دلیٚ ئاژمیوی پەڕ بە جەنگ و ئاژاوە فرە خرابتەر جە جیایین.» و هەر پاسنە زارولیٚ ئەچی ئاژەنە فەرتەر مڕیاووردیٚ باوەلیم کەسێونەبیٚ ئینەیەواچو بە ئادیشا کە چەنی متاوا جەنگو قێڕەو هەراو یانەی بە شێڕێوی ماقوولاٚنە و دوستانە کوشناوە.

بە ڕاستی کە پەی ئەوەتاونەی و لابەردەی گرفتیٚ و باپەرسە کا قسێوە دەردوارده بە ئادیشا نەواچییٚ.تەنها واچێنیٚ پەنەشا کە دروستوێر کەراوەو چێوبڕاوە پەی وێشا و هەر پاسنە بەرپرسی کارەکاشا شانگێرت[1] کەرا.هەر پا جورە کە وێتا ویندیٚ ئی شێوە ڕاوێشکاریە کومەکێوی چامنە مەکەرو پەی لابەردەی گرفتە هام بەشەکا.و بەرنامێوی تایبەت و هەرەقەتین مەرمانۆ پەی هور ئێزنایەوەو ئا ژیوا سەردو سڕو گیرواردا.و تەنها موروو ڕاستبیەی بڕیاراو ئا دوە کەسیە کەرا.«یانێو جیایی!» بەشە کاروو ڕاوێشکارا ئەچێگەنە ئینەنە کە ئادیشا بە شونوماو (هورتکە) ئا بڕیاردایە هاگا کەراو تەلاٚش کەرانیٚ تا جارێوتەر ژیوای دوە بەشیشا مەرزنارەوە.بەلاٚم ئادیٚ- ڕاوێشکاریٚ- ئەپی جورە داواچ مداوە:«ئێمە گەرەکمانا چەمی هەرەقەتین ویناى ژەن و شووى واز کەرمیٚ تا کەتی بتاوا بە

---

[1] ١.تعهد

بڕیاریوی دروست ژیوڕا و وێشا هور چنا.» هەرئاچا وەختەنە بێ کە یاوانێ بەئی باوەریە کە ئی جورە ڕاوێشکاریە هیچ وەخت وەرووورنەی ژیوایوی هام بەشی لەرزانی مەگێرو.

ئەپی بونەوە بێ کە من وێم قولێم هورماڵەی تا فرەتەر ورد بوەوە چوار چێوێوی دەردوارد بیۆ زوەوە پەی ڕاوێشکاری. تا کارێ کە بە نیازێ بێنێ ئەنجامم دەی. ویرما جوتێو(ژەن و شوو)ئامەی لام کە من چێوێ فرێم جە ئادیشا مسەی.هەر بنەڕاوە واتم پەنەشا کە:"من هیچ بەرنامێوی تایبەتیم نیا پەی لا بەردەی گرفتەکاتا! پەس هیچ زەڕێوم گەرەک نیا چەنەتا". بەهەر حاڵ دەستما پەنە کەرد.پلیز گێوەڕوشنە کە من وینام ئینەبێ: ئێمە - ڕاوێشکارێ- مشیۆم بە بەرنامە چنیەیوی دروست هەرمانە کەرمێ تا جفتەکێ جمنەرێ بەقووەتێشا با پەی درێژەدای بە هامکاری کەردەی چەنیما. بە واتەیوی تەر وێشا بە گردوو قورەتیشاوە خوازیارێ فارەی و ئاردێ ویرا بانێ. یەک ڕاوێشکار مشیۆم جورێو نەخشێ گڕاڵە کەرو کە ژەن و شوو بەتین و مەیلەوە ڕا ئەرمانەکاو ئادی بارانە دلێ ژیوای هام بەشیشا.

پەوکی وەختێو جفتێو ئەینێ لاو من کە جە ژیوای دوەبەشیشا ناڕازیێ بێنێ، بێ درەنگ من زانێنێ کە ئادێ بنەڕەتێ پیویای ژیوای هام بەشیشا نەدیێنێ و دەست بە گوچان لوەبیێنێ ڕانە.بە واتیوی تەرئادێ تەنها وێشا بە تاک دیەن (وەرووەوێ بەرزوینی)،وچەمەڕاوئانەیە بێنێ کە کەسی وەراوەر پایێ هور گێرو و بەی وەرەوە واچو من توم فرە وەش/ وەشە مسیەی یا هەستوو وێش بە جورێوتەر برمانونە و ئینەیچە یانێو: « هەڕە کەردەی سەرەو هەنترینیەرە.» یەکومین

موچیاریێو کە من کەروونەش بە ئا کەسا ئینەنە: «شمەمشیۆم خواستێ دەروونیی وهەستێ پاکێ هامیاگێ وێتا ویندێ و هەرگیز کاسە کەیشا هاڵی نازدێوە.» جە تاک بە تا کیشا موازوو کە جارێوتەر دەنگوو عەشقی ووەشەسیاوی دلێ دڵیشانە زیندە کەراوە،و بە ئەنجامدای ئا هەرمانا کە هام سەفەرەکەشا / کێشا حەزش پەنە کەرو هەروەرەنەو دیسان جوکڵو وەشەویستی بە ئاوۆ سەبری (خوەینای) پەرە کەراوە.ئەپی ڕەوتە ئادێ فێرێ با کە پەی ڕزگار کەردەی کەوێڵەوڕا کەیشا (ژیوای هامبەش) کەمێو بەیارە واری و جە وێشا فەداکاری نیشانە بدا.تەنها ئەچی حاڵەتەنە متاوا بە عێشقیوی حەز پەنە کریای بیاوا.ئادێ مشیۆم بنەڕانە بە ڕواڵەت بە نیازاو هەنترینی دیورد کەرا. کومەک کەردەی بە هەرمانەکاو دلێ یانەی، کونترۆڵ کەردەی قینی، وەرگێرتەی جە هورئامەی ودەستئاستەی جە دادگەریوی ناشیرینی و لابەردەی ڕەفتەوێ خوازانەکا، گردێ متاوا بە درێژەدای ژیوایوی هامبەشی یاردەی بدا.چا پلێکانێنە بە نەختێو سەبرووێ نەوینای و گوزەریەی جە هەڵەکاو هەنترینی،نەهاگاویر گنانە دلێ ویەڕێ دروستو ژیوای؛یانێو وێشا پەی عال و وەش کەردەی چەنیەتی زیندەگیشا تەلاش کەرا.

پەس پەی ڕزگار کەردەی یانێوی هاکاوڕی[1] مشیۆم هەردوەلا بیاوانە هەنترینی و پەی لابەردەی نیازەکاویۆترینی تەلاش کەرا.هەر ئەپی ڕەوتە ئادێ مشیۆم یاد گێرا وەڵێ ئانەیەنە بڕیارێو هۆرچنا ئەشۆ چەنی هامسەرە کەیشا/کێشا قسێ کەرا و ڕاوینو ئادیچی/ئادیچێ پەرسا. ئی کەردەوە بو بە

١.در حال تخریب

هورکاروو ئانەیە، کەسی وەراوەر هەست بە عالی و گەورەیی کەروو هەم ماناو ئانەیە مدۆ کە ئاد یا ئادە پەی کەسی وەراوەری ئێژانە و کێشانەش فرەن.قسێوە کە من کەروونەش پەی ئادیشا ئینەنە کە:«هەمیشە وەڵێ هەر بڕیارێویەنە هەستوو کەسی وەراوەریچ ویندێ.» بە داخەوە بڕێو جە جفتەکا چنی ئی واتەیە دژیەتی نیشانە مدا و ماچانێ: «ئەپی هەرمانێ ئێمە ئێتر پێسنەو وەڵتەری ئازادیما نیا پەی هورچنیەی بڕیارەکاما». خاستەر ئانەنە کەئی کەسێ دەست هورگێرا چا ڕەفتارە وێ بەرزوینانەیشا،وئەشۆ بزانا پەی دارا بیەی ژیوایوی هام بەشی شادو حەز پەنەکریای نیازمەندوو بارووم ئەرەنیای پەی هەست و ڕاوینەو کەسی هام بەشیەنێ.ئی بەرە گەورەتەرین و سەخت تەرین بەرێوا کە جفتێ مشیۆم پەی ئەوەکەردەیش جە هیچ تەلاشو وێمارنەیوی دووری نەکەرا.ڕەنگا بنەڕانەئی هەرمانێ کەمێو سەخت بەیا وەروو چەماتا وەلێم‌شونو چەند جارئەنجام دایشارە هەر وێشەوە نەها گاویر پەی بە هورتکەکاشا(عوارض)بەردێ و مزاندێ کە ئەشۆ هەمیشە هاگاداریشا کەردێ.

بە داخەوە وەختێو وەشەسیاوی دلێ ژیوای هام بەشیەنە ڕەنگەش جە دەست مدۆ(بێ ڕەنگ گنو) هەردوێ لا ئێتر هیچ مەیلێوشا نیا پەی ئەرمانەی یا واتەیش.ئادێ ویرشا مشۆوە کە بیەی عەشقیوی بێ مەرزو مەرج و یام پاڵپەشتی هەرەقەتین بە هام‌بەشە کێشا/کەیشا چندە(چەندە)پەی عال کەردەی ژیوایوی دوە بەشی شونەماش هەن.ئەپی ڕەوتە دیارا کە یەک ڕاوێشکاری سەردو گەرم چەشتە ئەشو پێسنەو پەروەردەکاری بلو ڕانە کە بە ئەرەنیای بەرنامیوی تایبەت بە هەر جفتیوی، دلسوزانە هەنگام بە هەنگام بەروشا رودو:

ژیوایوی حەزپەنە کریای. کوتاوئەرە ئاستەش؛ئا ڕاوێشکاریٚ کە تەنها بە قسەکاوجفتەکا گوش مدا و مەتاوا بە ڕاوشکنەی بیاوا بەڕاوێچنەی و ئەچێگەیچەنە مەنارەو مەتاوا بیاوا بەڕا هورچنەی،ڕاوێشکاریٚ هەرەقەتینیٚ نیەنیٚ و مەبو پاڵپەشتیشا پەنە کریۆ.ئینە ئانەیە میاونۆ کە شمە مشیۆم پەی هورچنیەی ڕاوێشکاری فرە دیورد کەردیٚ.

چەنی متاودیٚ بیٚ ڕاوێشکار گرفتە کاتا لا بەردیٚ؟

ئا کەسیٚ کە حەز مەکەرا بلاو ڕاویشکاری متاوا دلیٚ سایتەکانە بەرنامەکا تاک بەتاک وشکنا وژیوڕاییٚ وێشا بێزاوە.شمەیچ متاودیٚ بە ئەنجام یاونەی ئانیشا بیاودیٚ بە وەزنیٚ حەز پەنە کریای،جگەرە کێشتەی لا بەردیٚ،مادەسڕ کەرەکا بنیەیدێوەلا و هوردەستی بەدەستباردیٚ دلیٚ کاری کسمیتانە و هەر پاسنە بیاودیٚ بە دڵخواستەکاتا.دلیٚ ئی ورینە درێژێنە وێم وینەروو کەسانێوی بیەنا کە بیٚ یاردەی واستەی جە ڕاوێشکاری شونو بەکار بەردەی ئا ژیوڕاو بەرنامانە هەر پسنەو ڕوجو ئەوەڵی دوبارە عاشقیٚ هەنترینی بییٚ بێنیێوەو جە ئانەیە کە پاڵوو هەنترینیەنە بێنیٚ لەزەتبەرێنیٚ. ئەچێگەنە بەنیازا ئی نوکتیٚ باروەو ویرتا کە شمە پەی یاوای بە ئامانجە تاکیەکاتا تاکێندیٚ،و متاودیٚ بە تەنهایی بڕیار دەیدیٚ بە وێتا.بەڵام دلیٚ ژیوای هام بەشیەنە مەتاودیٚ. پەی ئەنجام دای کاریوی مشیۆم هەردوێتا ڕاوینە دەیدیٚ بەروڕازییٚ بیدیٚ،پەس ئینەیە هەرگیز فەراموش نەکەردیٚ. ئا جفتیٚ کە ئینەی وێروو ساق ئەوە کەردەی ژیوای دوە بەشیشانە حەتا بە ئەوە وانتەی ئی تەندینەنە ئەچی

ساتەنە [illegible] عالە کاش یادنویس[١] کەراو دماتەریچ بە کارشا بەرا.بەڵام بە داخەوە بڕێو ئینەی دەورو بەروو ئێمەنە کە وێشا مەتاوا بە تەنیایی ئی کارا کەرا.پەس ئەشو حەتمەن بلانە لاو ڕاوێشکاری تا زوودتەر بیاوا بە ئارمانە کاشا.وێتا خاستەرین داد گەرێندێ،بزاندێ بە ڕاستی متاودێ بلدێ چیروو باروو‌ئا بەرناما! ئەگەر هەر کامتا دیتا مەتاودی پەس نیازمەندوو ئانەیەندێ بلدێ لاو ڕاوێشکارێوی عالی.ئەگەر بە وانتەی کتێباو تیکڵەواتا ئەچێ ویەڕێنە متاودێ جمنەرێ بەر باردێ پەس ڕا کێتا دوورە نیەنە.وەشبەختانە فرەو جفتا دلێ وێشانە جمنەرێ[٢] مێزاوە پەی وەش ئەوە کەردەی پەیوەندیشا،و بە یاردەی هەنترینی یانە کاشا جە وێران بیەی ڕزگارێ کەرا و گێڵاوە پەی عەشقی و زیندەش کەراوەو جە بیەی وژیوای دوەبەشی لەزەت بەرا.پەس زوود کەردێ و وەخت مە کوژدێ.

١.یادداشت

٢.محرک

لێژەو چواری: ویەرین

- بابل و ئەرەمتەی بنەڕەتوو ئازادی ئینسانی
- هورزگاو دموکراسی

بابل و ئەرەمتەی بنەڕەتوو ئازادی ئینسانی

وەختێو ئەرتەشوو کوورشی یاوارە پەشتو دەروازە کاو بابلی، کوورش دەستوورش دا بە سڕناوژەنە کاش تا مردمی هاگادار کەراوە بە ئانەیە کە: هەر کەس نەی بەر و دلێ یانەو وێشەنە مەنۆوە؛ گیان، ماڵ و نامووسش پارێزیۆ. هەر کەسیچ پەنا بەرو پەی یو جە پەرستشگاکا، پسنەو مەردوکی ویا ئیشتاری ئادیچ چاگەنە؛ گیان، ماڵ و نامووسش پارێزیۆ. ئا کەسێچە کە ئینەی دلێ ویەرگاکا[1] و مەیدانەکاو شاریەنە مشیۆم نەمدرارەو بێ قسە بلاوە پەی یانەی، ئەگەر نەلاوە یانە داخوموو کوشتەیشا هەن.

چا ساعەتەنە هیچ کەس نەبێ بەرەوە، خوڵک دلێ یانەو وێشەنە وتەبێ، ویەرگاکێ و مەیدانەکێچ چوڵێ بێنێ. تەنیا چەند کەسێو یانەنە زیەیرە تا بزانا بەرەوە چێش قومیان. ئادێچی بە ئەژنەویەی دەنگوو سڕناوژەنەکا، لوەینەوە دلێ یانەکاشا و بەرەشا بەست.

«باڵتازار» وەختێو زاناش ئەرتەشوو کوورشی دەروازەنە ویەردەن و ئامانەنە دلێ شاری، دەستوورش دا بە سەروازەکاش وەروو ئەرتەشوو ئێرانی گێرا.

کوورش سەروازە زرە پوشەکێش کە واچێنێشا پەنە یەلێ (یەلان) وستێ وەڵێوە.

---

۱. معابر، گذرگاهها

«یەل» یانێو کەسێو کە هەرگیز مەبەزیۆ.بە راستی کە یەلە کێ چوون زرێ کەرێنێنە وەرشا تا ئاخر هەناسە گژیێنێ و نەبەزیێنێ.وەختوو هورمەو هەڵمەتی عەینوو تیرێ دلێراسەو سەفو دژمنی ئەشکاوێنێ و ڕا وازە کەرێنێ پەی ئەو سەوازەکا.

ئەرمانەی تایبەتی یەلەکا ئانە بێ کە؛وەختێو فەرمانو هورمەو وەرلوایشا دێنێ پەنە نەگێڵێنێوە دما.چا جەنگانە کە کوورشی کەردێ یەلەکێ بڕەوی تایبەتیشا بێ.حەتا فرەو جارا تا دما کەس کوشیێنێ و یا بە سەختی زام دارێ بێنێ بەڵام هەرگیز یەک هەنگام هور نەگێڵێنێوە دما.کوورش دەستوورش دابێ پەنەشا کە بلانە وەرەوە تا کەتی قەسرو پادشایەتی بابلی ملچێرە کەرا. یەلەکێ چا شەوەنە جە چوار سەوەرەوە هورمەشا کەرد پەی قەسرو پادشای. سەروازە بێ زرەکێچ دماشاوە بێنێ و ئادیشا پەشتیبانی کەرێنێ.

سەروازەکێ باڵتازاری ئا شەوە بە گیان و دڵ گژیای بەڵام گیان بەخت کەردەیشا وەراوەروو دڕیەتی سەروازەئێرانیەکانە بی سوود بێ.یەلان سەروازە وەرگیر کەرەکا کوشێنێ و لوێنێ وەرەو،ئەگەر بڕێوشا مەنەیانێوە بە دەستوو سەروازە دماینەکا کە شونو یەلەکارە ئەینێ لوێنێ بەینەنە.

هرودوت منویسۆ:«ئا شەوە جەنگ کیشیا پەی ساعبی،وەختێو روجیار بەر ئاماو روج کریاوە ئێتر کەس نەمەنەبێ کە پەی بابلی گژیۆ.»

گزنفوون ماچۆ:«ئا شەوە جەنگ ویەرگاکانە زیادتەرجەساعەتێوێ درێژەش نەبی.و هەر چا یەک ساعەتەنە یەلان و دما یەلەکێ گردوو سەروازەکاو باڵتازاریشا کوشتێ و قەسرو پادشایەتیچشا گێرتە دەستەوە.»

وەختێو هەوا روشنش کەرد،بابل گەورەتەرین شاروو دنیای و پایتەختوو جیهانی کونەی وئا شارە کە پەی یونانیە کا نەوڕ بێ کەوت دەستوو ئێرانیە کا.

مەخلوقوو شاری کە هاگاشا جە هیچی نەبێ و حەتا یەک کەسی مەدەنیچ نەکوشیابێ!چا پیروزیە کتووپڕیە سەرەشا سڕ مەنەبێرەو واچێنێ:مەردوک خودای گەورەو بابلی گەرەکش بیەن" نابوونید" جە پادشایەتی لابشو و کوورش بلونە یاگێش.

کوورش وەڵتەر بە گرد کەسی ئەمانەش دابێ،پەوکی ساعبووئا شەوێ مەردم نەتەرسا و پسنە جارانی،یانەنە زیارە و رەوانەو ویەرگاکا،مەیدانەکا و بازارەکاو شاری بی ولواوە سەروو کارو کاسبی و هەرمانێ روجانێش.

سەروازە ئێرانیەکێ بە هاگاوە چانەیەکە زانێنێ پەرستشگاکێ بابلی پەڕێنێ زەڕ و جەواهێر،بەڵام حەتا یەک کەسشا نەلوانە دلێشا.

کوورش جە خەڵکوو شاروو بابلی کە ملچێرێ بیێ بێنێ هیچ باجێوش گەرەک نەبێ،تەنها دارایی نابوونیدیش گێرتەرە.

پادشاو گەورەو ئێرانی بە هیچ جورێو پاش نەوستەنە دلێ یابەستە ئایینیەکاو نەریتە ئەژناسیایەکاو بابلی.گردووئا کەسا کە کسمێ ئایینیێ و یا گوزەرانییێشا بێنێ هەر پا جورە سەروو یا گو وێشاوە مەنێوە.و هەرکار بە دەستێو یا بە دەسەڵاتێو کە دەستش وستەبێنە دلێ دەستوو کوورشی پەی لابەردەی نابوونیدی،دەسەڵاتوو وێش پارێزنابێ.

ئا ڕوە وەڵێ ئانەیەنە کە روجیار بیاوۆنە دلێراسەو ئاسمانی وەزعو شارەکەی بیەوە پسنە وەڵێ، ئا کاروانێ کە گەرەکشا بێ شارەنە بزیارە ، زیەیرە ، ئا

دەگانشینێچە کە گەرە کشا بێ واردەمەنی یا چێوە دەست سازە کاشا بارا پەی ورەتەی،ئامەینە دلێ شاری و چا مەیدانە تایبەشەنە نیەیشارە.بە ڕاستی کە تا ئا وەختە دنیا چێوێوی چامنەشە نەدیەبێ وێشەوەیانێ وەزعو پایتەختیوی ئادنە زوود هور گێلۆوە سەروو ئاژەو ئەوەڵی.

پەی ئەوەڵین جاری کوورش گەرە کش بێ ویەر گا کاو بابلیەنە ویەرو و بلو پەی «ئەزا گیلی»یانێو پەرستشگاو مەردوک خوداو بابلی.

کوورش بە تەشریفاتی رەسمی راو پەرستشگا کەیش گێرتەنە وەر سواروو ئەڕابە کەیش بی و کەوت را.وەردەموو ئەڕابە کەو کوورشیەنە ئەرابێوتەربێ کە چوار ئەسپێ چەرمێ بەرێنێش وەرەوە.دلێ ئا ئەڕابەیەنە وارشوو روجیاری بە تەڵا وەش کریابێ.دیوارە کێش گرد بە ئاوۆ تەڵای زەردێ کریەی بێنێ. هیچ کەس نەتاوێ سوارش بو حەتا کوورشیچ دلێ ئەرابە کەو وێشەنە تەنها تەماشەش کەرێ.

ئەرابەو کوورشی چوار ئەسپێ سیاوێ کێشێنێش رانە.رامنەرە کە[1] نیشتەبێرە وەلیم کوورش سەروو پایاوە مدرابێرە.ریشە درێژە کەش لوول کریابێ.دەستی راستش روەوە مەردمی تە کانە دێ.رەسموو مەخلوقوو بابلی چامنە بێ کە وەختێو پادشا دلێ شاریەنە ویەرێ مشیایا دەستی راستش بە نیشانو سپاسی تە کانە دمیا.

ئا ڕوە کوورش پاتوڵێ درێژێ کۆییش پورە بێنێ، کڵاوێوە گولالێچش کەردێبێ سەرەشەرە.خەڵکوو بابلی حەیرانێ بیێ بێنێ،ئانێ کە وەڵێوە بێنێ پەی پادشاو ئێرانی وێشا نامنێنێرە.

١.راننده

پەشتو ئەرابە کەو کوورشیەنە پارێزنەرە کێش کە دماتەر واچیاشا پەنە" گاردی جاویدان" بە ڕێز ئەینێ رانەژمارەو پارێزنەرەکاش ئەوەڵەوە کەمێ بێنێ،شونو ئانەیەرە کە گاردی جاویدان وەش کریا فرێ بیێ.دماتەریچ پەی هورچنیەی سەروازەکاو ئا گاردەیە رەسم ویاسا وەش کریا.یو چا رەسماچە ئینە بێ:ئا سەروازێ کە هورچنیێنێ مشیایا بالا بەرزێ بیەیانێ.برێو جە ویەرین نویسا واتەنشا: ئا ڕوە وەختێو کوورش لوانە دلێ پەرستشگاکەو مەردوکی وەراوەروو چو وێنەکەی[1] سەرەش نامنارە و برێویچ نویستەنشا وەراوەروو چووێنەکەیەنە زەنگولێش دمیرەو تەوێڵەش سەروو خاکی.

کوورش زەردەشتی بێ بەلام جورێو حورمەت و ئێژە نیێرە پەی ئەو ئایینە کا- تەری کە مەخلوقوو ئا یاگا کە گێرێشارە واچێنێ: خوداو ئێمە کوورشش کیاستەن پەیما!

دلێ بابلیەنە برێو نویسیایێ بێنێ کە تەموۆ قاڵبە هەڕیناوە هورکنیەیبێنێ،تا ئیستەیچە چەند دانێشا یوستێنێوە کە پوەشاوە نویسیان: کوورش پادشاو بابلی- هورچنیاو مەردوکی.یو چا دیارکا کە بی بە هورکاروو دژمەنی کاهنەکاو بابلی چنی نابوونیدی ئانە بێ کە ئاد خوداکاو «سوومر» و «ئەکەد»یش ئاوردینە دلێ بابلی.یانێ چووێنەو ئا دوە خودایشە ئاوردەنە دلێ بابلی!

ئەوسا مەخلوقوو بابل و مێسری کە بت پەرەستێ بێنێ بە قورەتوو خوداکاشاوە ژیوێنێ.چا چەرخەنە(دەورەنە)وتەن پەرستی ماناش ئانە بێ کە خوداو ئا سەر زەمینیە پریسینە! خەڵکوو بابل و مێسری بێ ئەندازە خوداکێشا گەرەکێ بێنێ،

١.مجسمه چوبی

هەر وەروو ئینەیە بێ کە ئامادێ بێنێ گیانوو ویشا بەخت کەرا پا مەرجە کە خودایێ بێگانێ نارانە دلێ وەڵاتیشا!

ئەگەر پادشایێوتەر ئامەیا سەرزەمینوو ئادیشاش گێرتەیارە فرە تانپەڕ نەبێ لاشاوە،بەڵام ئەگەر خودایوی بێگانە ئامەیانە دلێ وەڵاتە کەیشا وەتەنشا جە دەست دێنێ!؟

دلێ دەورە تازە کاچەنە ئەرتەشیوی بێگانە خوداو وێش کە: زوان، فەرهەنگ و ئەرمانێ رێکپوڵتیێ بێنێ ئارێ پەی ئا وەر کەشیە و زاڵێشا کەرێ سەروو مللەتیەرە.

خەڵکوو بابلی بە تایبەت کاهنەکێ،چا روەوەلا کە نابوونید خوداکێ ئەکەد و سوومریش ئاوردێنە دلێشا کەوتێنە دلێ رەنج و وێ واردەی،بەڵام وەروو نابوونیدی نەتاوینێ فزە کەرا.نابوونید وەرە چەماو مەخلوقوو بابلیەوە (بە تایبەت کاهنەکێ) کەسێوی مورتەد (دین هور گێڵاوە)بێ و مشیایا کوشتەیاشا.دلێ ئا کشوەرە کونانە- مێسر و بابل- سزاو هورئەوە گێڵای جە دینی فرەتەرە بێ تا دەورەو سەدە میانیەکانە.کەسێو کە هور گێڵەیاوە جە دینی زیادەو ئانەیە کە(مشیۆ کوش[1]) بێ پیس و پوخڵ بە ژمار ئەی.ئەگەر دەستوو کەسێوی تلیەیاش چوە پەی پاک ئەوە بیەیش مشیایا دلێ ئاوۆ نیلی یام ئاوۆ فوراتیەنە وێش شورتەیا!!

کوورش شونو ئانەیەرە کە رێتە بە خوداکاو بابلی ئەرک بە ئێحترامیش کەرد، دەستورش دا کە خوداکاو ئەکەد و سوومری بە حورمەتیوی شایستەوە

١.واجب القتل

هور گێڵناوە پەی وەڵاتە کاشا.چوون هەر چەند کە مەخلوقوو بابلی چنی ئا دوە خودایە دژمەنیشا بیێ (یانێ چوورێنە کاشا)بەڵام کوورش چنی هیچ کامی دژمەنیش نەبێ و ئادیشاچ پسنە خوداکاو بابلی " barووم نەوڕێ[1] " زانێ.

کوورش ڕوۆ ڕواڵەتیەوەیا پەی وێ وەش کەردەی ویام خەڵک غەڵەتنەی ئاکارا نە کەرێ.بەڵکوو بە راستی کە ئا پەرەستشگایا baroووم نەوڕێو پیروزێشا زانێ،و پەڕ بە دڵ باورش بێ پانەیە کە هەر جورە ئایینێو یا هەر جورە فەرهەنگێو دلێ هەر قەومێویەنە مشیۆم باroووم دار و پایە بەرز بونە؛ و ئەگەر کەسێو گەرەکش بو فەرهەنگ و یا ئایینش پاک و بەرز وینا ئەشو فەرهەنگ وئایینوو گرد کەسی پاک وبەرز تەماشە کەرونە.وەختێو کوورش خوداکێ (ئەکەد و سوومر)یش هور گێڵنەیوە پەی شارەکاو وێشا، خەڵکوو بابلی وەشیێنە دەستشا کەرد بە شادی و هورپڕای،واچێنێ دوبارە زیندێ بیەیمێوە!! ئادێ بیەی ئا دوە خودایە(دوە چوورێنە کە) گەورەتەرین بەدبەختی زانێنێ پەی بابلی،و فرەو گرفتەکاو پەنگ واردەکاشا جە بیەی ئادیشاوەوینێنێ.مەردمووبابلی ئندە ئا کاروو کوورشیە بە گەورەو تاپەڕ زانێنێ کە خشتو ویەرینوو وەڵێشا لا بەردەو ڕوجوو نامەی کوورشیشا کەرد بە بنەڕاو(ویەرین)ی تازەی و بە سەر بەرزیەوە واچێنێ: «کوورش پادشاو بابلیا».

بەڵگێ و دیارکێ ویەرینیێ پەی پەنە زانای ئی راستیەیە فرێنێ؛پسنە ئا قەباڵاکە پەی ئەستەی ویا ورەتەی زەمینی نویسیەینێ.پەی نموونەی نویسیان: «ئی قەباڵە ڕوجوو حەوتی جە مانگو تەشرینی یەکومی و جە ساڵو چواروموو

---

١. مقدس

پادشایەتی کوورش پادشاو بابلیەنە نویسیان.»و یا «ئی قەباڵە ڕوجوو دوانزەو مانگو شوباتی جە ساڵو حەوتوموو پادشایەتی کوورشیەنە نویسیان.»ئینەیچە مزانمێ کە مانگێ بابلیا ئەپی ڕێژتە بیێنێ: تەشرینی یەکوم، تەشرینی دووەم، کانونی یەکوم، کانوونی دووەم، شوبات، ئازار،نیسان، ئەیار، حوزەیران،تەمووز، ئاب،ئەیلوول.

دیارکێ و سەنەدێ تەرێ یوزیەینێوە پەی سەلەمنەی ئی راستیەیە کە کوورش دلێ بابلیەکانە وەشەسیاو بیەن پەی نموونەی تەموۆ تەوەنێوڕێوە نویسیان: «کوورش هەمیشە ماچو مەردوک منش کەردا بە پادشاو بابلی.» وەرووئانەیە بێ کە سەردیاروو«وەشەسیاوئەزاگیلیشا دا پەنە.» ئەزاگیل ناموو پەرەستشگاو مەردوکی بێ.

کوورش هەرچا ئەوەڵەوە دەستش کەرد بە وەش ئەوە کەردەی پەرەستشگاکاو بابلی.پەی نموونەی پەرەستشگاو(ئیشتار) ی- خودای مەیلێ بابلیا- کە وێران بیەبێ بە خەرجوو وێش دوبارە ئاوەدانش کەردەوە.

ئا پەرەستشگا دلێ شاروو ئورک یا ئوراکیەنە بێ.«ئوراک»شارێو بێ کەراخوو رودوو دجلەیەنە،یانێو بەینوو ڕاو بەغداو بەسرەو ئارویەنە.وەختێو دجلەنە لا فاو ئاما بەشێوە جە شاروو ئوراکی کە پەرەستشگاکە چاگەنە بێ وێران کریا. بەڵام نابوونید پادشاو بابلی گوشش پەنە نەدا، و دوبارە وەشش نە کەردەوە.

چا وەختەنە کوورش خەریکوو وەش کەردەی پاسارگاد(پاسارگرد[1]) ی بێ.- پاسارگرد ئینا پانیشتوو ئێرانیەنە- دەستوورش دا بە تەوەن چنەکا، بەنناو ئاوەدان

---

[1].بە راوینو هوردەست فاتێح ڕەحیمی، پاسارگاد ڕێخەنە پاسارگرد بیەن.

کەرەوە کاش کە بەیا پەی بابلی و پەرەستشگاو ئیشتاری جە ئەوەڵەوە بەرز کەراوە. پەی ئانەیە بە کەلاوەئا پەرەستشگایە پایە بەرزو پیروز دو قەڵەم؛ فەرمانەش دا لوبنانەنە داریٚ درەختوو(سیٚدر) یش پەی بارا و هەر پاسنە پانیشتوو ئیٚرانیەنە تەوەنیٚ مەڕمەڕیٚشا پەی ئاورد. گزنفون منویسو:« زەڕی خەرج کریا پەی ئا پەرەستشگایە جە زەڕوو پاسارگادی فرەتەربیٚ.»

ئاڕوە کە کوورش لوانە دلیٚ شاروو بابلی،لاو ویەرین شناسە کاوەیە کساڵ کەم و زیادش هەن.برِیٚوشا ماچا ساڵو ٥٣٩(و.پ)بیٚ و برِیٚوتەرشا ماچا ساڵو ٥٣٨ (و.پ) لوانە بابل.ئی جیایەتیە وەروو جیایەتی ساڵو پەیدا بیەی عالەمی جە باورروو قەدیمیاوە سەرچەمەش گیٚرتەن.

کوورش بە قسیٚوە ساڵو٣٤٦٦ی دماو پەیدا بیەی جەهانی لوانە بابل.و بە قسیٚوە تەرە ساڵو٣٤٦٥ی شونو پەیدا بیەی جەهانیەرە لوانەنە دلیٚ بابلی،و دیارا کە ئی جیایەتیە سەروو ساڵی زایینیچەرە کاریگەریش هەن.کوورش هەر چا ساڵەنە شونو زمسانیەرەو یە کوم روجوو وەهاری تاجەش نیا سەروو سەرەیش.

دیماشکرا کەردەی تاجگوزاری کوورشی درێژەتەرین داستانو تاجگوزاری دنیایەنە کە دلیٚ ویەرینیەنە نویسیەینە.(نویسەرە کەش گزنفون بیەن)

"لویی مادلین" ویەرین نویسوو ئارو فەرانسە و ئوروپایا کە نامیٚش بەرشییٚنە بە سەردیاروو«ویەرین نویسوو ناپلئونی».وەروو ئانەیە کە ناپلئونش وەش سیان تەلاشش کەردەن دیماشکرا کەردەی تاجگوزاری ناپلئونی فرە درێژ بنویسو. بەڵام نویستە کەو ئادی بە رێتەو نویستە کەو گزنفونی فرە کەم و کورتا.روجوو تاجگوزاری کوورشی دلیٚ بابلیەنە جە لاییٚوتەرەوە فرەتاپەڕا و ئادیچ ئانەنە کە ئا

ڕوەبە فەرمانو کوورشی بنەڕەتوو ئازادی بەشەری نریارە. ئا ڕوە شونو ئانەیەرە کوورش دلێ پەرەستشگاو مەردوکیەنە بە دەستوو وێش تاجە کێش نیا سەروو سەرەیش تەندینوو فەرمانە کێش وانـاوە. گزنفون دلێ کتێبە کەیشەنە نامێش بەردێنە بەڵام ئندە تەندینە کە ڕوشن و ئاشکرا بیەن نەنویستەنش. ئا تەوەن نویسیاییێ تا چی دماوە نادیارە بێ و شونو هور کەنتەی وێرانە کاو شاروو(ئور)یەنە یۆزیاوە.

ئیستە ئینا موزەخانەو پادشایەتی ئینگلیسی، دلێ شاروو لەندەنیەنە و چاگەیچە پارێزناش و هەم دیسان دەستاڵوچێوا[1] پەی ئانەیە کە واچمێ دوێ هەزارێ و پانسەد سالێ چیەو وەڵی زانانما سەربەشێ (هەقێ) بنەڕەتییێ ئێنسانی کامێنێ؟ هەرچەند کە ئارو ویرێما شیێنێوە؟!!

تەندینوو[2] تەوەن نویسیا کو کوورشی گەورەی:

«...ئینا بە یاردەی مەزدای تاجو پادشایەتی ئێران، بابل و چوار سەوەریم نیا سەروو سەرەیم؛ هاگادارێتا کەروەوە بە ئانەیە کە بزاندێ: تا ڕوێو زیندەنا و مەزدا تەختوو پادشایەتیم پارێزنو؛ ئایین و نەریتوو ئا قەوما کە بە پادشام مزانا، بەرزو باروومدار[3] تەماشە کەروو و نمازوو فەرمانڕەواکێ و دەسەڵاتدارەکێم، ئایین و نەریتوو ئا قەوما یا قەومانێوتەری ورد و یا سووک کەرا.

١.دست آویز

٢.متن

٣.با احترام، حریم دار

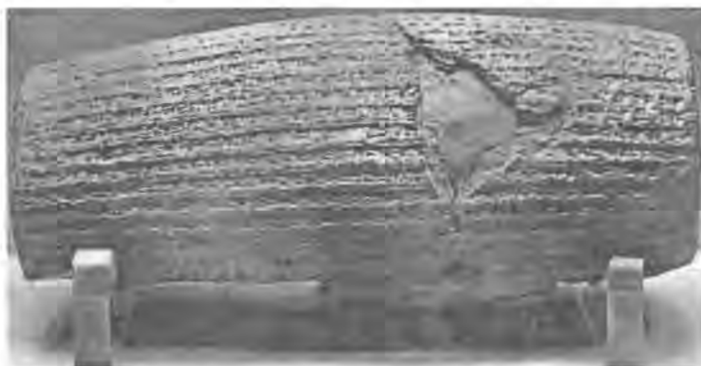
...هەرگیز پادشایەتی وێم بە زور سەروو هیچ مللەتێویەرە مەسەلەمنوو،و هەر مللەتێو ئازادا کە بە پادشام بزانو یا نەزانو،و هەر مللەتیویچ کە نەوازو من پادشاش بوو، پەی بەزنەی و چێردەست کەردەیش جەنگ مە کەروونە.

... نمازوو کەس بە مەردمی زور واچو و ئەگەر کەسێو ستەمش وەنە کریا، بەشش مسانوەوە جە ستەمکاری و ستەمکارەکەیچ بە سزا میاونوونە.

... نمازوو کەس زەڕ یا ماڵوو کەسێوتەری بە زور یا ناحەق گێرورە، و ئەگەر ئی کارە کریا من زەڕ و ماڵی بریای هور گێڵنوەوە پەی خاوەندیش[1].

... نمازوو کەس جە کەسی بێگاری کێشو و مەبو کەسیچ بێ زەڕ و مەرج بە کەسی کار کەرونە.

...هەر کەسێو ئازادا جە هەر دینیوی کە گەرەکش بی پەیڕەوی کەرو،و هەر یا گێوە دڵش بوازو بژییوۆنە بە هام شەرت چا گە حەقوو کەسی نە فەوتنو،و هەر کاریویچ دڵش پوە بی، گیرۆنە دەست و ماڵوو وێش بە هەر جورێو کە بە خاسش بزانو بەخشونەش پا مەرجە کە زەرەر نەدو ئەو کەسی.

۱.صاحب

...هەر کەسێو بەرپرسوو کردەوەو وێشا و مەبو هیچ کەس وەروو کەتنو کەس و کاریش سزا دریۆ،و سزادای برایوی بە یا گوئەوبرا کەیش یە کسەرە ناڕەواو وەربەستەن[1] ...

...نمازووژەنا و پیایا کەرا بە کارە کەرێ یا نەو کەرێ،و رەسمووبەردە گی مشیۆم پەی هەمیشەی دنیانە هور گیریو.

جە مەزدایم گەرە کا؛پەی ئەنجام دای ئا فەرمانا کە ڕێتە بە مللەتاو ئێران، بابل وە چوار سەوەری وستێنێم سەروو شانام یاردەیم دونە.»

١.ممنوع

هورزگاو دموکراسی

وەختێو نامو "دموکراسی "بریۆ، فرەو کەسا گناوەویروویونانی کونەی و پاسنە مزانا هورزگاو دموکراسی یونانی کونە بیەن! بە داخەوە هەلاّی پەی خولکی روشن نەبیەنەوە کە سەرزەمینی ئەدایی دموکراسی ؛ئێران و هێندووستان بیەن.

بەینووئی دوەوەلاّ تیچەنە،دموکراسی هەرەقەتین دلیٚ ئێرانیەنە هورسەن؛ چون هێندووستانەنە بەشێوە جە خولکی کە واچێنێشا پەنە «پاریاس» کەمتەرین یا گێوەشا نەبیٚ دلیٚ دەسەلاّتوو ئا کشوەریەنە.حەتا بە چەموو چینە سەرینیە کاوە پیسیٚ بێنیٚ و کەس ئامەشوشا نە کەریٚ !ئەگەر ئاژەو یونانوو ئا چەرخەیە دەیمیٚ چێرهور پەیما گنۆوە سارا کە نەتەنیا چا دەورەنە بەلکوو هیچ دەورێوەنە رژیمی دموکراسی هەرەقەتین چاگەنە حاکم نەبیەن! چوون هەمیشە برێو جە مەردمی- پسنە بەردە کا۔ هیچ هەقێوەشا نەبیٚ پەی ئەرمانای وێشا یا خواستە کاشا.

«نورس کات پر کین سون»یون چا وشکنەرەنامداراو چەرخوو ئاروی، کە ساڵها زانستگاو لەندەنیەنە لەقوو "حەتمبەشی سیاسیەنە "تەدریسش کەردەن.ئاد دلیٚ کتێبەکاشەنە کە هورگێڵیەینێوە بە زوانە کاتەری واتەنش:« بنەڕەتوو دموکراسی وەرهورزەنە مجیانەرە نەک یونانەنە.»

ئاد ماچو:«ئێرانی کونەنە رژیمی دموکراسی حاکم بیەن و تا هەرادی ی

پادشایەتی کوورشی ئا رژیمە درێژەش بیەن، شونو کوورشیەرە دلێ دەورەو پادشایەتی کەمبوجیەی و داریۆشی گەورەیەنە بێ کە ئا رژیمە فارپیا.چوون ئیمپراتووری ئێرانی، ئنندە گۆرەو وەڵا بیەبێوە کە ئێتر نەتاوێنێ حکومەتی دموکراسی بە مانای هەرەقەتین بەرا راوە».

هەم دیسان ماچو:«دموکراسی،چەرخنەی کاروباروو کشوەری بە دەساو خەڵکی و ئەسپارەی ئەرک و بەشە کاروو هەر کەسیوی بە وێشا».دلێ حکوومەتیوی گەورەیەنە(ئێمپراتووری)کە مشیۆم دەسەڵاتیوی گلێرەوەبیە یام بە قووەت پەشتیشەنە بو- وەگینا جە بەین مشو- رژیمی دموکراسی بە مانای هەرەقەتین مەمەرزیورە.پەوکی ئیمپراتووری ئینگلیسی کە نیمەو دوەموو سەدەو ١٧یەنە بەرئاما،دلێ نیمەو دوەموو سەدەو ١٩یەنە یاوا ئەوپەڕووەڵاوەبیەی و دەسەڵاتی جەنگی.ئەما هەرگیز داراورژیمی دموکراسی هەرەقەتینی نەبێ،و دەسەڵاتی گلێرگایی بە سوودوو خواستەکاوێش حوکمێ و یابەستێ تاشێ و بڕێشا سەرووئا مللەتارە کە چیروو دەسەڵاتیشەنە بێنێ.

دلێ گەرمەگەرمی فەرمانڕەوایی هەخامەنێشیانە،ئا قەومێ کە چیروو دەسەڵاتیشانە بێنێ پەی وێشا "وێپایی[1]" یام وێ گێڵنەیشا[2] بێ. حەتا پادشایەکا ئێرانی دلێ کاروباری دەروونیشانە پاوستە نەکەرێنێ و ئایین و نەریتوو ژیوایشا بارووم دارو پیروز زانێنێ.

دوێ جارێ هورمە کریا پەی یونانی وسەرتاسەروو ئا وەڵاتیە گیریارە؛جارێوشا

١.استقلال

٢.خود گردانی

دەورەو فەرمانڕەوایی داریوشی گۆرەیەنە و جاریویچشا دەورەو خەشایارشایەنە بێ. بەڵام هیچ کام چا دوە پادشایە دەستشا نەبەردەنە دلێ رەسم و دەستووراو ئا خوڵکیە. هەر پاسنە کە واچیان سەرەنجام یونانیەکێ بە فەرماندەهی ئەسکەندەری مەقدوونی، حکوومەتوو هەخامەنێشیاشا بەرد بەینەنە.

پرکین سون بە پەیڕەوی جە مونتسکیوی- نویسەری فەرانسەوی کە سەدەو ١٨یەنە ژیوان- رەفتاری نیک وپارێز ڕەوتی دوەپاو دموکراسی مزانوو منویسو: «دموکراسی یاگێوەنە هورمێزو کە چاگەنە ئا دوە کوڵەکە مەرزیەیبارە».

بە باوەروو ئادی دنیای کونەنە تەنها دوێ سەرزەمینێ داراوئا ئەرمانا بێنێ؛ یانێو ئێران و هێندووستان، چوون چا دوە کشوەرەنە مللەتەکێ ونیشانە ئا دوە خسڵەتە بێنێ.

پرکین سون ئانارەش کەردەن بە ئی مورێ: بنەڕاو ئەرەمەرزیەی پادشایەتی ئێرانیەنە، گلێرگەی سیاسی بیەیش پەی نەبیەن و هەروەر کەشێوەنە خێڵێوە فەرمانڕەواییشا کەردەن و خەڵکی چێر دەسەڵاتشا داراو راوێژگەی وئەنجومەنی بیێنێ.

ئا چێوە کە بیەبێ بە هورکاروو بەرنامەی دموکراسی دلێ ئێران و هێندوستانیەنە کەشت وکاڵ بێ. تا وەختێو ئێرانیەکێ شکارچییێ بێنێ، یاگێوە تایبەتیەشا نەبێ پەی ئەرەنیشتەی و ژیوای و هەیتا هەیتا چە وەرکەشێوەنە کوچ وبار کەرێنێ پەی وەرکەشێوتەری. بەڵام شونو ئانەیرە کە دەستشا کەرد بە کەشت و کاڵ یاگێوە تایبەتیەشا وەشە کەردە پەی وێشا و شارنشینی سەرەش بەر ئاورد. دماتەر هەستشا کەرد بە ئانەیە کە پەی راوە بەردەی کاروباروو شاری

نیازمەندێ هامیاری هەنترینیەنێ،و ئی نیازەبی بە جمنەروو ئانەیە کە چەند کەسێو هورچنا پەی ئا یاوگەیە.شارنشینەکێ هەرمانەکاشا ئەسپارێنێ بە ئەرمانیارەکا و ئادێچی گریوانوو ئەرکەکەیشا کەرێنێ.ئەپی جورە بێ کە حکوومەتی دموکراسی دلێ ئێرانیەنە رێخێش نریەیرە.

برێو جە خولکی حەیوانداری بێنێ،وپەی بەدەستئاوردەی ئالفی گەرمیان و کوسان کەرێنێ،حەتا ئادێچێ پەی ڕاوەبەردەی کاروباروو وێشا ئەنجومەنشا بێ. یانێو چەند نە فەرێو هورچنێنێ و بە هەر کامیشا کارێو ئەسپارێنێ. مەسەڵەن بەرهەمەحەیوانیەکاشادێنێبە ئادێشاتا بەراشا وفاڕاشاوە بەبەرهەمێ زەراعیێ.

پرکینسون ماچو:«تایفە حەیوانداره‌کێ دلێ وێشانە رژیمی دموکراسیشا بێ،ئەما دموکراسی دلێ شارەکانە فرەتەروەڵا کریابێوە».

ئەنجومەنە مەحەلیەکێ زیادەو ئیدارە کەردەی کاروباروو خولکی،مشیایا خەراجشا ئەسەیا جە مەردمی.ئینە جە حاڵێوەنە بێ کە نە ئادێ حەز کەرێنێ یابەستوو خەراج گێرتەی بنیارەونە خەڵک مەیلێوشا بێ پەی خەراجدای. جەنگ هورکاری بنەڕەتی بیەن پەی سەر بەر ئاوردەی خەراجی.

وەڵێ کوورشیەنە ئێران یە کبەستە نەبێ، کوورش ئێرانش کەردەوە یو.کومەڵگا کەشاوەرزیەکێ و هەرپاسنە حەیوان پەروەرەکێ پسنە وەڵتەری مەنێوە،وهەر کام جە سەوەری دەروونیەنە پەی وێشا وێپایی ووێ گێڵنەیشا بێ. ئەنجومەنە مەحەلیەکێ ئا کوماڵا ئێدارە کەرێنێ.

دلێ ئا کوماڵانە برێو یابەستێ بێنێ کە چنی هەنترینی دژیەتیشا بێ، بەڵام بەینوو یابەستەکاو کومەڵگاو کەشاوەرزانە چنی کومەڵگاو حەیوان

پەروەرە کانە ئەوەشیەی فرە پیویێ.چوون هەر دوەلا چەنیەتی ژیوایشا هامشان بیێ.

کوورش گردوو ئا یابەستاشە گلێریێ کەردێوە و دەفتەرێوش پەی وەشێ کەردێ.ئا دەفتەرە تا هەرادیای فەرمانڕەوایی هەخامەنێشیا دلێ کتێبخانە گۆرەکەو قەسرو پرسپولیسیەنە پارێزیێ.بە داخەوە ئەسکەندەری مەقدوونی ئا کتێبخانەشە سوچنا!؟

ئێمە ئەجوما هورچنیەی کارمەندا و ئانە کە دەوڵەت وەزعو ژیوایشا وینو یام دلێ ئاژە دژوارە کانە یاردەیشا دونە تەنها ئەرمانێ تایبەشێ چەرخوو ئارویەنێ! بەڵام ۲۵۰۰ساڵێ چیەووەڵی دلێ حکوومەتوو کوورشیەنە عالتەر و ڕێکتەر یاوەینێ بە وەزعو کارمەندارە.

دلێ ئا یابەستانە کە کوورشی نیەیرە دوێ ئەستیکێ[1] بێنێ:۱- مەرجێ بەکار گێرتەی کارمەندا ۲- وەزعو ئاردەی و واردەیشا.

مەرجێ بەکار گێرتەی کارمەندێ لەشکەرێ چنی کارمەندە کشوەریەکا جیایەتیشا بێ،چوون کارمەندێ کشوەرێ مشیایا نەختێو ئاستوو وانتەیشا سەرتەرەوە بیەیا.

کوورش پلێکانێ وانتەیش دیاریێ کەردێبێنێ، بە پاو ئا دەستوورا کە ئادی نیەیبێنێرە هەر کەس گەرەکش بیەیا لوایانە دلێ دەوڵەتی (کسمی کشوەری) نیازمەندوو:وانتەی،نویستەی، حیساب،ویەرین و جیو گرافی بێ. جگەم ئینیشا ئاشنا بیەی چنی پاپلەکاو کەشت و کاڵی،جمینەکاو مانگ و روجیاری و هەر پاسنە هەسارەکا و ڕەمسارەکا ئیمتیازی گۆرەش بێ.

۱.ئەستیکە: شرط

کارمەندێ دەوڵەتی چا دەورەنە ٧ چینێ بێنێ.داخوموو ئانەیە هەن کە ئی شمارە جە رووٚ هەساراوە هور گیریابو؛چوون ئێرانی کونەنە،باورشا پانەیە بێ کە روجیار دەورو زەمینیەنە گێڵۆنەئادێ ٧ هەسارێ ئەژناسێنێ:روجیار،مانگە،کەیوان، بەهرام،بەرجیس،تیر و ناهیدئەپی بونەوە بێ کە شمارەو حەوتی لاو ئێرانیە کاوە پیروز و باروومنەورِ بێ. گاهاس چین بەست کەردەی کارمەنداچ بە ئا دیار کە ئەژناسە کریابونە.

کارمەندێ کشوەریێ نەتاوێنێ جە رەدێوەنە بلا پەی رەدێوتەری مە گەر بە بەرزەوە کەردەی ناستوو وانتەیشا.دلێ گردوو چینە کانە وانتەی یا گێش بێ تەنها رەدەو حەوتیەنە بێ کە وانتەی تەمامیێ،چوون دەورەو خزمەتوو کارمەندا ٤٠ ساڵێ بێ.

بە درێژەو فەرمانرِەوایی هەخامەنێشیانە ئا یابەستە پارێزیێ،تەنها چی دماوە یانێ دەورەو ساسانیە کانە لوا بەینەنە و حکوومەتی ئولیگارشی سەرەش بەر ئاورد.

"کتزیاس"ویەرین نویسی یونانی و پزشکی تایبەشوو ئەردەشیری کە ماوێوی فرەئێرانەنە ژیوان و وەزعو ئێرانیش نزیکەوە دیێنە ماچو: «کارمەندێ دەوڵەتی پاک تەرین و دروستکارتەرین کارمەندێ دنیایەنێ.»،چا ساڵانە کە ئا کەسە ئێرانەنە ژیوان،نە دیەنش و نە ئەژنەویەنش کە کارمەندێو بە تاوانوو رشوەی یام دزی سزا دریویانێ ئێرانەنە دزی کەردەی و غەڵەتنەی ماناش نەبیێنە.

نویستەو ئی ویەرین نویسە یونانیە نیشانە مدو کە تەنها کارمەندێ دەوڵەتی پاک و دروستکارێ نەبیێنێ بەڵکوو گردوو چینە کاو مللەتو ئێرانی دروستکارێ و پارێز رەوتێ بیێنێ.

لێژەو پەنجی: فیزیک

- گرد چێو دەربارەو سیاوچاڵەکارە
- سەرچەمێ

گرد چێو دەربارەو سیاوچاڵە کارە

سیاوچاڵی چێشەنە؟

سیاوچاڵێ بەشێوەنە جە هاڵیگاو[١] ئاسمانی کە جرمیوی[٢] فرەئینا دلێشەنە، زوروو ئەرە کێشتەی[٣]،دلێ سیاوچاڵێوێنە، پا ئەندازەبە قودرەتا کە هیچ چێوێو حەتا نووریچ مەتاوۆ دەستشەنە بەر بشوۆنەش کەردێ کەسێو سەروو خاکوو ڕەمسارێویەنە[٤] مدرانەرە،ڕێک چا یا گێنە تەوەنێوە روەوە سەر مشانو،ئەگەر بە قورەتیوی کەمەوە بشانوش،شونو ماوێوی کەمیەرە ئەندازەو کرژیش کەم بۆوەو تا مەیرەوە سەروو سفری،یانێو منیشورەوە سەروو ڕەمسارەکەی.بەڵام ئەگەر ئا کەسە تەوەنە کێ بە قۆرەتیوی فرەتەر پڕتا فنو،متاوۆ یاردەی دو بە تەوەنە کێ تا جە زوروو ئەرە کێشتەی ئا ڕەمسارەیە بەر بشونە.بەئی کرژیە کە مشیۆم جسمێو بوش تا جە زوروو ئەرە کێشتەی هەسارەی یام ڕەمسارەی بەربشونە ماچا: «کرژی بەرشیەی».هەر پاسنە کە واچیا، کرژی برشیەی جسمێوی بە جرموو ئادی پەیوەندیش هەن.مەسەڵەن ئەگەر هەسارە یا ڕەمسارە فرە پەڕە جرم بو، کرژی بەرشیەیش ئینا سەرەوە. سەروو ئینەیچەرە کرژی بەرشیەی بە ئەندازەو بەینوو

---

١. فضا

٢.نا زەرڕێ کە مادێووەش کەرانێ

٣.جاذبە، گرانش

٤.سیارە

جسمی تا گلێر گاو هەسارەیا رەمسارەی پەیوەندیش هەن.یانێو هەرچی جسمێو بە گلێر گاو هەسارەی یا ڕەمسارەی نزیکتەر بو «کرژی بەرشیەی[1]»ئا جسمەیە فرەتەرا.پەی نموونەی: کرژی بەرشیەی زەمینی ۱۱/۲ کیلومتر بەر سانیەن‌و کرژی بەرشیەی مانگێ ۲/٤ کیلومتر بەر سانیەن.ئیستە بەیدێ جسمێوی وێنە کەردێ ئەپی ئەرمانا:جێسمێو کە جرمی "فرەفرەش" هەن.بەلام ئی جرمە فرە دلێ هالێگایوی فرە گولالەیەنە(کەم دلێگر[2])کو بیەنەوە،پەس کرژی بەرشیەی ئادی فرەئینا سەرەوە.حەتا جە نووریچ فرەتەرا!!ئێمە ئینەیچە مزانمێ کە هیچ چێوێو مەتاوۆ جە نووری کرژتەر جمۆوە.پەس ئەگەر چێوێو بلونە دلێ باروومو ئەرەکێشتەی[3] ئی جێسمەیە ئێتر ڕاێوش نیەنە پەی بەرشیەی.هەر پاسنە کە ئانارە[4] کریا نووریچ مەتاوۆ بەر بشونەو گیانی سالم بەرو چەنی وێش! ئی وێنە هەرئا سیاوچالەنە کە ئەژناسە کریا.

"لاپلاس"،ریازیدان و هەسارە شناسی فەرانسەوی(۱۷٤۹-۱۸۲۷)ئی ڕاوینێشە سەدەو ۱۸یەنە دابەر.

ڕێک شونو ئانەیەرە کە ئەنیشتاین راوینو(ڕێتییەتوو[5] گردینی)ش دا بەر، زانستمەندێو بە نامو "کارل شوارتز شیلد" پەیوەندیوی حیسابیش ئاشکرا کەرد کە تاوێ جێسمێو پا ئەرمانا کە سەرەوە باس کریا دیماشکرا[6] وئەژناسە کەرۆنە. ماوێوی کورت شونو ئانەیەرە، یانێو دلێ دەهەو ۳۰ ی زاینیەنە سەمەرەو هور

۱.سرعت فرار

۲.محتوا،حجم

۳.حریم جاذبە

٤.اشارە

۵.نسبیت عام

٦.تفسیر، توضیح

وشکنەیەکاو زانستمەنداو ئا دەورەیە پسنەو: "وڵ کوف"، "ئشنایدێر"، "ئوپنهایمێر"نیشانەشا دا کە بە راستی جێسمێ چامنێ عالەمی هەرەقەتینەنە هەنێ ئی وشکنەرێ وستشا سارا کە وەختێو هەسارێوی پەڕە جرم سووختش تەمامیۆ ئێتر مەتاوۆ وەراوەروو زورو ئەرە کێشتەی دەروونی وێش مدرورە.سەرەنجام مرێزورە دلێ وێش و بۆ بە سیاوچاڵی.

دلێ ڕاوینو "ڕێتییەتو گردینی "ئەرە کێشتەی چێوێوا کە وەروو "چەمیەی[1] " (هاڵیگا- زەمان)ی بەرمەی ئا جێسمێ کە جرمی فرەشا هەن(پسنەو سیاوچاڵا) متاوا(هاڵیگا- زەمان)ی وزا چێروو کاریگەری وێشا،هەروەرووئی فارپەیە دلێ (هاڵیگا- زەمان) یەنە ئێتر ئا یابەستێ[2] کە دلێ زانستوو هێندێسەیەنە دروستێنێ چاگەنە ڕاست و دروست بەر نمەیا نزیکوو سیاوچاڵە کائی کاروەنە کەردمیە بە جورێوی پەنگ و پێچدار(هاڵیگا- زەمان)ی فارۆنە. هەر ئی ئەرمانە بو بە هورکاروو ئانەیە کە سیاوچاڵەکا بە یاگەهایوی عەجایێبوو سەرسڕ مەن بە حیساب مارا. یو جە ئەرمانەکاو سیاوچاڵا کە فرە تانپەڕا[3] "وەرنیشتگاو رویداد[4] "یش نامێن. وەرنیشتگاو رویدای،ئاستیوی سیرەکوڵەوارا کە مەرزوو یەک سیاوچاڵێ نیشانە مدو. یانێو ئانە کە هەرکەس یام هەر چێوێو متاوۆنە چا مەرزیە ویەرۆنە،بەڵام ئێترئەوە گێلایش پەی نیا بە وێنێوی پیویاتەر،ئەگەر چێوێو چا مەرزیەویەرو، دەست کەرۆنە بە چەرخیەی تا کەم کەم بە گلێر گاو

١.خمش

٢.قانون

٣.مهم

٤.افق رویداد

سیاوچاڵێ نزیک بۆوە. پەی ئانەیە کە عالتەر بیاودێنە ئی تێمەیە کریۆ ئەپی جورەواچیۆ: کرژی بەرشیەی جە وەرنیشتگاو رویدادی چەنی کرژی نووری بەرابەرێنێ.واتیچما هەرچی بە گلێرگاو جێسمێوی نزیکتەرێ بیمێ، کرژی بەرشیەی فرەتەر بونە. پەس دلێ وەرنیشتگاو رویدادیەنە کرژی بەرشیەی جە کرژی نووری فرەتەرا،هەر ئەپی هور کارە ئێتر هیچ چێوێو ڕاو بەرشیەیش نیەنە. بەڵام بەر جە وەرنیشتگاو رویدادیەنە کرژی بەرشیەی کەمتەرا جە کرژی نووری. ئەگەر دیتا کە خەریکێندێ بە سیاوچاڵێوێ نزیکێ بیدێوەتا متاودێ فشار باردێ پەی موتورروو هاڵیکەپەیما کەیتارە[1]،تا ڕزگارێ بیدێ جە ئەرکەوتەی دلێ سیاوچاڵەکێ.

ئەما ئەگەر کەوتیدێنە دلی وەرنیشتگاو رویدادی و چەنەش ویەردیدێ، ئێتر بە هیچ کام جە دوگمەکاو موتوری دەست نەدەیدێنە،چوونکە هەر کارێو کەردێ مەتاودێ چێروو چەنگاڵاو ئا سیاوچاڵێنە بەربەیدێ!ئی وەرنیشتگا دلێ زانستوو هێندێسەیەنە فرە پێچاوپێچا.پەی کەسیوی کە دوورەوەتەماشەو سیاوچاڵێ کەرو،ئی وەرنیشتگا فرە زەریف و بێ جمە مەی وەروو چەما.بەڵام ئەگەر نەختێو نزیکوو سیاوچاڵەکێ گنۆوە دیورد[2] بو کە ئی کوورێ بە کرژیوی نادیار و وێنە نەکریا خەریکو چەرخیەیەنە.بە چەم وین ئی مەرزە بە "کرژی نووری"ئینا دلی جمینەیەنە روەوە بەری، تاکەتی بتاوۆنە دەستو سیاوچاڵەکێوە بەریشۆ، بەڵام مەتاوۆ. هەر ئی ئاژە ئانەیە ئاشکرا کەرو کە چی بە ئاسانی کریۆ بلیەنە دلێ

---

١. فضا پیما (هاڵیکەپەیما)

٢.توجە

سیاوچاڵێویَ بەڵام هەرگیز بەرنامەیت پەی نیا.وەختێو کەسێو وەزونە دلیَ وەرنیشتگای،(هاڵیگا- زەمان) بە کەلاوە[۱] فارێونە. بە جورێو کە پەیوەندوو بەینوو زەمانی چەنی ئەندازەی فارێو و قەوارێوتەر گێرونە وەربیانێو ئا یابەستیَ کە ڕەمسارەو زەمینیەنە دروستێنیَ چاگەنە ماناشا فارێو.یوجە بەرنامەکاو[۲] ئی فارجمەیە ئانەنە کە: ئەگەر کەسێو گنونە دلیَ سیاوچاڵی بە کرژیوی هام شان ونە فارپیا دەست کەرونە بە گولالەوە بیەی.سەرەنجام تەنوو(بەدەن)ئینسانی ئندە ملونە دلیَ وێش تا بو بە خاڵێویَ گولالیَ،کە ئادێچە تاوێوەو ملو بەینەنە. ئینە سەرەنجامو کەسێویا کە گنونە دلیَ سیاوچاڵیَ وهیچ چێوێویا کارێو حەتا بەرشیەی بە کرژی نووریچ فریاش مەگنو...!!

با ویرما نەشۆوە،یەکوم کەسێو کە بە ئی جێسمە سیاوا واتش سیاوچاڵە زانستمەندێو بیَ بە نامو "جان ویلر"ی.هەڵبەت وەڵیَ ئادیەنە واچێنێشا پەنە هەسارەی یەخبەستە!بەڵام بە ڕاستی کە سیاوچاڵی وەشتەرەنەو فرەتەر گنوش پەنە.

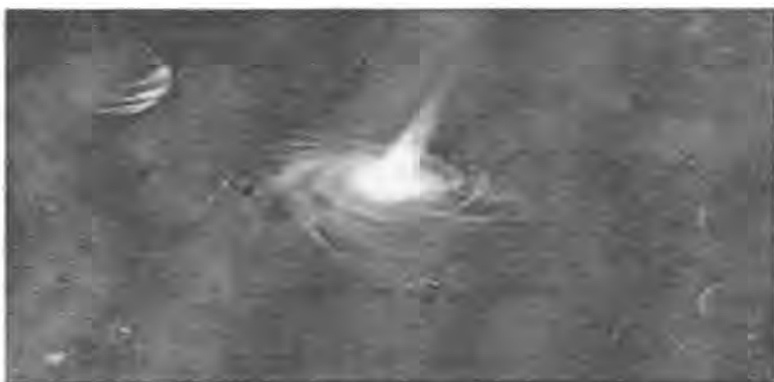
یەک سیاوچاڵە چندە گەورێنە؟

پەی واتەی گەورەیی چێوێوی بە گردەوە دویَ راییَ هەنیَ: ۱-ئا چێوە چە ئەندازێو جە هاڵیگایش گێرتەنەرە ۲- جرمش چەندا؟ با بزانمیَ پەی سیاوچاڵیَ چەنیا؟!وەڵێنە با ئینەیە روشن کەرمێوە کە پەی سیاوچاڵیَ هیچ ئەندازێو دیاری

۱.کاملاً

۲.نتیجه

مەکریۆ، نە پەی پەڕەوە کەردەی هاڵیگای و نە پەی جرمیش!! تانپەڕ ئانەنە کە سیاوچاڵی بونە.پیش‌بینی کریان کە گردوو سیاوچاڵە کاو دنیای سەمەرەو مەرگوو هەسارە گەورا بیێنیۆ.پەو کەتی چەمەڕایی کریۆ کە جرمشا بە گۆرەیی جرمووئا هەسارە گەورا بیەبۆ.جرمێو کە پەی سیاوچاڵێوێ پیویای چەمەڕایی کریو دە(١٠ بەرابەروو جرموو ڕوجیاریا!! یانێو ١٠[٣١] کیلو گرەم.هەسارە شناسێ پیش‌بینیشا کەردەن کە فرێو جە کاهکەشانە کا دلێ گلێرگاو ڕێشانە،سیاوچاڵێ پەڕە جرمێشا هەنێ کە جرمشا میاوۆ بە ١٩[٣٦] کیلو گرەم.سیاوچاڵێوە پەڕەجرم تەرەنە کە: هاڵیگایوی فرەتەرش گێرتەبورە. بە چەم وین "شوعاعوو شوارتز شیڵدی "(یام هەر ئا شوعاعوو وەرنیشتگاو رویدادیە) چنی جرموو سیاوچاڵێ پەیوەندی نزیکشا هەن.مەسەڵەن ئەگەر جرموو سیاوچاڵو Aی ١٠ بەرابەروو جرموو سیاوچاڵوBبو ئەچی حاڵەتەنە شوعاعوو شوارتز شیڵدوو سیاوچاڵو A ی ١٠ بەرابەروو شوعاعوو شوارتز شیڵدوو سیاوچاڵو Bنیا گوسەرەسڕ مەنەیەنە کە بزاندێ ئەگەر سیاوچاڵێوە جرمش ئندەو جرموو ڕوجیاری بو،شوعاعوو شوارتز شیڵدیش تەنها ٣ کیلومترێن.پەس ئەگەر سیاوچاڵێوە جرمش١٠ بەرابەروو جرموو روجیاری بو شوعاعش ٣٠ کیلومترێن! هەر ئەپی ڕەوتە سیاوچاڵێوە دلێ گلێرگاو کاهکەشانیەنە کە جرمش یەک ملیۆن بەرابەروو روجیاریا،شوعاعش ٣٠ ملیۆن کیلومترن.گاهاز واچدێ ئینە شمارێوی گەورەن،بەڵام پەی هەسارەشناسا هەرگیز ئی شمارە گەورە نیا.چوونکەتی شوعاعوو روجیاری ٧٠٠هەزار کیلومترن.یانێو شوعاعوئا سیاوچاڵێ تەنها ٤ بەرابەروو ڕوجیاروو ئێمەن.

ئەگەر گنوەنە دلێ سیاوچاڵێوێ چێشم سەر مەی؟

بنەڕانە ئەگەروو ئێمە ئانەنە کە من سواروو هاڵیکەپەیمایوی بیەنا و خەریکەنا ملای ملوو بە سەوەروو سیاوچاڵێوێ گەورێ دلێ گلێرگاو کاهکەشانوو ڕاو شیریەنە و شوعاعش ٣ ملیۆن کیلومترن.شونو ئانەیەرە کە جە وەرنیشتگاو ڕویدادی ویەردانێ ئێتر هیچ زورێوو ئەرەکێشتەی هەست مەکەروونە و ئانانێ دلێ بێ وەزنیەنە،بەڵام کەمێو کە ملوونە وەرەوە تا بە گلێرگاو سیاوچاڵێ نزیک بوەوە،زورووئەرەکیشتەی کە گنو سەرووبەدەنیم فرەتەر بونەوەلیم ئی زورە گرد یا گێوۆ بەدەنیمەنە هام شان نیا،یانێو زورێ ... ی پەی پاکام فرەتەرا چا زورەیە کە گنو سەروو سەرەیم.ئەپی دیار کە بەدەنم ... ئارام دەست کەرونە بە کیشیەی. هەر چی ملوونە وەرەوە ئەندازەو کیشیەیم فرەتەر بو تا ئاوایا گێ کە ئێتر مەردەنا. پەی گەورە سیاوچاڵێوێ کە من کەوتەنانە دلێش زورێ ئەرەکێشتەی تا وەختێو

کە من نەیاوابێنێ بە شوعاعی ۶۰۰هەزار کیلومتری نزیکەو سفری بێنێ و هەستشا نەکەرێنێ.بەڵام ئەگەر شمە هام‌وەخت چنی من لوای لوێندی بە سەوەرروو سیاوچاڵێوێ بەرابەر چنی جرموو روجیاری،ئا ۶۰۰هەزار کیلومترەبێ بە۶هەزار کیلومترێ و شمە وەڵێ ئانەیەنە کە یاوەیاندێ بە ئا۶هەزار کیلومترەیە قیمەقیمە بیێ بێندێ.(پەوکەتی من سیاوچاڵە گەورەکێم هور چنیە)!

چا وختەنە کە ئینەیدێ حاڵوو ئەرە کەوتەینە چێش ویندێ؟

بە ڕاستی کە شمە هیچ چێو مەویندێ.گرد چێو دلێ سیاوچاڵە کێنە خاپوور و نابود بیەن،حەتا نووریچ نیا کە وارەمش دۆوە دلێ چەماتا.شمە هیچ چێوێو حەتا بەروو سیاوچاڵە کێچ مەویندێ.با ئینەیچە بزاندێ و سەرەتا فرەتەر سرڕ مەنورە: گردوو ئا چێوا کە روەشا دا،یانێ جە گوزەریەی دلێ وەرنیشتگاو رویدادیەنە هەتا پەل‌پەل‌بیەیم تەنها ۸دەیەقێ وەختشا بەردەن!!

وێنەش کەردێ شمە خەریکێندێ گنای گندێرەدلێ سیاوچاڵێوێ!منیچ خەریکەنا تەماشەتا کەروونە!! خاسا من چێش وینوو؟

ئاچێوە کە من وینوونەش چنی ئا چێوەیە کە شمە ویندێش بە کەلاوە (کاملاً) جیاێنێ.هەرچی شمە بە وەرنیشتگاو ڕویدادی نزیکێ بیدێوە،من وینوونە کرژی شمە کەمتەر بۆوە،یانێو شمە بە کرژیوی ڕێتە کەم دەورروو سیاوچاڵە کێنە خولیەیدێوە.بە چەم وین پەی من کە وینەرەنا، ماوەو وەختوو شمە کە مشیۆم بیاودێ بە وەرنیشتگاو ڕویدادی،بێ ئیپەڕ و بێ ئەوپەڕ بونە. بە واتەیوی تەر جە چەمەوو منەوە،شمە هیچ وەخت مەیاودێ بە وەرنیشتگاو ڕویدادی! من وینوونە

کە شمە و هاڵیکەپەیما کەتا هەر سات گولالیو گولاهتەری بیدێوە،بەڵام هیچ وەخت مەیاودێ بە وەرنیشتگای.پەو کەتی دەورانێوەنە واچێنێشا پەنە هەسارەی یەخ بەستە.چوون شمە وەڵێ ئانەیەنە کە بیاودێشا پەنە یەخ بەسێندێ!!بەڵام نە جە سەرمای!بەڵکوو دلێ زەمانیەنە رقێ بێندێوە؟!

داخوم چی من ئا هور کەوتا پاسنە وینوونە؟

عالتەرین وارەم ئینەنە:«هەڵەو دیەی».

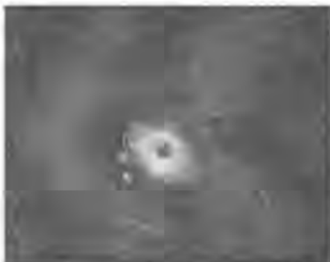
بە چەم پێک مشیۆم واچیۆ وەختێو کە نیازا پەی ئانەیە شمە بلدێنە دلێ وەرنیشتگای و گوزەریەیدێ بێ ئەو پەر نیا.هەر چی شمە دلێ شوعاعوو شوارتز شیڵدیەنە ملدێ وەرەوە،نوورێو کە جە شمە پرتا فیۆنە،وەختیوی فرەتەر بەرونە تا بیاوۆ بە چەماو من.بەڵام هەرەقەتی واچوتا پەنە کە ئا نوورە هیچ وەخت مەیاوۆ لاو من!

راێوە ئاسانتەرەیچ هەنە پەی هەڵم سەرتەی و پاکوینت کەردەی ئی فارو جمەیە!

بە راستی کە وەخت چا نزیکوو سیاوچاڵێنە فرە یەواش گوزەریۆنە.فەرز کەرمێ کە شمە هاڵیکەپەیما کەتا بەردەن پەی یاگێوە فرە نزیکوو وەرنیشتگاو رویدادی(هەر چەند کە داخومووئانەیە نیا کە نە گنەدێرە دلێش،بەڵام فەرز کەرمێ موتورێ هاڵیکەپەیما کەیتا فرە قەوینێ)دیسان گێڵدێوە پەی لاو من! ویندێ کە جە من جگەم یاد و خاترەی ئێتر هیچ چیوێو نەمەنەنەوە، وەلیم شمە هەڵای جوانێندی!! ئینە یانێو شمە بە جورێو دلێ زەمانیەنە سەفەرتا کەردەن!

هەڵبەت با ئینەیچە واچمێ: «تا ئیستە کەسی ئی شێوەشە زمنە[1] نە کەردەن.»

ئەگەر سیاوچاڵەکێ بە ڕاستی دلێ دنیای هەرەقەتینیەنە هەنێ ئایا گرد چێوو ئی دنیایە هور لووشا؟! نا! مزانمێ کە سیاوچاڵە وەرنیشتگاو رویدادیش هەن کە ئەگەر چێوێو لوانە دلێش ئێتر ڕاو بەرشیەیش نیەنە.بەڵام تا وەختێو کە ئینایمێ بەرجە ئادێ و نزیکێ نەبیێنمێوە،هیچ یا گو تەرسی نیەنە پەی ئێمە.بە چەم وین کەسێو کە ئینا بەرەوە،زورێوو ئەرە کیشتەی هەست کەرونە کە داخومش هەن ئی زورە چە لایەنوو

هەسارێویەوە ئامابو.پەس ئەچی حاڵەتەنە هەسارە و سیاوچاڵی هیچ جیایەتییێوشا نیا(تا وەختێو کە ئینسان نەلوابونە دلێ وەرنیشتگاو رویدادی).

ئەگەر روجیار مرونەو بو بە سیاوچاڵێوە چێش ڕوە مدونە؟

هەرجە بنەڕاوە مشیۆم واچیۆ کە: روجیار حەتا ئەگەر بو بە سیاوچاڵەیچ،هیچ کارێو مەتاوۆ کەرونە!(هەرچەند کە روجیار شونو مەردەیشەرە رایێومتەرە گێرونە وەر.)روجیار وەڵێ مەردەیشەرە بو بە سکەڵیوی سووری زل کە ڕەمساراو ناهید و عەتارودی هور لووشو.شونیشەرە ئیتر هیچ چێوێو سەروو زەمینیەوە مەمەنووە سەرەنجام بو بە کوتاڵێوی چەرمەی سەردو سڕ، کە ئەچێگەنە زەمین یەخ بینونە، بەڵام بە هەر حاڵ ئەگەر روجیار بو بە سیاوچاڵە چێش ڕوە مدو؟ یە کومین چێوێو

۱.امتحان،تجربە،آزمایش

کە ڕوە مدونە ئینەنە کە گرد یا گێوە سەردەو تاریکە بۆوە.هیچ کام جە رەمسارەکاچ مە وریا و بە ئاسانی- ماچینە هیچ چێوێو روەش نەدەینە- بە ئەوە خولیای وێشا دلێ خلو گا کاشانە درێژە مدا.بەڵام چی؟! چوونکە هەر پاسنە کە وەڵتەر ئاناره کریا بو بە سیاوچاڵێوە گولالێ کە شوعاعش تەنها ۳ کیلومترن! چەنی متاوۆ رەمسارەکا هور لووشۆ؟!!

ئایا بە راستی دیارکێ هەنێ پەی ئانەیە کە نیشانە بدا سیاوچاڵێ دلێ دنیای هەرەقەتینیەنە بیەیشا پەی هەن؟

بەڵێ! هەر چەند کە مە کریۆ سیاوچاڵەکا بە چەم وینمێ،بەڵام وەختێو پلیزگێ نووری مەتاوا جە وەرنیشتگاو رویدادیشانە بەر بشا،ئینە وێش بەلگیوی گەورەن کە نەپیویا بیەی سیاوچاڵەکا سەلەمنونە. گیرام شمە هاڵیگانە خاڵێوەتا یوستێنەوە کە داخوم مدەیدێ سیاوچاڵیەنە،چەنی بزانمێ ئا خاڵێ چێشەنە؟ ئەوەڵین چێوێو کە مشیۆ م‌ئەنجامش دەیدێ ئانەنە کە بزاندێ یا بەرش باردێ؛ چاگەنە جرم چەندا؟ئە گەر شماریوی فرە گەورەتا بەدەست ئاورد،یانێو دلێگریوی فرە کەمەنە جرمیوی فرە گەورە ڕاش بیەنەوە،ماناش قەوی بیەی داخومو سیاوچاڵێن.هەساره شناسێ تاوانشا دلێ دوێ جورێ سیستێمێ جیاوازێنە سیاوچاڵێ بێزاوە: ۱- گلێرگاو کەهکەشانەکانە ۲- رێکینەدارێ جووتییێ جە هەسارا کە یوشا پلیزگێ x ی پڕتا فنو.دوێ زانستمەندێ بە نامـاو "کورمەندی"و"ریچستون" ی دلێ بەرویریوی هام بەشیەنە کە ساڵۆ ۱۹۹۵ی وەڵا کریاوە،تاوانشا ۸ کەهکەشانێ بێزاوە کە دلێ گلێرگا کاشانە جێسمێ تاریکێ و پەڕە جرمێ بیێنێ. جرمووئا جێسمە تاریکاچە، یەک ملیۆن تا چەند

میلیارد بەرابەروو روجیاری بیەن.(جرمە کێچشا بە ئەندازەگێرتەی کرژی خولیایشا بە دەورووگلێرگاو کەهکەشانەکانە بە دەستئاوردەبێ). هەر چی کرژی خولیای فرەتەر بو، زورروو ئەرەکێشتەی پەی مدرنای هەساریوی چنی گازەکاش دلێ خلوگایەنە[1] فرەتەرا.(ئینە یوجە باوەدارتەرین ڕایەکاو ئەندازە گێرتەی جرمیا دلێ هەسارە شناسیەنە. پەی نموونەی زانستمەندێ وەختێو گەرەکشانە جرموو روجیاری بە دەست باوەرا، کرژی خولیای روجیاری دلێ خولگایەنە ئەندازە گێرا).ئی جێسمە تاریکێ کە ئینەی گلێرگاو کەهکەشانەکانە بە دوێ دیارکێ شانسی فرەتەرشا هەن پەی ئانەیە کە سیاو چاڵی بانێ ١- باوەرکەردەیش سەختا کە واچیۆ هەسارە یا هۆشەی هەسارەیی. ٢- ئا ڕاوینێ کە چێوانیوی سەرسڕ مەن و عەجایبێ پسنەوهەسارەوارەکایام کەهکەشانە چالاکەکا دیماشکرا کەرو،بیەی گەورە سیاوچاڵەکاچ دلێ فرەو کەهکەشانەکانە بە راست مزانونە.ئەگەر ئی ڕاوینێ دروستە بونە، یانێو بڕێوی فرە جە کەهکەشانەکا دلێ گلێرگاو وێشانە سیاوچاڵێشا هەنێ.دلێ کەهکەشانوو ئێمەنە داخموو ئاشکرا کەردەی جورێوتەری جە سیاوچاڵا هەن.ئی سیاوچاڵێ کەمێو روشنێنێ و جرمیوی کەمتەرشا هەن بە ڕێتەو ئەو سیاوچاڵەکاتەری. یاگێش هەنە کە واچمێ جە تلفارەکاو هەسارانیوی پەڕەجرمی کە مەرگشا پسنەو " گەورە تازە هەسارەی" بیەن بەر ئامەینێ. ئەگەر سیاوچاڵانیوی ئەچێمنێ هەم بانێ، کەسێو مەتاوۆ ئاشکرایێشا کەرونە؛مەگەرپا ڕاێنە کە دماتەر ماچمێش. فرەتەروو هەسارەکاو ئاسمانی

١.مدار

ئینەی دلێ ڕێکینەدارە جووتیە کانە.(یانێو دوێ هەسارێ کە دەورووگلێرگاو جێسمێویەنە و هەر پاسنە دەوروو وێشانە خولیاوە). ئە گەر یو چی دوە هەسارەیە بو بە سیاوچاڵە پەی زانستمەندا ورینێوە عالەنە پەی ئەوە یوستەیش.بە چەمویـن ئا ڕێکینـە دارە جـووتیێ کـە یـو جـە پەلـە کا سـیاوچاڵیەنە،مەوادی گـازی ئـەو پەلە کەی هور لووشو.ئی مـەوادی وەڵێ هورلووشتەیشانە دلێ دەوریێڤیەنە بە نامو "قورسی ڤەر فرەبیە" کوی باوەو گنانە دلێ سیاوچاڵێ.ئا مادە کە ئینا دلێ "قورسی ڤەر فرەبیەیەنە" وەختێو کە نزیک بۆوەبە سیاوچاڵێ داخ بو، کە داخ بی، دەست کەرونە بە پڕتا فنەی شەپولێ بەرقی- مێقناتیسیێ کـە پلیزگێ x یچشـا ئینەی چەنە.فرێو چا ڕیکینـە دارا کـە پلیزگێ x ی پڕتا فنا؛ئەژناسیەینێ و داخومش هەن کـە بڕێوی فرەکەمشـا داراو سیاوچاڵا بـا.بـەڵام بـا داپەرسێوە پەرسمێ: گیـرام زانسـتمەندێو رێکینـە داریـوی جـوتیش پەیـدا کـەرد ویـو جـە پەلە کاش پڕتا فنەی پلیزگوx یش بێ.چەنی کریۆ سەلەمنوش کە پەلی تاریک سیاوچاڵیەنە؟ ئەوەڵین چێرێو کە ئا زانستمەندە مشیۆم بزانوش ئانەنە کە جرموو پەلە تاریکە کەی بە دەست بارونە.ئاد بە ئەندازە گێرتەی کرژی پەلە ئاشکرا کەی متاوۆنە بە تەخمینیوی عال جرموو پەلە تاریکە کەی بەدەست بارونە(دەر بارەو ئـی ڕاییرە وەڵتەر قسێما کەردێ).ئە گەر جرمێو کە پەی پەلە تاریکە کـەی بەدەست ئاما فرە گەورە بی،ئێتر هیچ ڕاییوە نیەنـە جگـەم ئانەیـە کـە واچمـێ: «ئـا جێسـمە سیاوچاڵیەنە.»

چەنی سیاوچاڵێوە بەینەنە مشو؟

پەی وارەمئەوەدای بەئی داپەرسێ مشیۆم گێڵمێوەو پەی دەهەو ٧٠ی زایینی. ئاوەختە کە پروفسور "ئێستیڤان هاوکینگ" بە ڕاوینەکاو ویش و سەلەمنەیشا نیشانەش دا کە سیاوچاڵی بەراستی تاریکە نیەنە! ئاد ماچو: « سیاوچاڵی پسنەو هەسارەکا تەری نوور پڕتا فنو، بەڵام چوون کرژی بەرشیەی جە سیاوچاڵێ فرەتەرا ڕێتەبە کرژی بەرشیەی جەنووری. پەس، نووری پژ گیای کێشونەوەدلێ وێش و ئێتر نورە کە مەپیویۆنە.» هەرپاسنە ئاد واچێ: « سەروو بنەڕەتوو میکانیکوو کوانتومی، سیاوچاڵەکێ مشیۆم جە وێشا شەپولێ ڕادیۆیێ پڕتا فنا، کە تینوئی شەپولاچەبە جرموو سیاوچاڵێ پەیوەندیش هەن.بە ویەردەی وەختی ویەواش یەواش سیاوچاڵەکێ ملانە دلێ ئاوێ! یانێو بە گوزەریەی وەختی ئەندازەو پڕتا فنەیەکا فرەتەر بو و جرموو سیاوچاڵەکێ کەمتەر بۆوە.ئی فاڕوجمە درێژە پەیدا کەرو تا ئاوا یا گێ کە سیاوچاڵی ملو بەینەنە.»

بە چەمۆین هیچ کەس مەزانو دما پلێکانەنە سیاوچاڵی چێشش سەر مەی؟! بەراستی کە ژیونامێوی سەرەسڕ مەنش هەن!!

بڕێو جە وشکنەرەکا،ئینەی سەرووئا باوەریەوە کە سەرەنجام جە سیاوچاڵێ جێسمیوی گولالە مەنۆوە(هەڵبەت فەرزیەکێ ئادنەبە قووەتێ نیەنێ کە بتاوا ڕادا بە وشکنەرەکا تا دما هەناسەو تەمەنوو سیاوچاڵێوێ پیش بینی کەرا).مشیۆم واچیۆنە: پیش بینی مەر گوو

سیاوچاڵا کاریوی سەخت،وەخت بەرو قورسا و هەرپاسنە نیازمەندوو مەحاسباتیوی درێژی میکانیکی کوانتومین.

فیزیکدانیٚ پاسنە بەرئاورد کەرا کە ئا فەرزیٚ متاوا مەرگوو سیاوچاڵە کا بە دروستی پیش‌بینی کەرا بەڵام‌ئانە تەنها ئینا دلیٚ باروومو گومانیەنە و ڕایێوە نیەنە پەی زمنە کەردەیش!

چەرمە چاڵی چێشەنە؟

وەراوەرنیەکاو[1] ئەرەکێشتەی سەمەریوی فرەسەرەسرٍ مەنەشاهەن!ئایا چنی زەمانی هام‌ڕێتێنیٚ[2]؟یانێو ئایا کریۆ هەرئەندازێو کە دلیٚ وەراوەرنیەکانە بنیەیمێرە و وێنەش کەرمیٚ کە زەمان بە یاگو ئانەیە بلونە وەرەوە گێلۆوە دمارە؟ حەتا ئەچی حاڵەتەیچەنە دیسان وەراوەرنیەکیٚ داراو داواچیەنیٚ.ئەگەر چا وەراوەرنیانە کە دلیٚ سیاوچاڵەکانە راست بەرمەیا چنی زەمانی کاریوی چێمنە کەرمیٚ !ئەندازێو بەرمەی کە دروست پێچەوانەو(ولاودیم)سیاوچالان! پەوکەتی پەنەشا ماچا چەرمەچاڵە.پەس چەرمەچاڵی مشیۆم چێوێو بو کە نەتاومیٚ نزیکێش گنمێوە،یانێو پێچەوانەو سیاوچاڵیٚ کە ئەگەر گنمێنە دلیٚ دامیش ئێتر بەرئامەیما پەی نیا. مزانمیٚ کە سیاوچاڵە هالێگا- زەمانی چەمنۆوە،بەڵام‌بە سەوەروو دلیٚ.پەس چەرمە چاڵی مشیۆم‌هالێگا- زەمانی روەوەبەر چەمنۆوە. چەرمەچاڵەکیٚ سەروو وەراوەرنیەکاو یابەستەکاو فیزیکی بیەیشا پەی هەن

١.معادله

٢.متناسب

بەڵام ئینە مەبو بە دیار کە پەی ئانەیە کە حەتمەن دلێ دنیای هەرەقەتینیچەنە بانێ.بە چەم پێک ڕێخەنە چەرمە چاڵێوە بیەیش پەی نیا.چوون هیچ ڕاێوە نیەنە پەی وەش بیەیش.(یانێو تەنها بە ئەرمنیەی رەقەما دلێ وەراوەرنیە کانە وەشە بوو کریۆ وێنە کریونە!)

کرمە چاڵی چێشەنە؟

تا ئێورێگە باسوو سیاوچاڵانێوِما کەرد کە هیچ جورە چەرخیەیشا پەی نیا. هەر پاسنە باری ئێلێکتریکیچشا نیا! ئەگەر ئێمە سیاوچاڵە کا داراو چەرخیەی و یام باری (الکتریکی)بزانمێ و بارمێشا وەروو چەماما،ئاوەختە گردچێو فرە سەختو دشوار بۆوە.بە چەم وین ئینە یا گە ڕاش هەنە کە ئێمە گنمێنە دلێ سیاوچاڵی بەڵام نەلمێنە دلێ پلتینگای[1].یانێو چەرخیەی یا (باری الکتریکی) ئاسیاوچاڵێ کە ئێمە گنمێنە دلێش بەداخوم چنی چەرخیەی یا (باری الکتریکی) چەرمە چاڵێوێ جە هالیگا-زەمانی ئێتر پاک بێەبۆوە.بە ئی تێکەڵا ویە بەینوو چەرمەچاڵێ و سیاوچاڵێ ماچا "کرمە چاڵی". یانێو کریۆ گنیەنە دلێ سیاوچاڵێ و چەوسەر دلێ چەرمە

---

[1] .یاگێوە کە چاگەنە گردچێو پلت بۆوە(پسنەو نەتومی یا زەرەی)

چاڵێوێنە بەی بەر!! چەرمەچاڵی ئینا یاگێوە فرەدوورتەرە جە سیاوچاڵێ! حەتا کریۆ واچمێ ئینا دنیایوی دوورتەرەنە.

ئی پەیوەندیە کە ئینا بەینوو چەرمەچاڵێ و سیاوچاڵێنە متاوۆ سوقاتێوی عالش بو! یانێ سەفەر دلێ زەمانیەنە! سەفەر جە یاگێوە پەی یاگێوی تەری یام حەتا دنیاییێوەنە پەی دنیاییێو تەری! حەتا کریۆ واچمێ بەرەو کرمەچاڵێ ئینا دلێ ویەردەینە.پەس متاومێ سەفەر کەرمێ پەی ویەردەی. کوتاو ئەرە ئاستەش یاگێوە سەرسام ئاوەرەنە.وەلیم وەڵێ ئانەیەنە کە وێتا پەی سەفەری ئامادە کەردێ با دوێ چێوێتا باروەوە ویر: ١- ڕێخەنە کرمەچاڵی بیەیش پەی نیا.هەرپاسنە کە وەڵتەریچ واتما چەرمەچاڵیچ بیەیش پەی نیا.نەپیویا با بزانمێ کە سیاوچاڵێ، کرمەچاڵێ بە بیەی نمارا؛ یانێو ئەگەر کەوتیدێنە دلێ سیاوچاڵێوێ، چەمەڕایی نەکەردێ یاگێوە بێزدێوە پەی بەرشیەی! چوون هیچ ڕاییێوە پەی بەر ئامەی نیەنە و تەنها رووەوە پلتینگای ملدێ وەرەوە. ٢- حەتا ئەگەریچ بیەیشا پەی بنیەیمێرە مە کریۆ لانەشو ویا هەمیشە گێێشا وێنە کەرمێ.چوونکە بە کەمتەرین شیویای یام دژیای یاگەڕاو بەین شیەیشا هەنە.دماچەوە،ئەگەر کرمەچاڵێ بانێ (کە نیەنێ) کەرەستەی دەردواردێ نیەنێ پەی سەفەر کەردەی.وەروو ئانەیە کە ئادێ پلیزگێ (الکترو مغناطیس)یێ رووەوە شمە پڕتا فنا(پسنەو X و گاما)ی شمە هەربنەڕانە بیدێ بە پلێوە گوشتی بریژیا؟!

ساسێ بەیدێ با بێ خیاڵووئی کرمەچاڵا بیمێ!!

سەرچەمێ:

١- گیدنز،آنتونی،جامعه شناسی،نشر نی،تهران ١٣٨٥

٢- باقری،مهری،مقدمات زبان شناسی،نشر قطره،تهران ١٣٨٠

٣- باطنی،محمد رضا،نگاهی تازه به دستور زبان،نشر آگاه، تهران ١٣٨٠

٤- لارنس ترسک،رابرت،مقدمات زبان شناسی،نشر نی،تهران ١٣٨٠

٥- اس. فالک،جولیا،زبان شناسی و زبان،نشر آستان قدس رضوی ١٣٧٢

٦- رحیمی، فاتح،دستور زبان کردی (هەورامی)،سنندج ١٣٨٦

٧- احمدی،حمید،قومیت و قوم گرایی در ایران،افسانه و واقعیت،نشر نی ١٣٧٩

٨- نجفی،ابوالحسن، فرهنگ فارسی،عامیانه،جلد اول(آ- د)،انتشارات نیلوفر ١٣٧٨

٩- تافلر،الوین و هایدی،بسوی تمدن جدید،ترجمه محمدرضا جعفری،نشر سیمرغ تهران ١٣٧٤

١٠- جمشیدی،مریم، گزیده ادبیات معاصر،ناشر کتاب نیستان،تهران ١٣٧٨

١١- غفارزادگان،داوود، گزیده ادبیات معاصر،ناشر کتاب نیستان،تهران ١٣٧٨

١٢- مالتز،ماکسول،روانشناسی تصویر ذهنی،ترجمه مهدی قراچەداغی، نشر شباهنگ،تهران ١٣٨٤

١٣- چاپیان،ماری،زندگی شاد،ترجمه مهدی قراچەداغی،نشر شباهنگ، تهران ١٣٨١

١٤- ماتیو مک کی،پاتریک فانینگ،دکتر کیم پالک،رابطه مؤثر، ترجمه

مهدی قراچه‌داغی،نشر شباهنگ،تهران ۱۳۸۳
۱۵- ماهنامه کودک،شماره‌های متعدد(۱۳۸۷- ۱۳۸٦)
۱٦- دو هفته نامه موفقیت،شماره‌های متعدد(۱۳۸۷- ۱۳۸٦)
۱۷- ماریژان موله،هرتز فلد، گیرشمن،سرزمین جاوید،ترجمه و اقتباس،ذبیح الله منصوری،جلد اول،انتشارات زرین ۱۳۷٤
۱۸- ماهنامه دانشمند،شماره ۵۳۹،شهریور ۱۳۸۷

پارێزنەی زوانی ئەرک و مەرامیوی بەرزی
ئینسانی و نەتەوەیین؛ چوون هەر زوانێو پەی وێش
وەرچەم و دنیایوی تایبەتیش هەن، کە بە لاشیەی
ئا زوانیە، ئا وەرچەم و دنیایچە لا مشو.وێنەش
کەردێ ئینەیدێ یانێوەنە کە جە هەر چوار
سەوەرەنە پەنجەرێش هەنێ، ئەگەر گردوو
پەنجەرەکاش هورچندێ یا لاشا بەردێ و تەنیا
جە یەک سەوەرەنە پەنجەرێو بازدێوە، ئایا وەرچەم
و روشنایی ئا یانەیە کەم مەبۆوە؟ و...

بەشێوە جە وەربەرەو ئی بەرویریە

HAWRAMI LANGUAGE AND MODERN WORLD

By

MOHAMMAD MOSTAFAZADEH

۲۰۰۰ دینار

چاپخانەی رۆشنبیری